

Forvaltning i Viken

Endringer i Tunsberghus' rolle i forvaltningen
i Viken i perioden 1355-1448

Høgskolen i Vestfold

Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap

MASTEROPPGAVE

TVERRFAGLIG MASTER I SAMFUNNSVITENSKAP

Kandidatens navn: Fredrik Bjønnes

Mai 2013

Sammendrag

Mange historikere har sett på Norges utvikling i senmiddelalderen som en periode preget av nedgang, og spesielt Tønsberg har blitt betraktet som en by som i spesielt stor grad ble rammet av nedgangen. Fram til 1380 ble riket styrt av norske konger, først under Magnus VII og deretter Håkon VI, og Tønsberg kan ha vært den viktigste residensbyen for den innenlandske kongemakten. Etter Håkon VI sin død i 1380 fikk Norge felles konge med Danmark, og det tok 25 år før en konge igjen besøkte byen. Dette var unionsmonarken Erik av Pommern som besøkte Tønsberg i 1405, og dette var det eneste kjente kongebesøket i byen mellom 1380 og 1448. Men kongemaktens fravær rammet ikke bare Tønsberg, heller ikke andre norske byer opplevde mange kongebesøk etter 1380. Unntaket var Oslo, som opprettholdt sin stilling som residensby bedre enn Tønsberg med en rekke besøk mellom 1380 og 1409, men etter dette opplevde heller ikke Oslo noen kongebesøk før i 1442.

Det at Tønsberg kan ha vært landets viktigste residensby for den innenlandske kongemakten bryter med det tradisjonelle synet om at Oslo og Akershus allerede i løpet av første halvdel av 1300-tallet erstattet Bergen som landets viktigste by. Det kongelige fraværet etter 1380 hadde sin bakgrunn i unionsmonarkenes politiske behov og kan derfor ikke brukes som et argument for at Tønsberghus mistet sin betydning som forvaltningsborg.

Selv om kongemakten ikke lenger residerte på Tønsberghus etter 1380 fortsatte borgen å være sentral i styret av Norge, og Tønsberghus var også den eneste av de tre riksborgene i Viken som bare hadde norske høvedsmenn gjennom oppgavens periode. Årsaken til dette var trolig at unionsmonarkene ønsket å plassere mest mulig lojale menn på Akershus og Båhus, som var politisk viktigere for kongemakten enn Tønsberghus. Tønsberghus ble gitt til norske stormenn for å tilfredsstille det norske aristokratiets ambisjoner, noe som må ha styrket borgens betydning.

Forord

Det å skrive en masteroppgave er en lang prosess hvor oppgaven utvikles og endres over tid. Kildene styrer i mange tilfeller hva det er mulig å finne ut, og hva det ikke er mulig å finne ut. Å skrive om endringer i middelalderens forvaltningsapparat har derfor vært en lærerik og spennende utfordring, hvor det har vært nødvendig å presse kildene for så mye kunnskap som mulig.

Min veileder Erik Opsahl skal ha en stor takk for hans store kunnskaper om perioden og grundige tilbakemeldinger på oppgaven.

Jeg ønsker også å takke min samboer Nina Sølversen, som har bidratt med gode forslag de mange gangene arbeidet jeg har støtt på utfordringer i prosessen.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord.....	3
Innholdsfortegnelse.....	4
Kapittel 1.....	6
Innledning.....	6
1.1 Historiografisk bakgrunn.....	6
1.2 Problemstilling og avgrensning.....	12
1.3 Kilder og litteratur.....	16
1.4 Begrepsavklaring og metode.....	19
Kapittel 2	22
Tunsberghus i senmiddelalderens forvaltning	22
2.1 Innledning.....	22
2.2 Kongelig tilstedeværelse i Norge etter 1355.....	22
2.3 Forvaltningen av Tunsberg feirdsle	34
2.4 Kongens menn på Tunsberghus i perioden 1355-1397.....	39
2.5 Kongens menn på Tunsberghus i perioden 1398-1448.....	46
2.6 Sammendrag.....	50
Kapittel 3	53
Tunsberghus i en regional kontekst.....	53
3.1 Innledning.....	53
3.2 Hovedsmennene i Viken.....	55
3.3 Betydningen av slektsforhold og nettverk.....	63
3.4 Utlendinger i forvaltningen.....	68
3.5 Riksrådet	74
3.6 Sammendrag.....	81
Kapittel 4.....	83
Kalmarunionen: endring eller kontinuitet?.....	83
4.1 Innledning.....	83
4.2 Kalmarunionen – hvilken betydning for Tunsberghus?.....	84
4.4 Sammendrag.....	91

Kapittel 5.....	92
5.1 Avslutning.....	92
Appendiks.....	95
Bibliografi.....	99
Kilder.....	99
Litteratur.....	99

Kapittel 1

Innledning

1.1 Historiografisk bakgrunn

Sommeren 1397 møttes stormenn fra de tre nordiske rikene i den svenske byen Kalmar. Resultatet av dette møtet var at de tre rikene for første gang ble samlet under en monark. Erik av Pommern, dronning Margretes søsterdatters sønn, ble kronet til unionskonge over de tre rikene.

Unionsmøtet i Kalmar markerte et skille i norsk historie. Kongedømmet utgjorde ikke lenger en suveren innenlandsk riksomfattende institusjon, men var en del av et unionsmonarki med tyngdepunkt utenfor landets grenser.¹ Selv om Norge og Sverige mellom 1319 og 1355 hadde felles konge hadde ikke Magnus Eriksson noen ambisjon om å skape en union mellom de to landene.² Norge fikk igjen felles konge med et naboland etter Håkon VI sin død i 1380, denne gangen med Danmark gjennom Olav IV Håkonsson.³ Men selv om Norge i perioder hadde kongefelleskap med både Danmark og Sverige var det imidlertid først etter 1397 at kongemakten permanent flyttet utenfor landets grenser.

Målet med denne oppgaven er å undersøke hvilken betydning skiftet fra innenlandsk til unionell kongemakt fikk for forvaltningen i Viken, og da særlig Tønsberg med Tunsberghus.

For å kunne undersøke hvilken betydning det fikk at kongemakten flyttet utenlands er det nødvendig å skissere utviklingen i tiden før Norge gikk inn i Kalmarunionen. I norsk historieskriving har senmiddelalderen blitt regnet som en nedgangstid for landet. Perioden var preget av krise, da spesielt pestepidemiene som over tid reduserte folketallet betydelig. Nedgangen startet med det som har blitt kalt den store mannedauden i 1349. Det er vanskelig å vite hvor mange som døde i Norge, men i England er det beregnet av mellom 30-45 prosent av befolkningen døde av pest i 1348-49. Det er ikke usannsynlig at dødeligheten i Norge var like høy. Gjentatte epidemier gjennom hele senmiddelalderen førte over tid til at befolkningen sank fram til rundt 1500. Men dette var ikke en jevn nedgang, i perioder mellom epidemiene

---

1 Moseng m.fl. 2007:333

2 Opsahl 2003b:215

3 Moseng m.fl. 2007:325

øke sannsynligvis befolkningen kraftig.⁴

Reduksjonen i folketallet over tid førte til at jordleien falt ned til under en fjerdedel, noe som førte til alvorlige økonomiske problemer for de som levde av leieinntekter. Dette rammet spesielt de minst ressurssterke delene av aristokratiet i stor grad var avhengig slike inntekter for å opprettholde sin status. Denne gruppen hadde få alternative inntekter til jordleie, og for mange ble det nødvendig å inngå et klientforhold ved å gå i tjeneste for en aristokrat som hadde større ressurser for å kunne opprettholde en sosialt privilegert posisjon. Den øvre delen av aristokratiet hadde flere inntektskilder, og ble derfor ikke like hard rammet av reduksjonen i landskylda. Offentlige ombud innenfor forvaltningen var en viktig inntektskilde for denne gruppen, og spesielt posisjoner som systemenn og etterhvert lensherrer kunne være lukrative. Selv ganske små len medførte betydelig større inntekter for en stor del av aristokratiet enn det som var mulig få på andre måter. En del medlemmer av aristokratiet hadde også store interesser innenfor handel og fiske, og en kan gå ut fra at dette var lønnsomme virksomheter. En annen utfordring for aristokratiet var kravet til forbruk av luksus. Utenlandske impulser hadde ført til økende krav til synlige tegn på standstillhørighet, og i en periode med synkende inntekter ble det i stadig større grad nødvendig å se seg om etter alternative inntekter. Utviklingen med synkende inntekter for de lavere delene av aristokratiet, samtidig som behovet for å markere sin stand med luksusprodukter økte førte til en polarisering innenfor aristokratiet.⁵ Presset på det norske aristokratiet ble forsterket etter etableringen av det unionelle kongedømme. Årsaken til dette var at det for norske aristokrater var vanskeligere å pleie sine interesser, og ikke minst skaffe seg forvaltningsposter, ved unionshoffet i Danmark enn ved det innenlandske hoffet. Det å oppholde seg ved hoffet var viktig for å knytte kontakter, både med kongen og andre mektige menn ved hoffet. Med den mer begrensede muligheten norske aristokrater hadde til å oppholde seg ved hoffet over lengre tid ble det derfor vanskeligere å gjøre karriere innenfor unionskongedømmet.⁶

Synet på senmiddelalderen som en nedgangstid blir ofte omtalt som «nedgangsperspektivet», og kan illustreres ved noen eksempler på bøker som omhandler perioden. Oscar A. Johnsen sin bok om senmiddelalderen fikk tittelen «*Norgesveldets undergang*»⁷ og Halvard Bjørkvik

4 Moseng m.fl. 2007:286-287

5 Moseng m.fl. 2007:300-301

6 Moseng m.fl. 2007:340

7 Johnsen 1944

sitt bind i Aschehougs norgeshistorie heter «*Folketap og sammenbrudd 1350-1520*»⁸

Dette synet på senmiddelalderen har imidlertid blitt utfordret, slik som gjennom Steinar Imsen sin bok «Noregs nedgang». Imsen gir i tillegg til en oversikt over historiografien et historiefaglig innspill til tradisjonen som har lagt stor vekt på «nedgangsperspektivet».⁹

Det har også vært hevdet at Tønsberg etter Håkon VI sin død fullstendig opphørte å fungere som politisk sentrum og kongelig residensby, og at Tønsberghus på 1400-tallet forfalt til det punkt at borgen ikke lenger kunne forsvares.¹⁰ Om borgen forfalt er det vanskelig å vite sikkert, men nyere forskning kan tyde på at dette ikke var tilfelle.¹¹ Påstanden om at Tønsberg opphørte å være residensby og politisk sentrum etter Håkon VI sin død er nesten 100 år gammel, og må derfor undersøkes på nytt i lys av nyere forskning. Disse to spørsmålene vil bli drøftet nærmere senere i avhandlingen.

En utfordring er at det mangler empirisk forskning forvaltningen i Norge i senmiddelalderen. Det har vært mange utsagn om nedgang og forfall, men lite empirisk grunnlag for å hevde dette. I de tilfeller hvor dette har blitt empirisk undersøkt har det vist seg at utviklingen ikke nødvendigvis var så negativ som det har blitt hevdet. Et eksempel på dette er Arnved Nedkvitne sine undersøkelser, som ikke tyder på at det var en nedgang eller forfall i det kongelige forvaltningsapparatet i Oslo i senmiddelalderen. Tvert imot så var forvaltningen effektiv, og det var mulig å forvalte et stort område med få folk.¹²

Det å se på senmiddelalderen kun som en nedgangsperiode, hvor Norge ble spesielt sterkt svekket, er også en påstand som det kan stilles spørsmål ved. Selv om folketallet i Norge sank i løpet av senmiddelalderen, opplevde store deler av Europa en like stor nedgang i folketallet. De økonomiske og sosiale endringene var tilsvarende like alvorlige i store deler av Europa.¹³ Det er derfor vanskelig å støtte seg til påstanden om at Norge ble spesielt hardt rammet av pesten, og at dette forårsaket en langvarig nedgangsperiode for landet. Det var heller ikke slike at alle samfunnsgrupper ble like hardt rammet. En gruppe som i stor grad fikk det bedre etter nedgangen i folketallet var vanlige bønder, som må ha oppfattet senmiddelalderen som en tid med bedre levevilkår. Årsaken til dette var at mange bruk sto tomme, og de mange ødegårdene førte til at hver bonde fikk tilgang på mer jord. Når bøndene fikk mer tilgjengelig

---

8 Bjørkvik 2005

9 Imsen 2002

10 Johnsen 1929:142 og 389

11 Eriksson:1995:82

12 Nedkvitne og Norseng 1991:396-397

13 Moseng m.fl. 2007:280

jord kunne de konsentrere seg om å dyrke den beste jorda, og produktiviteten økte.

De mange ødegårdene førte også til at jordeierne i større grad måtte konkurrere om arbeidskraften, noe som førte til at både leie og landskylda sank.¹⁴

Nedgangen i landskylda har ført til at det dominerende synet blant historikere har vært at reduksjonen av inntektene til det innenlandske kongedømmet var så stor at det knapt lenger var økonomisk grunnlag for et eget norsk riksstyre. Men fram til Håkon VI sin død i 1380 var den norske kongemakten svært aktiv, spesielt militært, ovenfor naborikene, og det har blitt pekt på at denne aktiviteten hadde vært umulig hvis kongemakten var så fattig som det har blitt hevdet. Etter overgangen til det unionelle kongedømme ble styret av Norge finansiert gjennom innenlandske inntekter, og det ble også overført inntekter til Danmark.¹⁵ Dette peker mot at det eksisterte et økonomisk grunnlag for et norsk riksstyre også i senmiddelalderen.

Gjennom hele 1300-tallet var forvaltningsapparatet i endring, etterhvert som kongemaktens behov endret seg. Et tidlig eksempel på dette er Håkon V sin rettarbot fra 1308, hvor regionale fehirder ble omtalt for første gang. Det går imidlertid ikke fram om de regionale fehirdene er en ny ordning. Byenes betydning i forvaltningen ble i rettarboten understreket av at de fire regionale fehirdene satt i hver sin by, Oslo, Tønsberg, Bergen og Nidaros. Disse regionale fehirdene fungerte som skattmestere som foretok innkreving og utbetaling i sin fehirdsle på vegne av kongen.¹⁶ Denne utviklingen var et resultat av en stadig sterkere tendens til regional sentralisering av administrasjonen. Et uttrykk for sentraliseringen var at det fra begynnelsen av 1300-tallet ble vanlig å kombinere de tre ombudene fehirde, høvedsmann og «bysystemann» i en person, og utover på 1400-tallet var dette vanligvis høvedsmannen i kongsgården.¹⁷ Men ombudene kunne være delt mellom flere og i mange tilfeller kan det være vanskelig å avgjøre både hvem som var innehaver av de ulike ombudene og hvor grensene gikk mellom dem. Etter 1350 ble ulike ombud i større grad slått sammen, noe som hadde sammenheng med nedgangen i inntekter og folketall etter den første store pestbølgen, og antallet kongelige embedsmenn sank.¹⁸

Det var ikke bare den regionale forvaltningen som opplevde endringer på 1300-tallet, også

---

14 Nedkvitne og Norseng 1991:228

15 Moseng m.fl. 2007:305-306

16 Helle 1974:210; DN XI 6

17 Moseng m.fl. 2007:313

18 Nedkvitne og Norseng 1991:388

den lokale forvaltningen opplevde endringer. Landet var delt inn i lokale sysler som ble styrt av en systemmann. På slutten av høymiddelalderen satt det rundt 50 systemmenn over hele landet. Systemmennene hadde ansvar for å håndheve lov og rett, og ansvaret for at sysla stilte med de mennene og forsyningene de skulle til leidangen. I tillegg hadde de ansvaret for innkreving av kongens inntekter fra sysla. Inntektene besto av den «visse øre» og «uvisse øre». «Visse øre» var de faste inntektene slik som skatt og avgifter, kom inn til fastsatt tid. Hver tolvte måned måtte systemmennene gjøre fullt rede for kongens «visse øre». «Uvisse øre» var en betegnelse på inntekter som varierte i størrelse, slik som bøter. Den «uvisse øren» var spesielt viktig for systemmannen, da han ble lønnet gjennom en andel av kongsbøtene. Inntektene som systemmannen krevde inn fra en sysle ble levert til en av de fire regionale fehirde.¹⁹ Selv om antall forvaltningsdistrikt og systemmenn sank etter 1350 fortsatte systemmennene å utgjøre den viktigste gruppen innenfor forvaltningen.²⁰

Mot slutten av 1300-tallet og over på 1400-tallet ble forvaltningen endret fra systemmannsstyre til lensstyre. Vi kjenner ikke til kronologien og detaljene i denne overgangen, men det som er klart er at det dreide seg om en prosess som var godt i gang før 1400, men som ikke ble slutført før kongedømmet flyttet utenlands etter etableringen av Kalmarunionen i 1397. En årsak til innføringen av lenet var styrkingen av høvedsmennene sin funksjon innenfor forvaltningen. De fikk etterhvert en mer omfattende regional kompetanse enn syselmennene, særlig når det kom til militærvesen og oppebørsel.²¹ En annen årsak var at reduksjonen i inntekter etter pestepidemiene som herjet landet flere ganger i løpet av siste halvdel av 1300-tallet gjorde det nødvendig å øke høvedsmennenes inntektsgrunnlag. Ved å slå sammen flere sysler til et len økte inntektene til høvedsmennene, samtidig som forvaltningsapparatet ble ytterligere regionalt.

Lenet var ikke bare et nytt navn, det innebar også til dels en ny form for administrasjon.²² Høvedsmennene på borgene ble mektigere ved at de utover i senmiddelalder i tillegg til slottslenet, det lenet som var direkte underlagt en borg, fikk et overordnet ansvar for flere mindre len. Under dronning Margrete lå de lenene som ikke ble forvaltet av en høvedsmann, direkte underordnet kronens skattkammer. En av endringene ved overgangen til lensstyret var at mens systemene hadde blitt forvaltet likt var det flere ulike typer len. For de minste lenene var

¹⁹ Moseng m.fl. 2007:199-200

²⁰ Moseng m.fl. 2007:329

²¹ Imsen 2002:71

²² Nedkvitne og Norseng 1991:389

tjenestelenet den vanligste formen. Lensherren fikk alle inntektene fra tjenestelenet som betaling for hans tjeneste. Tjenesten besto av å forvalte lenet på kongens vegne, og å stille med menn ved hærutbud.²³

Avgiftslenet, hvor lensherren betalte kongen en fast avgift for å holde lenet, var den vanligste formen for de større lenene. De resterende inntektene fra lenet skulle dekke utgiftene lensherren hadde til forvaltningen. Slottslenene var som oftest regnskapslen, hvor lensherren avla regnskap for kongen. Overskuddet av lenet gikk til kongen, mens lensherren mottok en fast lønn.²⁴ En lensherre ble utnevnt gjennom på samme måte som en systemmann, gjennom kongebrev. Lensherren måtte trolig avlegge embedsed og levere motbrev ved overtakelsen av lenet, slik også systemmannen ser ut til å ha gjort ifølge systemmannsreversen.²⁵

Den tidligste bevarte kilden som omhandler en forlening er et brev fra dronning Margrete. 6.mars 1388 forlenet hun Eiker, Modheim og Tverrdalene samt Koparvik ved Drammen til Benedikt Nikulasson på livstid, som belønning for tro tjeneste for kongene Håkon VI og Olav IV.²⁶

Dette lenet var et pantelen, hvor inntektene fra lenet ble betraktet som renter på kongemaktens gjeld til lensherren. I Margrete sin instruks til kong Erik i forbindelse med hyllingsferden i 1405 fikk Gaute Eiriksson, som tidligere hadde vært høvedsmann på Tunsberghus, Skiensysle mot en engangsavgift til kongen. Lensinntektene ble betraktet som avdrag på kongemaktens gjeld til han. I instruksjonen fikk også kongen beskjed om å ikke love for mye, og ikke utstede nye lensbrev hvis han ble spurt om det. Erik fikk også instruks om å overlate Akershus len til ridderen og riksråden Eindride Erlendsson. Akershus len ble gitt på kongens nåde (ad gratiam), noe som tillot kongen når som helst å kalle lenet tilbake og forlene det til en annen, eventuelt på andre vilkår.²⁷ Len kunne også gis på åremål, hvor lensherren holdt lenet i et bestemt antall år. I noen tilfeller ble len gitt for lensherrens livstid, men dette var egentlig ulovlig etter norsk lov. Etter norsk rett kunne konger ikke disponere kongedømmets rettigheter utover sin egen levetid. Når en konge døde var det derfor nødvendig for lensherrene å be den nye kongen om å stadfeste forleningene.²⁸

---

23 Moseng m.fl. 2007:366

24 Moseng m.fl. 2007:366

25 Imsen 2002: 71; Moseng m.fl. 2007:199-200

26 DN I 511; Bull 1968:120

27 DN XI 110; Hamre 1968:53; Nedkvitne og Norseng 1991:392; Moseng m.fl. 2007:366

28 Moseng m.fl. 2007:366

1.2 Problemstilling og avgrensning

Overgangen fra innenlandsk til unionelt kongedømme i senmiddelalderen førte til at Norge gikk fra å være et selvstendig kongedømme med en innenlandsk konge, til å være en del av en større union som i stor grad ble styrt fra Danmark. Oppgaven vil undersøke i hvilken grad denne overgangen fra innenlandsk til unionelt kongedømme påvirket forvaltningen.

Forvaltning er et stort tema, og det vil derfor være nødvendig å begrense omfanget betraktelig for å komme ned på et nivå som er realistisk å kunne undersøke i en masteroppgave.

Oppgaven vil sammenligne Tunsberghus sin rolle i forvaltningen med de to andre riksborgene²⁹ i Viken: Akershus og Båhus. Problemstillingen for masteroppgaven er «Endringer i Tunsberghus sin rolle i forvaltningen i Viken³⁰ i perioden 1355-1448».

Problemstillingen er fruktbar og interessant, fordi borgene var datidens viktigste regionale forvaltningsorgan, og lite empirisk forskning er gjort på feltet. Oppgaven vil forsøke å besvare følgende tre spørsmål:

1. Hvilken rolle hadde Tunsberghus i forvaltningen i Viken i perioden 1355-1448?
2. Hvilken posisjon hadde Tunsberghus i forvaltningen av Viken og Norge i forhold til Akershus og Båhus?
3. Hvordan påvirket overgangen fra et innenlandsk til et unionelt kongedømme forvaltningsapparatet generelt, og Tunsberghus spesielt?

Oppgaven vil først undersøke hvordan forvaltningen i perioden fungerte. Det vil her være nyttig å gjøre rede for hvilke endringsprosesser som foregår i løpet av 1300-tallet, og utviklingen for Tunsberghus gjennom oppgavens periode vil bli undersøkt. Det vil bli gjort rede for både den kongelige tilstedeværelsen i Tønsberg, og hvem de ulike høvedsmennene på Tunsberghus var. Hvis Tunsberghus sin betydning i forvaltningen ble kraftig svekket etter 1380 er det mulig at stormennene som fikk borgen ikke var blant landets

---

²⁹ Hva som legges i begrepet "borg" varierer. Begrepet dukket i Norge opp på slutten av vikingtiden, men blir ikke brukt i stor grad. I diplommaterialet forekommer "borg" i hovedsak fra slutten av 1200-tallet. Uttrykket "kastell" benyttes også, mens betegnelsen "hus" ble mer vanlig på begynnelsen av 1300-tallet. Fra midten av dette århundret ble begrepet "slott" tatt i bruk. En borg var i hovedsak bygd for forsvar, men kunne i tillegg ha andre funksjoner, slik som bolig eller representasjon. Betegnelsen riksborg viser til at borgen tilhører riket, i motsetning til en privat borg.

I denne oppgaven har jeg valgt å benytte meg av Anna-Lena Eriksson sin definisjon av begrepet: "En borg är en sluten försvarsanläggning med fasta eller temporära boplatzfunktioner" Eriksson:1995:14

³⁰ Viken var et gammelt navn på området på begge sider av Oslofjorden og omfattet Tønsberg feirdsle, Borgarsysle, Båhuslen og Oslosysla.

mektigste, men dette må undersøkes nærmere.³¹

Deretter vil oppgaven undersøke Tunsberghus sin betydning, ikke bare regionalt i Viken, men også nasjonalt. Var det noen forskjeller mellom de tre riksborgene i regionen, og hvis dette var tilfelle, hvorfor og hvilken betydning hadde dette for forvaltningen?

Kongemaktens bruk av utenlandske høvedsmenn varierte gjennom perioden. En årsak til bruken av utlendinger var at de kunne oppfattes som mer lojale enn innenlandske stormenn. I forbindelse med dette vil bruken av utenlandske høvedsmenn i Viken, og hvilken rolle de spilte i forvaltningen bli undersøkt. Hvis det viser seg å være forskjeller mellom borgene når det kommer til høvedsmennenes opprinnelse er det mulig at dette kan si noe om de ulike borgenes betydning for kongemakten.

Oppgavens siste del vil ta for seg hvilken betydning overgangen fra innenlandsk til utenlandsk kongedømme hadde for forvaltningen med utgangspunkt i studien av Tunsberghus. Hvordan ble forvaltningen påvirket av endringene som fant sted i denne perioden? For å svare på dette vil det være nødvendig både å sammenligne tiden før og etter overgangen til unionskongedømmet, samt drøfte årsakene til de endringene som fant sted.

Som tidligere nevnt vil det være nødvendig å begrense oppgavens omfang til et nivå som er realistisk å undersøke i en masteroppgave. Oppgaven må derfor begrenses både i tid, men også geografisk og tematisk. Som nevnt over så er oppgavens hovedproblemstilling «Tunsberghus sin rolle i forvaltningen i Viken i perioden 1355-1448»

Innenfor dette tidsrommet hadde Norge fem konger og én dronning. Magnus VII (1319-1355/1374), Håkon VI (1355-1380), Olav IV (1380/81-1387), Margrete (1388-1389, faktisk regent til sin død i 1412), Erik av Pommern (1389-1440) og Christoffer av Bayern (1442-1448.)³² Det bør også legges til at Ogmund Finnsson var drottsete (riksforstander) fra 1380-1388, da han ledet formynderstyret som sannsynligvis ble opprettet for Olav IV i Norge. Han fortsatte i embetet selv etter at Olav var blitt myndig fram til sin død i 1388.³³

Oppgaven er avgrenset i tid til å omfatte disse fem monarkene sin regjeringstid. Oppgavens startpunkt er satt til 1355, året Håkon VI ble myndig konge. Som et resultat av riksdelingen mellom far og sønn ble Viken, men ikke Oslo og omegn, en del av Magnus VII sin riksdel.

---

31 Johnsen 1929:142 og 389

32 Moseng m.fl. 2007:424

33 Moseng m.fl. 2007:329

Kong Magnus oppholdt seg selv mye i Sverige, men dronning Blanca styrte riksdelen fra Tunsberghus fram til sin død i 1363. Deretter ser det ut til at kong Magnus plasserte betrodde stormenn der..

Oppgaven avsluttes med med Christoffer av Bayern sin død i 1448. To år senere, 29. august 1450 ble første gang en formell unionsavtale mellom Norge og Danmark underskrevet. Avtalen slo fast at unionen var mellom to likestilte riker der bare kongen var felles, og hvor det var de to landenes riksråd som var de egentlige bærerne av de to rikenes suverenitet.³⁴ Ved å begrense oppgaven i tid til tidsrommet 1355 til 1448 dekker oppgaven en tilstrekkelig lang periode innenfor både det innenlandske og det unionelle kongedømme til å fange opp eventuelle mer varige endringer av forvaltningen. Samtidig er oppgaven såpass avgrenset i tid at arbeidsmengden er overkommelig.

Forvaltning i senmiddelalderen er et stort tema, og innbefatter både den verdslige og den geistlige forvaltningen. Både det verdslige og geistlige forvaltningsapparatet var igjen delt opp i flere nivåer, det lokale, regionale og riksnivået. Oppgaven vil være begrenset til den verdslige forvaltningen.

Det var også være nødvendig å begrense det geografiske området oppgaven dekker. I Viken, området på begge sider av Oslofjorden i vid betydning inkludert Båhuslen, lå tre av landets viktigste borger. Senere ble Viken brukt som en administrativ betegnelse på nordre Båhuslen.

³⁵ De tre riksborgere i Viken var alle viktige innenfor forvaltningen da høvedsmennene her styrte store deler av Østlandet. Oppgaven ble derfor begrenset geografisk til å omhandle de tre riksborgene i Viken.

På grunn av oppgavens størrelse var det dessverre ikke mulig å undersøke alle de tre borgene like grundig, og det ble derfor nødvendig å begrense oppgavens hovedvekt til én borg.

Diplommaterialet fra Båhus er svært begrenset i den aktuelle perioden, noe som gjør det vanskelig å undersøke forholdene der. Kildegrunnlaget viste seg å være betydelig bedre for både Akershus og Tunsberghus, og det var derfor klart at valget sto mellom disse to borgene. Tunsberghus sin rolle i forvaltningen rundt Kalmarunionen er et emne som det ikke er skrevet så mye om. Akershus var det skrevet betydelig mer om, spesielt i bind 1 av Oslo bys historie

---

34 Moseng m.fl. 2007:359

35 Opsahl 2003a:144 Note 22

fra 1991.³⁶ Tønsberg er den eneste av de større norske middelalderbyene hvor byens historie ikke er dekket av et moderne byhistorisk verk.

Historiefaget har utviklet seg på mange områder i de årene som har gått siden Oscar A. Johnsen skrev Tønsberg sin byhistorie i 1929.³⁷ Selv om en rekke historikere som Grete Authèn Blom³⁸ og Cato Belsvik³⁹ har skrevet noe om Tønsberg, er det overraskende lite som er skrevet om byens rolle i forvaltningen etter Håkon VI sin død i 1380. Årsaken til dette kan være forestillingen om tiden etter 1380 som en nedgangstid for byen, og at den som Johnsen beskrev opphørte å fungere som kongelig residensby og politisk sentrum.⁴⁰ Men det er interessant å merke seg at de arkeologiske undersøkelsene av Tunsberghus tyder på at det ble foretatt byggearbeider på borgen i løpet av 1400-tallet.⁴¹ I tillegg er det på grunnlag av dagens kunnskap klart at flere av landets viktigste menn holdt borgen i denne perioden. Det kan derfor være fruktbart å undersøke Tunsberghus sin rolle i forvaltningen, i lys av den nyere forskning på forvaltningsapparatet i senmiddelalderen, og det faktum at slike detaljerte undersøkelser mangler. Personlig har jeg også en ekstra interesse for å undersøke Tunsberghus som forvaltningssenter, da jeg bor i Vestfold og er student ved Høgskolen i Vestfold. På bakgrunn av dette ble oppgavens hovedvekt lagt på Tunsberghus.

---

36 Nedkvitne og Norseng 1991

37 Johnsen 1929

38 Blom 1992

39 Belsvik 1997

40 Johnsen 1929:389

41 Eriksson 1995:79 og 80

1.3 Kilder og litteratur

Diplomer er den viktigste kilden historikere har til senmiddelalderhistorie. Med diplomer menes «*brev som er utformet etter faste mønstre og ment for offentligheten, som hjemmelsbrev, rettsavgjørelser, politisk korrespondanse og traktater*»⁴² De fleste aktuelle diplomene er tilgjengelig gjennom kildeserien *Diplomatarium Norvegicum* som gjengir «*ordrett og på originalspråket*»⁴³ innholdet i diplomer vedrørende Norge og norske forhold som er eldre enn 1570.

Men selv om endel diplomer er bevart er det nok trygt å si at de aller fleste diplomer har gått tapt gjennom årenes løp. Spesielt gjelder dette forhold rundt Båhus, men også for Akershus og Tunsberghus er det det store hull i kildematerialet. Det er heller ikke helt tilfeldig hva som er bevart. Enkelte typer dokumenter er i større grad bevart enn andre, særlig gjelder dette brev som omhandler arveoppgjør og eiendomstransaksjoner. Trolig var dette dokumenter som ble sett på som viktige i lang tid etter at de var utstedt. Imidlertid virker det som at det i stor grad var tilfeldigheter som avgjorde om slike dokumenter ble bevart. En rekke diplomer er kun kjent gjennom avskrifter, og det er sannsynlig at det i hovedsak var viktige dokumenter som det ble laget avskrifter av. Et annet problem er at det eksisterer en risiko for feil i diplomene, enten ved feiloversettelse eller feildatering, eller at diplommet er en forfalskning. Dette gjør at det er ekstra viktig å være kritisk ved bruk av diplommaterialet. Spesielt gjelder dette diplomer som bare er kjent gjennom avskrifter, fordi faren for feil ved avskrift og andre misforståelser er tilstede.

Serien *Regesta Norvegica* gir en oversikt over alle kjente diplomer vedrørende Norge og norske forhold i kronologisk rekkefølge. Hvert diplom er nevnt med en regest (et kort referat), med henvisninger til kilden. Det er derfor nødvendig å kontrollere regesten mot kilden der dette er mulig, da det i mange tilfeller er mye informasjon som er utelatt. *Regesta Norvegica* dekker hittil perioden fram til 1419.⁴⁴

Norges gamle Love er en kildesamling av norske lover som foreløpig er nådd fram til 1536. Serien består av to rekker, hvor den første rekken dekker lovene fram til 1387, og andre rekke

---

42 Moseng m.fl. 2007:280

43 http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html Lest 21.02.2012

44 *Regesta Norvegica*. Bd. III-IX. Oslo 1979-2010

dekker perioden fra 1380-1536.⁴⁵ Lovene fram til 1419 er det også trykt referat av i *Regesta Norvegica*.

Utenlandske diplomer har også i enkelte tilfeller blitt benyttet. Flere av disse er trykt i DN, mens en del er trykt i *Diplomatarium Danicum* eller *Diplomatarium Svecanum*.⁴⁶ Som i DN har de trykte diplomene i DD og DS en kort regest. DD har dessuten en parallell serie der diplomene er oversatt til moderne dansk, *Danmarks Riges Breve*.

Det har også vært behov for å benytte en god del litteratur i oppgaven. Boken *Norsk historie 750-1537* av Ole G. Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo har en grundig gjennomgang utviklingen av forvaltningen i senmiddelalderen, og bygger på den nyeste forskingen. Selv om boken er et oversiktsverk, og ikke går inn på forvaltningen i detalj ved de ulike borgene, har den vært til stor nytte. *Norsk Biografisk Leksikon*, som inneholder opplysninger om en rekke betydningsfulle personer i norsk historie har vært viktig i undersøkelsen av de ulike høvedsmennene.⁴⁷

I arbeidet med å undersøke den administrative inndelingen av middelalderens forvaltningsapparat og grensene for Tunsberg fehirdsle har Asgaut Steinnes sine undersøkelser i *Gamal skatteskippnad i Noreg*⁴⁸, og P.A. Munch *Noregsveldi*⁴⁹ vært til stor hjelp.

Akershus, som den eneste av de tre riksborgene i Viken som fremdeles er i bruk, har det blitt skrevet en rekke bøker om. Spesielt Arnved Nedkvitne sitt bind om middelalderen i Oslo bys historie: *Byen under Eikaberg: fra byens oppkomst till 1536* har vært nyttig. Boken tar opp og drøfter mange av de samme problemene som denne avhandlingen behandler, men da med fokus på Oslo og Akershus. I tillegg har oversikten over kjente høvedsmenn på Akershus vært nyttig.⁵⁰

Tunsberghus har det blitt skrevet betydelig mindre om. Bind 1 i Oscar A. Johnsen sin serie *Tønsbergs historie*⁵¹ tar også for seg Tunsberghus, men boken er fra 1929, noe som gjør det

---

45 *Norges Gamle Love*. Bd. III og IV og 2. række bd. 1-3. Christiania 1849-Oslo 1966

46 *Diplomatarium Danicum*. 3 række. Bd. VI. København 1969 og *Diplomatarium Svecanum* Bd. VIII. Stockholm 1953

47 *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 1-10. Oslo 1999-2005: Kunnskapsforlaget.

48 Steinnes 1982

49 Munch 1849

50 Nedkvitne og Norseng 1991

51 Johnsen 1929

nødvendig å lese den med et kritisk blikk. Det har ikke blitt skrevet noen ny byhistorie for Tønsberg etter dette, men som et supplement til Johnsen har jeg benyttet Cato Belsvik sin hovedoppgave *Tønsberg som administrativt sentrum for kongedømmet i 1100-1380*.⁵² Båhus er den borgen som har det dårligste kildegrunnlaget innenfor oppgavens periode, og det har vist seg vanskelig å finne litteratur som omhandler borgen utover det mer generelle. Erik Lönnroth sin bok *Bohusläns historia*⁵³ er det nevnt litt om Båhus, og Erika Harlitz sin doktoravhandling *Urbana system och riksbildning i Skandinavien: en studie av Lödöses uppgång och fall ca 1050-1646*⁵⁴ har også gitt noe nyttig informasjon.

I arbeidet med å undersøke betydningen av utenlandske høvedsmenn i senmiddelalderens forvaltning, jeg benyttet meg av Erik Opsahl sine kapitler i bind I av Norsk innvandringshistorie: *I Kongenes tid 900-1814*. Kapitlene ga en god oversikt over betydningen av de utenlandske høvedsmennene, og det norske aristokratiet reaksjoner på bruken av utlendinger i forvaltningen.⁵⁵

I tillegg har jeg også benyttet meg av Petter Halvorsen sin masteroppgave *Kongemaktens tilstedeværelse i - og betydning for - de norske byene i perioden 1397-1502*. Denne oppgaven ga en komplett oversikt over kjente høvedsmenn ved alle de norske riksborgene fra 1397 og fram til 1500.⁵⁶

En rekke andre bøker har også blitt benyttet i oppgaven. Litteraturlisten gir en fullstendig oversikt over alle kilder og litteratur som er brukt.

---

52 Belsvik 1995

53 Lönnroth 1963

54 Harlitz 2010

55 Opsahl 2003a

56 Halvorsen 2010

1.4 Begrepsavklaring og metode

Når målet er gjøre rede for hvordan forvaltningen ble organisert innenfor det norske kongedømmet på 1300- og begynnelsen av 1400-tallet, dukker det med en gang opp et behov for å avklare hva som menes med flere av begrepene som benyttes.

En av de mest brukte definisjonene på den moderne staten stammer fra Max Weber, som sier at staten kjennetegnes av voldsmonopol.

*«Staten er et menneskelig fellesskap som med suksess hevder enerett til legitim bruk av fysisk makt innenfor et gitt territorium».*⁵⁷

Men denne definisjonen passer dårlig på middelalderens kongedømmet, med en todeling av makten mellom kongemakt og kirke. Kongemakten hadde ikke enerett til bruk av tvangsmakt, men måtte dele denne retten med kirken. Forholdet mellom konge- og kirkemakt ble i Norge forsøkt regulert gjennom den såkalte Sættergjerden, som ble vedtatt i to runder i 1273 og 1277. Men allerede i 1280 utstedte formynderstyret for Erik Magnusson lover som la begrensinger på kristenretten, noe som viser at kongemakten i praksis ikke anerkjente kirkens krav.⁵⁸

Det at staten sin makt er knyttet til et gitt territorium passer også for det norske kongedømmet i middelalderen. Kildene viser at det allerede fra 1200-tallet eksisterte en territoriell grense mellom det norske og svenske kongedømmet.⁵⁹

Den britiske historikeren Susan Reynolds har laget en definisjon som er basert på Max Weber, men som er tilpasset middelalderens kongedømmer, inkludert det norske. Hun sier: "*... a state is an organization of human society within a fixed territory that more or less successfully claims the control (not the monopoly) of the legitimate use of physical force within that territory.*"⁶⁰

Forvaltning er også et begrep som det er nødvendig å se nærmere på. Ifølge Weber er staten avhengig av en forvaltning som er lydige ovenfor makthaverne, og som tillater staten å ha rådighet over de materielle midlene som er nødvendig for å gjennomføre den fysiske bruken

---

57 Weber og Fivelsdal, 2000:4

58 Moseng m.fl. 2007:221-223

59 Moseng m.fl. 2007:162

60 Reynolds 1994:27

av vold hvis nødvendig.

De som jobber i forvaltningen er ikke bare bundet til makthaverne gjennom lydighet, men også gjennom materielle godtgjørelser og sosial prestisje. I middelalderen kunne den materielle godtgjørelsen være en syssel eller et len, mens titler som væpner eller ridder ga sosial prestisje.⁶¹

Det er også viktig å være klar over at skillet mellom den offentlig og private sfære som vi har i dag, ikke eksisterte i middelalderen. Dette må ikke tolkes som at man i middelalderen ikke skilte mellom offentlig og privat, bare at skillet ble oppfattet på en annen måte enn det vi gjør i dag.⁶² I middelalderen kunne en person i forvaltningen benytte seg av både offentlige og private ressurser for å løse sine oppgaver. Denne praksisen ser en også i arkiver, hvor private og det vi oppfatter som offentlige brev er arkivert sammen. Deler av privatarkivet til Svarte Jens, høvedsmann på Akershus fra 1430 til 1438 er bevart, og det avdekker dette manglende skillet.⁶³

Et annet trekk ved middelaldersamfunnet var at forvaltningen var militarisert. Dette betyr at det ikke var et skille mellom militære og sivile ledere. Høvedsmennene på riksborgene hadde derfor ansvaret både for å forsvare borgen og dens omland i krig, i tillegg til å være ansvarlig for forvaltningen av sitt slottslen. Et eksempel på høvedsmannens militære rolle er opprøret i Viken i 1436. Da opprørerne erobret bispegården i Oslo samme år, ble de fordrevet av borgerne i Oslo under ledelse av Svarte Jens, høvedsmannen på Akershus.⁶⁴

Metode er et hjelpemiddel for å komme fram til svar på spørsmålene historikeren stiller, og en måte å prøve forklaringene på. Metode kan i denne sammenhengen løst defineres som *«tanker og sammenhengen mellom historien som fortidig virkelighet og historien som viten og tanker om hvordan dette forholdet blir skapt av samspillet mellom levninger fra fortida og historikeren»*⁶⁵ Kjernen i metoden er hvordan vi best legger opp den historiske undersøkelsen, hvilken tilnærming og hvilke forskningsstrategiske prinsipper som legges til grunn.⁶⁶

Som tidligere nevnt er diplomer den viktigste kilden til senmiddelalderhistorie, og det har

61 Weber og Fivelsdal 2000:6

62 Reynolds 1994:25

63 Opsahl 2002:178

64 Hamre 1968:108-111

65 Kjeldstadli 1999:48

66 Kjeldstadli 1999:49

derfor vært nødvendig med en kvalitativ tilnærming i avhandlingen. Med en kvalitativ tilnærming tolkes diplomer og andre tekster i et forsøk på å finne ut hva som fantes og skjedde. Ulike kilder må tolkes opp mot hverandre der det er mulig slik at det blir mulig å bygge opp et bilde av senmiddelalderens forvaltningsapparat.⁶⁷

Da kongemaktens på begynnelsen av 1400-tallet fremdeles reiste rundt, er det nødvendig å undersøke den kongelige tilstedeværelsen i Norge. For de fleste monarkene er det utarbeidet oversikter over kjente oppholdssteder, men dette måtte kontrolleres mot kildene. I enkelte tilfeller viste det seg at det fantes feil i oversiktene, men i stor grad var oversiktene over monarkene korrekte. Det var også nødvendig å undersøke hvem som var høvedsmenn ved de tre riksborgene i Viken. Her fantes det en rekke ulike oversikter, og disse var det også nødvendig og kontrollere mot kildematerialet.

Både når det gjelder kongemaktens tilstedeværelse og høvedsmennene har det blitt benyttet enkel statistikk i begrenset grad, da det ikke er tilstrekkelig kildemateriale til å gjøre fruktbare kvalitative studier.

Et generelt problem i historieforskningen, og i særlig grad innenfor politisk historie, er at mange kilder rundt viktige politiske beslutninger og prosesser ikke er bevart, og i mange tilfeller heller aldri har eksistert. Mange kilder har også gått tapt, noe som kan føre til at det ofte ikke er mulig å svare på spørsmålene en stiller i teksten.

Det mangelfulle kildegrunnlaget gjør ekstra inngående og nøyaktig bruk av kildekritisk metode peke på sammenhenger i det spredte kildematerialet.

---

67 Kjeldstadlie 1999:183-184

Kapittel 2

Tunsberghus i senmiddelalderenens forvaltning

2.1 Innledning

Med sin beliggenhet øverst på det som i dag er kjent som Slottsfjellet var Tunsberghus det første reisende så når de nærmet seg Tønsberg i senmiddelalderen. Borgen var landets største i utstrekning, og var ikke bare et militært støttepunkt, men fungerte også som kongelig residens og som sete for kongemaktens lokale og regionale forvaltningsapparat. Fra borgen styrte høvedsmannen og senere slottslensherren over et betydelig område som ihvertfall dekket dagens Vestfold fylke. Enkelte kilder kan tyde på at området som lå under Tunsberghus var betydelig større, og dette vil derfor bli drøftet senere i kapittelet.

Gjennom tidsperioden som oppgaven dekker, 1355-1448, gikk forvaltningsapparatet gjennom mange endringer. Dette kapittelet vil undersøke i hvilken grad endringene påvirket Tunsberghus sin rolle som administrasjonssenter for regionen.

Men Tunsberghus var ikke bare et senter for forvaltningen. Tønsberg var en viktig kongelig residensby for de innenlandske kongene, og under opphold i byen bodde de enten i kongsgården på nedsiden av fjellet eller etter hvert oppe på borgen. Kongemaktens fysiske tilstedeværelse ga viktige ringvirkninger i samfunnet, og den kongelige virksomheten i Tønsberg var av stor betydning for byen. Det kan derfor være interessant å undersøke hvor ofte kongemakten oppholdt seg i byen, da spesielt med tanke på hvilken betydning overgangen til det unionelle monarkiet hadde for Tønsberg.

2.2 Kongelig tilstedeværelse i Norge etter 1355

Selv om forvaltningsapparat i løpet av 1300-tallet var preget av en økende sentralisering så var det fremdeles vanlig at kongemakten reiste rundt. Kongemaktens personlige tilstedeværelse var av stor betydning både politisk og økonomisk. For aristokratiet var det viktig å oppholde seg i nærheten av kongen for å oppnå posisjoner og begunstigelser, slik som poster innenfor forvaltningen. Den kongelig tilstedeværelse i en by hadde også stor økonomisk betydning for byens borgere. For kongemakten selv var også reisevirksomheten

viktig, både for å vise seg for befolkningen, men også for å ta imot henvendelser fra undersåtter og løse konflikter.

Da kongemaktens personlige tilstedeværelse var av så stor betydning er det være interessant å undersøke hvor de ulike monarkene oppholdt seg når de befant seg innenfor rikets grenser. Etter at Håkon Vi ble myndig konge i 1355 fortsatte hans far, Mangus VII å regjere deler av Norge. Hans norske riksdel besto av Viken (men ikke Oslosysla), i tillegg til Hålogaland, Jemtland, Herjedalen og skattlandene, og i tillegg ledet han landets utenrikspolitikk i flere år etter riksdelingen.⁶⁸

Det har blitt hevdet at Håkon VI som umyndig konge hadde fast tilhold i Tønsberg sammen med sin formynderregjering fra 1350 til 1355.⁶⁹ Kildematerialet støtter ikke oppunder dette. Bortsett fra et opphold på Båhus i 1353 er det ukjent hvor kongen oppholdt seg i denne perioden.⁷⁰ Det er heller ikke noe som tyder på at drottseten Orm Øysteinsson hadde fast opphold i Tønsberg i denne perioden. Riktignok utstedte han kongebrev fra byen i 1350 og 1352/53, men han utstedte også kongebrev fra Nidaros i 1353, Bergen i 1354 og fra Oslo i 1355.⁷¹ Et annet argument mot en fast tilstedeværelse i Tønsberg er at det fremdeles var vanlig at kongemakten forflyttet seg ofte. Det er derfor lite sannsynlig at kong Håkon oppholdt seg på et sted over flere år.

Mangus VII befant seg i 1355 og 1356 i Sverige, og besøkte ikke Norge i løpet av de to årene så langt kildematerialet avdekker. Hvor Håkon VI oppholdt forteller kildene lite om, men det er mulig at han befant seg i Stockholm 23. februar 1356. Først i 1357 kom Magnus VII til Norge, da han befant seg i Båhuslen ved to anledninger, 28 mars og 20 juni. Ved besøket 28 mars oppholdt kongen seg ved Båhus. Håkon VI besøkte også Båhus samme året, sannsynligvis i august. 3. januar 1358 befant Håkon VI seg i Oslo, hvor han sannsynligvis oppholdt seg en stund. Han befant seg fremdeles i byen 22. januar, men må ha reist videre noe senere⁷². 8. februar er han belagt på Fåberg, og den 22. februar befant han seg i Nes på Romerike, før han den 16. mars befant seg i Tønsberg.⁷³ Etter dette er det ukjent hvor kongen oppholdt seg, før han igjen besøkte Tønsberg 28. juli, denne gangen sammen med dronning

---

68 Moseng m.fl. 2007:322

69 Johnsen 1929:380

70 DN VI 208; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

71 Opsahl 2003c:176

72 DN VI 230; DN XI 47; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

73 DN II 338; DN VI 238; DN XV 20

Blanca.⁷⁴ 9. august befant Håkon VI seg fremdeles i byen, før han reiste til Lund i Sverige. Magnus VII besøkte Båhus to ganger i 1358, 29. mai og 7. august.⁷⁵ Dronning Blanca er belagt med et besøk på Båhus samme år, men diplommet mangler dato.⁷⁶

På høsten 1359 oppholdt dronningen seg igjen i Tønsberg. Både 16. november og 5. desember dette året ble det i Tønsberg utstedt brev i dronningens nærvær.⁷⁷

Håkon VI besøkte igjen Tønsberg 5. februar 1360, og dette er det eneste kjente kongelige oppholdet i Norge dette året. Ikke før i juni 1361 er kong Håkon tilbake i Norge, 15, 18 og 23. juni oppholdt han seg i Bergen. 29. september er Magnus VII, Håkon VI og dronning Blanca samlet på Båhus. Etter dette besøket kan det se ut som at de i en periode har oppholdt seg i Sverige, og ikke før 1. juli 1363 forteller kildene om kongebesøk i Norge, da dronning Blanca var tilstede i Tønsberg.⁷⁸ Sannsynligvis ble hun værende i byen, og hun døde der senere samme år.⁷⁹ Håkon VI oppholdt seg i denne perioden i Sverige hvor han konsoliderte sin makt, etter at han 15. februar 1362 ble valgt til svensk konge i Uppsala.⁸⁰

I 1364 besøkte Håkon VI Oslo, hvor han utstedte brev den 18, 22 og 29. august. 22. september befant han seg i Tønsberg, hvor privilegiene til Mariakirken i Oslo blir stadfestet i kongens nærvær. Det er mulig at Magnus VII også befant seg i byen, da Håkon VI stadfestet privilegiene med råd og samtykke fra sin far. Dette må imidlertid betraktes som usikkert.⁸¹ Kildene forteller imidlertid at Magnus VII besøkte Tønsberg i oktober 1365, hvor han er belagt den 4, 5 og 14. oktober.⁸² Dette kongebesøket i Tønsberg må imidlertid drøftes nærmere. Magnus VII og Håkon VI sitt forsøk på å gjenvinne den svenske tronen endte med nederlaget i slaget ved Gata i mars 1365. I slaget led de to norske kongene nederlag mot den nye svenske kongen Albrekt. Kong Albrekt ble valgt til svensk konge i 1364, etter at kong Magnus og kong Håkon ble avsatt som svenske konger av medlemmer av det svenske rådsaristokratiet. Kong Magnus ble tatt til fange i slaget, og ble sittende i fangenskap i nesten

---

74 DN XXI 95

75 NGL IV s 381 nr 12; DS VII nr 5907; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

76 DN XVIII 21

77 DN II 355; DN XIII 21

78 DN II 365 og 372; DN IV 422; DN XXI 104; NGL III nr 91 og nr 92; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

79 Imsen 1999:360

80 Bjørkvik 2001:466

81 DN II 384; DN V 250; DN XIV 9; DN XXI 116

82 DN II 385; DN XV 23; DN XXI 118

7 år, mens en såret kong Håkon slapp unna og vendte tilbake til Norge.⁸³

Magnus VII sitt besøk i Tønsberg i 1365 virker derfor i utgangspunktet overraskende, da kongen på dette tidspunktet skulle være i fangenskap i Sverige. Under besøket i Tønsberg utstedte kong Magnus som tidligere nevnt tre brev, som alle ble utstedt i kongens nærvær. Årsaken til dette kan være at kong Magnus etter å ha blitt tatt til fange ble frigitt i et år mot æresord og gisler for å ordne sine saker i Sverige og Norge, for deretter å vende tilbake til fengselet i Sverige.⁸⁴ Denne forklaringen på hvorfor kongen befant seg i Tønsberg på dette tidspunktet virker sannsynlig, og slike midlertidige frigivelser var også ikke unormalt i Europa på denne tiden.

Den eldste litteraturen har datert kong Magnus sin frigivelse til august 1369, men dette må være en feil, da kongen ikke ble satt fri før 14. august 1371.⁸⁵

Håkon VI kan ha oppholdt seg i Bergen 6. november 1365. Etter et opphold i København i juni 1366 besøkte han Båhus 1. oktober, men hvor kongen oppholdt seg resten av året er kildene tause om.

24 januar 1367 var han Oslo, og etter dette besøket er igjen kildene tause om hvor kongen oppholdt seg før han 25. juli befant seg på Tunsberghus.⁸⁶

11. november 1368 besøkte Håkon VI igjen Tunsberghus, hvor han utstedte en fullmakt til drottseten Ogmund Finnson i forbindelse med fredsforhandlingene med hanseatene: Deretter dro han videre til Oslo hvor han oppholdt seg 30. november. Etter besøket i Oslo reiste kongen nordover, og han var tilstede ved Vangs kirke i Valdres 13. desember, sannsynligvis på vei til Bergen for å feire jul.⁸⁷

Etter besøket i Valdres er ikke Håkon VI sitt oppholdssted nevnt i kildene før 1. april 1369, da han befant seg i Tønsberg. Måneden etter, 19. mai, besøkte kongen Oslo, før han 17. juli befant seg på Onsøy.⁸⁸

5. september var kongen på Hisingen, hvor han ratifiserte våpenhviletraktaten med de tyske hansabyene.⁸⁹

I 1370 besøkte Håkon VI Nidaros, hvor han befant seg 20. mars. Deretter er det ukjent hvor

83 Moseng m.fl. 2007:322

84 Johnsen 1929:384; Moseng m.fl. 2007:322

85 DN XXI 140; Johnsen 1929:385; Opsahl 2003b:215 og 216; Moseng m.fl. 2007:324

86 DN II 390; DN V 254; DN VI 266 og 268; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

87 DN II 402; DN V 259; DN X 70

88 DN VII 279; DN VIII 185; DN XI 58;

89 DN VIII 188

kongen befant seg, før han 1. juli besøkte Båhus. Han oppholdt seg fremdeles ved borgen 12. juli, før han sammen med riksrådet besøkte Marstrand 19. juli. Hvor han reiste videre etter dette er ikke kjent, men 6. oktober besøkte han Dragsmark i Båhuslen. Noen uker senere var kongen tilbake i Oslo, og han oppholdt seg på Akershus 14. november.

Etter dette innledet Håkon VI felttoget i Sverige, Han befant seg i Sverige i slutten av februar 1371 i forbindelse med hans forsøk på å få faren, Magnus VII frigitt, og vinne tilbake hele Sverige.⁹⁰

Magnus VII ble satt fri 14. august 1371, og 21. november befant han seg ved Gimsøy kloster.⁹¹ 25. februar 1372 besøkte Magnus VII Oslo, sannsynligvis sammen med Håkon VI, som befant seg i byen to dager senere, 27. februar. Deretter reiste de to kongene nordover, og 10. mars befant de seg begge ved (Kongs)Vinger. Deretter gikk reisen videre til Hamar, som de besøkte 20. mars, før de 7. april begge oppholdt seg i Nidaros.⁹²

14. april oppholdt Håkon VI seg fremdeles i byen, før han reiste videre til Fosna, dagens Kristiansund, hvor han befant seg 3. mai. 8. august befant han seg i Bergen, før han reiste tilbake til Østlandet.

24. september befant begge kongene seg i Tønsberg, hvor de forhandlet med hansabyene om vilkår for forlengelsen av våpenhvileavtalen. Håkon VI oppholdt seg fremdeles i byen 3. oktober, før han reiste tilbake til Bergen, hvor han befant seg 23. desember.⁹³

I begynnelsen av 1373 reiste Håkon VI igjen tilbake til Østlandet, han befant seg 18. mars ved Frogner i Lier. Hvor Magnus VII oppholdt seg i denne perioden er ikke kjent, men 1. mai befant han seg i Tønsberg, og hvor han fortsatt befant seg 28. mai, da sammen med Håkon VI. 15. august besøkte Magnus VII Bergen, før Håkon VI en måned senere, 15. september også besøkte byen.⁹⁴

Magnus VII og Håkon VI var begge tilstede i Bergen 10. mars 1374. Hvor de to kongene reiste videre etter dette er ikke kjent, men Håkon VI befant seg ved Karmøy 20. juli. Magnus VII befant seg igjen i Bergen 16. august, før han reiste tilbake til Østlandet. Skipet hans grunnstøtte imidlertid ved Lyngholmen utenfor Bømlafjorden 1. desember, og Magnus VII

---

90 DN II 412; DN VIII 190; NGL III nr 99; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

91 Opsahl 2003b: 215 og 216; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

92 DN I 417 og 418; DN II 422; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

93 DN X 73; DN XXI 141; NGL III nr 102 og 103; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

94 DN III 383; DN IV 502; DN XXI 143; NGL III nr 104 og 105

druknet.⁹⁵

Tidlig i 1375 oppholdt Håkon VI seg i Tønsberg. Han befant seg på Tunsberghus både 11. januar og 28. april, før han 25. mai befant seg på Gimsøy. 10. juni oppholdt kongen seg ved Nedenes, før han reiste til Oslo, hvor han var tilstede 30. juni. Det siste kjente stedet Håkon VI oppholdt seg i 1375 var Tønsberg, hvor han befant seg 13. november.⁹⁶

I mai 1376 befant Håkon VI seg i Danmark i forbindelse med valget av sønnen Olav til dansk konge. Fra Danmark reiste han til Bergen, hvor han befant seg 24. mai og 3. juni. 24. juni er det mulig at kongen oppholdt seg ved Båhus, men dette er usikkert. 18. juli befant han seg imidlertid med sikkerhet ved Marstrand, før han i august igjen besøkte Danmark. De virker som han oppholdt seg i Danmark resten av året, før han 29. januar 1377 var tilstede i Oslo. Han var fremdeles i byen 3. februar, da han befant seg på Akershus, men hvor lenge han oppholdt seg der er ikke kjent. Det neste kjente oppholdsstedet til Håkon VI var Hof på Østre Toten, hvor han befant seg 4. mars. Deretter besøkte han Nidaros 15. mai, før kildene er tause om kongens oppholdssted resten av året.⁹⁷ Ikke før 13. april 1378 er Håkon VI sitt oppholdssted kjent, da kongen befant seg i Bergen. Han befant seg også i Bergen 30. mai og 16. juni, før han 29. juli igjen var tilbake i Tønsberg. Først i november er kongens oppholdssted igjen kjent, da han den 8. og 14. november befant seg i Båhuslen.⁹⁸ Mot slutten av 1379 befant Håkon VI seg igjen i Båhuslen, da han 2. august besøkte Marstrand. Han reiste deretter videre til Sverige, før han 26. mars 1380 befant seg på Tunsberghus. Kildene viser at han også oppholdt seg ved borgen 28. mai, 10. juli og 11. juli, før han en gang på sensommeren døde i Oslo.⁹⁹

Etter Håkon VI sin død i 1380 fikk Norge og Danmark felles konge under Olav IV, og kongemakten oppholdt seg i stor grad utenfor landets grenser. Olav IV ble i 1381 hyllet som norsk konge på Øyratinget, men frem til kongen ble myndig i 1384/85 ble Norge styrt av drottseten Ogmund Finnson. Det er utstedt en rekke brev i kongens navn ulike steder i Norge etter 1381, men trolig er dette brev som drottseten har utstedt på kongens vegne.¹⁰⁰ Olav IV

95 DN XV 29; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

96 DN II 435 og 437; DN VI 286; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

97 DN I 436; DN II 447; DN VII 299; NGL III nr 109 og 111; Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)

98 DN I 451 og 453; DN II 453; DN V 307; DN VI 295 og 297

99 DN II 461, 463, 464 og 465

100 Bjørkvik 2003b:119

oppholdt seg imidlertid med stor sikkerhet i Oslo 13. august 1382, da det ble utstedt to landstvistbrev som ble beseglet i kongens nærvær.¹⁰¹ Året etter ble det utstedt en lovinnskjerping i Tønsberg. Dette kan tyde på at kongen var tilstede i byen, da det er usikkert om drottseten og riksrådet hadde myndighet til på egenhånd å utstede lover. Det er derfor mulig at kongen besøkte Tønsberg, men dette må ses på som usikkert. Det er også mulig at kong Olav befant seg på Akershus i desember 1384 i forbindelse med hans 14års bursdag 1. desember 1384, som kan ha vært hans myndighetsdag. Han befant seg ihvertfall med sikkerhet ved borgen 6. desember, og det er derfor sannsynlig at han også feiret bursdagen sin der.¹⁰²

Dronning Margrete besøkte Norge flere ganger etter Håkon VI sin død i 1380. Vinteren 1384/85 oppholdt hun seg i Oslo, og etter sønnens død i 1387 returnerte hun til byen hvor hun i februar 1388 ble valgt til riksstyrer i Norge.¹⁰³

Erik av Pommern ble hyllet i Nidaros 8. september 1389, og i 1392 kan han ha blitt kronet som norsk arvekonge i domkirken i Oslo.¹⁰⁴ De to etterfølgende årene, i 1393 og 1394, besøkte han også byen.¹⁰⁵

Kildematerialet viser at Margrete var den reelle unionsmonarken så lenge hun levde. Dette kommer spesielt godt fram i forbindelse med hyllingsreisen i 1405, da kong Erik fikk detaljerte instruksjoner av Margrete om hvordan han skulle opptre. Dronningens instruks er bevart, og den gir både et viktig innblikk i hennes politikk, men sier også mye om henne som person. I instruksjonen ble det lagt vekt på at kong Erik ikke fikk lov av dronningen til å ta viktige beslutninger selv, men heller utsette avgjørelser til Margrete selv kunne vurdere saken. Utformingen av instruksjonen passer således godt sammen med hennes mål om en sterkest mulig personlig kongemakt med færrest mulig begrensninger fra andre personer eller politiske institusjoner.¹⁰⁶ Et resultat av denne politikken var at det sjeldent ble holdt samlede riksrådsmøter i Norge eller andre steder i unionsområdet. I stedet møtte en del riksråder kongen eller dronningen når de besøkte riket, men slike besøk skjedde bare et fåtall ganger etter 1397. Tatt i betraktning den innenlandske kongemaktens mange besøk i Tønsberg førte denne politikken til at byens politiske rolle under unionsmonarkene ble redusert.

---

101 DN I 473, 474

102 DN II 487; Bøgh 2003:321

103 DN III 477

104 Haug 2000b:485

105 DN II 535 og 539

106 Moseng m.fl. 2007:339

Unionspolitikken i stor grad ble styrt fra Danmark og kong Erik besøkte bare landet to ganger som unionsmonark, som tidligere nevnt i 1405 og en gang i 1410.¹⁰⁷

Dronning Margrete sitt første norgesbesøk etter unionsmøtet i Kalmar var på våren 1401, da hun besøkte Oslo.¹⁰⁸

Det neste kongebesøket var som tidligere nevnt kong Erik sin hyllingsferd i 1405. Selve hyllingsferden vet vi ikke så mye om, og det er få bevarte brev som kan kaste lys over begivenhetene. 8. mars besøkte han Oslo, og 23. juni oppholdt han seg i Tønsberg.¹⁰⁹ Neste gang kongen nevnes er i mars 1406, hvor han befant seg i Blekinge i datidens Danmark. Hvor lenge han oppholdt seg i Norge, og hvilke steder han besøkte er derfor vanskelig å si noe om.

¹¹⁰

Margrete kom tilbake til Norge i 1409. Etter et opphold på Båhus kom dronningen til Oslo i slutten av mai dette året. Samme året ble det arrangert et samlet riksrådsmøte, og det er mulig at dette skjedde i forbindelse med Margretes besøk, uten at man kan vite dette med sikkerhet.

¹¹¹ Kong Erik og Margrete kom tilbake til Norge i 1410, da de besøkte Båhuslen, hvor de befant seg 16. juni 1410.¹¹²

Dette var siste gangen dronning Margrete besøkte Norge. Etter hennes død 28. oktober 1412 ble kong Erik unionens reelle leder.¹¹³ I løpet av de neste tretti årene av Erik sin regjeringstid besøkte han trolig aldri Norge igjen. Et brev, utstedt i av kongen fra Akershus 7. mai 1425 forbyr utlendinger å seile på skattlandene, men *Norges gamle love* fastslår at dette brevet enten er falskt eller utstedt i kongens navn av riksrådet.¹¹⁴ Det er imidlertid to andre muligheter, som åpner for at kongen kan ha besøkt Norge. For det første så er det mulig at kongen besøkte Akershus på vei hjem fra sin pilegrimsreise til Jerusalem. Den siste måneden før han kom tilbake til Danmark er det ukjent hvor kongen befant seg, siste sikre kilden plasserer han i Polen 22. april. Det er derfor ikke mulig å utelukke at han besøkte Norge. Den andre muligheten er at brevet er feildatert, og at kongen besøkte Norge enten tidligere eller senere. Originalbrevet har gått tapt, noe som øker sannsynligheten for at det kan være en

---

107 Moseng m.fl. 2007:339

108 DN II 567

109 DN VI 367

110 Halvorsen 2010:26

111 Halvorsen 2010:27

112 RN IX 591

113 Moseng m.fl. 2007:345

114 NGL 2.r., bd. 1, s. 116

feildatering.¹¹⁵

Ikke før i begynnelsen av juni 1442 fikk Norge igjen kongelig besøk, da Christoffer av Bayern ble valgt til norsk konge i Lödöse.¹¹⁶ Etter kongevalget dro kongen og riksrådet til Oslo, hvor han ble kronet 2. juli.¹¹⁷ I forbindelse med kroningen ble flere norske stormenn slått til riddere. En av dem var hovedsmannen på Akershus, Sigurd Jonsson, som også satt som drottsete fram til Christoffer ble valgt til konge.¹¹⁸ Kongen befant seg fremdeles i Oslo 10. juli samme år, da han stedfestet privilegier for byens skomakere.¹¹⁹ Christoffer av Bayern regjerte fram til sin død i 1448, men etter norgesbesøket i 1442 oppholdt han seg utenfor landets grenser, og han ser ikke ut til å ha besøkt Norge igjen.

Oversikten over den kongelige tilstedeværelsen bekrefter at den norske kongemakten i senmiddelalderen var preget av en utstrakt reisevirksomhet. Det er imidlertid ikke mulig ut fra kildematerialet å si hvor lenge kongematen oppholdt seg på de ulike stedene. Kildene kan tyde på at Håkon VI hadde minst to lenger opphold i Bergen og Tønsberg, men dette må betraktes som usikkert. Det første oppholdet var kongens besøk i Bergen i 1378, hvor han befant seg 13. april, 30. mai og 16. juni.¹²⁰ Det andre oppholdet var i Tønsberg i 1380, hvor han befant seg 28. mai, 10. juli og 11. juli.¹²¹

En sammenligning av den kongelige tilstedeværelse ved riksborgene/byene mellom 1355 og 1380, viser at Magnus VII er belagt med opphold i Tønsberg minst fire ganger, i 1364, 1365, 1372 og 1373. Han befant seg minst fem ganger i Båhuslen, to ganger i 1357, to ganger i 1358 og en gang i 1361. Bergen ble besøkt tre ganger, en gang i 1373 og to ganger i 1374, mens Oslo, Hamar og Nidaros ble besøkt en gang i 1372.

Håkon VI oppholdt seg i den samme perioden minst 12 ganger i Båhuslen, i 1357, 1361, 1366, to ganger 1369, tre ganger 1370, 2 ganger i 1376, en gang i 1378 og 1379. Tønsberg hadde minst 13 besøk, to ganger 1358, en gang i 1360, 1364, 1367, 1368, 1372, 1373, tre ganger i 1375, en gang i 1378 og 1380. Mellom 1355 og 1365 lå Tønsberg utenfor Håkon VI

---

115 Halvorsen 2010:29

116 Moseng m.fl. 2007:350

117 Bratberg 2000:208

118 Opsahl 2004:204

119 DN I 782

120 DN II 453; DN V 307; DN VI 295

121 DN II 461, 463, 464 og 465

sin riksdal, men under hans opphold i 1358 stadfestet han privilegiene Håkon V hadde gitt Sandsvær.¹²² Dette viser at selv om byen lå utenfor hans riksdal var hans opphold i byen knyttet til forvaltningen av riket, også også innenfor farens riksdal.

Oslo ble besøkt minst 8 ganger, i 1358, 1364, 1367, 1368, 1370, 1372, 1375, 1377. Bergen ble også besøkt 8 ganger, i 1361, 1365, to besøk i 1372, og et besøk i 1373, 1374, 1376, 1378. Nidaros ble besøkt 3 ganger, i 1370, 1372 og 1377, mens Hamar bare opplevde et besøk i 1372.

Dronning Blanca residerte på Tunsberghus, og er belagt der i 1358, to ganger i 1359 og en gang i 1363, mens hun besøkte oppholdt seg minst to ganger i Båhuslen, i 1358 og 1361.

Mellom 1355 og 1380, korrigert for de tilfellene hvor det trolig er flere kongelige som oppholder seg på samme sted samtidig, oppholdt kongemakten seg minst 19 ganger i Tønsberg, mens det i Båhuslen var minst 17 opphold. Kongemakten oppholdt seg i Bergen ved minst 10 tilfeller, en mer enn Oslo med 9 besøk. Nidaros fikk i perioden tre besøk, mens Hamar kun ble besøkt en gang.

Oversikten over kongemaktens oppholdssteder viser at Tønsberg i denne perioden var en viktig kongelige residensby, men dobbelt så mange kjente besøk som Oslo. De mange oppholdene i Båhuslen kan settes i sammenheng med Magnus VII og Håkon VI sitt forsøk på å vinne tilbake herredømmet over hele Sverige etter 1364.

Etter Håkon VI sin død i 1380 oppholdt kongemakten seg i større grad utenfor Norge. Olav IV besøkte Nidaros i 1381, i forbindelse med at han ble hyllet som norsk konge på Øyratinget. Han var sannsynligvis også tilstede i Oslo i 1382, og kan ha besøkt Tønsberg i 1383. Disse besøkene var imidlertid som umyndig konge. Som tidligere nevnt besøkte han Akershus i desember 1384, da sannsynligvis som myndig konge. Dronning Margrete besøkte Oslo minst fire ganger, vinteren 1384/85, 1388, 1401 og 1409. Hun besøkte Båhus to ganger, i 1409 og sammen med kong Erik i 1410.

Erik av Pommern besøkte Oslo minst fire ganger, i 1392, 1393, 1394, og i 1405. Nidaros og Tønsberg ble besøkt en gang hver, i 1389 og 1405, mens Båhus som tidligere nevnt ble besøkt i 1410. Etter dette gikk det sannsynligvis 32år før en unionsmonark igjen besøkte Norge, da Christoffer av Bayern besøkte Oslo i 1442.

---

122 DN XXI 95

Kongebesøkene etter 1380 viser at Oslo befestet sin posisjon som landets viktigste by med 11 kongebesøk. 10 av besøkene fant sted mellom 1380 og 1409, noe som kan tyde på at byens betydning økte kraftig under dronning Margrete sitt styre. Nidaros opplevde to kongebesøk, Olav IV i 1381 og Erik av Pommern i 1389, begge besøkene i forbindelse med kongehylling. Tønsberg opplevde derimot kun ett sikkert kongebesøk mellom 1380 og 1448, i forbindelse med Erik av Pommern sin hyllingsferd i 1405.¹²³ Det er også som tidligere nevnt mulig av Olav IV som umyndig konge besøkte Tønsberg i 1383, men dette er usikkert.

Hva var så årsaken til det kongelige fraværet fra Tønsberg etter 1380? Det at Norge etter Håkon VI sin død i Oslo i 1380 fikk felles konge med Danmark under Håkons sønn Olav IV, og etter hans død i 1387 felles dronning under Margrete førte til at kongemakten befant seg betydelig mindre i Norge. Etter innføringen av Kalmarunionen i 1397 ble Danmark sin politiske dominans forsterket. Dette førte til at unionens utenrikspolitikk i stor grad dreide seg om å hevde tradisjonelle danske interesser, spesielt kampen for å gjenvinne Sønderjylland.¹²⁴ I denne nye politiske situasjonen ble Norge mindre viktig for unionsmonarkiet, og unionsmonarkene besøkte derfor landet kun et fåtall ganger. Unionsmonarkene hadde sannsynligvis heller ikke mulighet til å reise like mye rundt i Norge som de innenlandske kongene. De valgte derfor å prioritere Akershus og i mindre grad Båhus som for unionspolitikken var viktigere enn Tønsberghus.

Innføringen av felleskongedømmet i 1380 førte derfor til at Tønsberg mistet mye av sin tidligere betydning som en regelmessig kongelig residensby, med en reduksjon fra minst 19 kongebesøk mellom 1355 og 1380, til kun et sikkert besøk mellom 1380 og 1448. Som tidligere nevnt tyder kildene på at Oslo sin betydning som residensby ble styrket i tiden etter 1380. At Oslo trolig var den eneste byen som ble besøkt av Christoffer av Bayern i 1442, etter 32 år uten noen kjente kongebesøk i Norge, kan tyde på at byen på dette tidspunktet hadde oppnådd en spesiell posisjon blant de norske byene.

Kongemaktens tilstedeværelse hadde stor rikspolitisk og økonomisk betydning for Tønsberg, og spesielt den rikspolitiske betydningen ble trolig kraftig svekket etter 1380. Byens rolle som regionalt forvaltningssenter kan ha medvirket til at de økonomiske konsekvensene ikke ble for alvorlige for byen, men byens kjøpmenn må ha merket kongemaktens fravær.

---

123 DN VI 367

124 Moseng m.fl. 2007:344-345

Kongen og hans hoff trengte en betydelig mengde varer og tjenester, som byens borgere tjente gode penger på å levere. Fra kong Erik av Pommern sitt norgesbesøk i 1405 fortelles det at skomakergårdene i Oslo og Tønsberg hver skulle lage 100 par støvler og 200 par sko i forbindelse med kongens besøk.¹²⁵ Kongens nærvær ga også befolkningen mulighet til å legge frem saker direkte for kongen. Et eksempel på dette er allmuen i Sandsvær, som i forbindelse med Håkon VI sitt opphold i Tønsberg i 1358 fikk stadfestet sine privilegier.¹²⁶

---

125 DN XI 110; RN IX 16
126 DN XXI 95

2.3 Forvaltningen av Tunsberg feirdsle

Høvedsmannen på Tunsberghus var ikke bare en militær leder, han hadde også ansvaret for å forvalte området som var lagt under borgen. På grunn av det begrensede kildegrunnlaget er det vanskelig å bestemme grensene for Tunsberg feirdsle i andre halvdel av 1300-tallet med sikkerhet. Men kildene gir noen spor som kan brukes for ihvertfall å gi en grov oversikt over størrelsen på Tunsberg feirdsle.

Et spørsmål når en skal se på Tunsberghus sin rolle i både den lokale og den regionale forvaltningen er om områder på østsiden av Oslofjorden kan ha vært en del av Tunsberg feirdsle. Dette er et spørsmål som mange historikere har forsøkt å løse. I sin oversikt over de ulike feirdslene skrev P.A. Munch at Tunsberg feirdsle besto av Vestfold, Skienssysla og Borgarsysla.¹²⁷ Absalon Taranger hadde en annen tolkning, i hans beskrivelse av dronning Blanca sin opprinnelige morgengave, skriver han at Tunsberg feirdsle omfattet Vestfold og Skienssysla.¹²⁸

A. Steinnes' arbeid om skattene i middelalderens Norge, viser at alle grenser mellom korn og mel i leidangen samsvarer med viktige grenser mellom kirkesogn. Leidangskatten var imidlertid en verdslig skatt, noe som kan være en indikasjon på at skille mellom verdslige forvaltningsområder gikk langs de samme grensene som kirkesogn. Dette vil innebære at skille mellom de to varetypene kan gi en indikasjon på grensen mellom de ulike syslene, og hvilken feirdsle sysla tilhørte.

I både Ranrikesysla, Borgarsysla og Tunsbergsysla ble leidangskatten betalt med korn, mens i Elvsysla og Oslosysla ble derimot leidanskatten betalt med mel.¹²⁹ Det at leidangskatten i både Borgarsysla og Tunsbergsysla ble innbetalt i samme varetype kan derfor være en indikasjon på at Borgarsysla var underlagt Tunsberg feirdsle. Spørsmålet er hvor stor vekt som kan legges på denne forskjellen i varetyper, da både Ranrikesysla og Elvsysla lå under Båhus men betalte leidangskatten i forskjellige vareslag. Inndelingen av de ulike varetypene ved betaling av leidangen var imidlertid eldre enn 1300, og stammer derfor fra før Båhus ble bygd på begynnelsen av 1300-tallet.¹³⁰ Da Båhus ble bygd ble de to syslene underlagt borgen, men da det ikke ser ut til å ha vært store endringer i hvilke vareslag leidangskatten ble betalt i

---

127 Munch 1849:9

128 Taranger 1915:57

129 Steinnes 1982: Andre Luten: 73

130 Munch 1849:49; Steinnes 1982: Andre Luten: 74

er det sannsynlig at syslene fortsatte å betale med de samme varene som tidligere. Tunsberghus var derimot en betydelig eldre borg, og hvis inndelingen mellom de ulike varetypene er yngre enn borgen er det derfor ikke usannsynlig at syslene som var underlagt borgen betalte leidangskatten i det samme vareslaget, som var korn. Ut fra dette kan det derfor ikke utelukkes at Borgarsysle kan ha vært underlagt Tunsberghus, selv om det ikke er kilder som direkte viser dette.

En kilde som kan tyde på at Tunsberg fehirdsle ikke omfattet områder øst for fjorden er det alt nevnte ombyttet av dronning Blanca sitt morgengavelen i 1353. I stedet for Tunsberghus og Tunsberg fehirdsle fikk hun Båhus og Marstrand med hele Elvesysla unntatt Orust, i tillegg til hele Ranrike, Vetteherad og hele Borgarsysla.¹³¹ Hvis Borgarsysla lå under Tunsberg fehirdsle ville det vært naturlig at sysla var en del av dronningens opprinnelige morgengavelen. Det har derfor blitt argumentert for at det er sannsynlig at fehirden på Tunsberghus ikke hadde områder øst for fjorden, hvis ikke burde dette vært nevnt i dokumentet.¹³² Men var det nødvendigvis slik at grensene for dronningens morgengavelen og grensene for fehirdslen var de samme? Det at dronningen fikk hele Elvesysla, unntatt Orust kan tyde på at dette ikke alltid var tilfelle.¹³³

Er det så mulig å si noe om hvilket område på vestsiden av Oslofjorden som var en del av Tunsberg fehirdsle? Både P.A. Munch og Absalon Taranger argumenterte for at Skienssysla var en del av fehirdslen.¹³⁴ Grunnlaget for denne argumentasjonen er at det i kildene er flere embedsmenn som har blitt belagt med både Skienssysla og Tunsberg fehirdsle samtidig.¹³⁵ Dette var imidlertid trolig ikke tilfelle. Et eksempel på dette er Gaute Eiriksson, som det har blitt hevdet at holdt begge postene samtidig. Dette er det ikke belegg for i kildene. Han var først fehirde og trolig systemann i Tønsberg. Deretter ble han systemann i Skien, som han satt med fram til han døde 1. mars 1412.¹³⁶

Hvis Skienssysla var en del av Tunsberg fehirdsle, så kan dette tyde på at systemannen i Skien leverte inn kongens inntekter fra sysla, hovedsaklig leidangen bortsett fra den delen av bøtene

---

131 DN II 319

132 Thoresen 1970:21

133 Orust var pantsatt eller overlatt til Dragsmark kloster i Båhuslen. Munch 1862:Note 3: 579

134 Munch 1849:9; Taranger 1915:57

135 Thoresen 1970:23

136 Opsahl 2001:271

som han selv skulle lønnes med, til fehirde på Tunsberghus. Ut fra kildematerialet er det vanskelig å avgjøre om det i praksis var slik gjennom hele perioden, eller om det skjer endringer. En annen mulighet er at det var en direkte forbindelse til kongemakten, og at leidangen i perioder kan ha blitt betalt direkte til Danmark.

Leidangen ble levert til bestemte tider, og i distriktene som var en del av Tunsberg fehirde skilte man mellom vår og høst-leidang. Hvis Skienssysla var en del av Tunsberg fehirde vil en vente å finne det samme skille mellom vår og høst-leidang der.¹³⁷ Det er ingen bevarte kilder på dette fra 1300 eller 1400-tallet, men A. Steinnes sine retrospektive undersøkelser kan imidlertid også her benyttes for å kaste lys over skatteinnkreving i denne perioden. Steinnes sine undersøkelser viser at det fra Gøtaelv og fram til Brunlanes har vært et skille mellom vår og høst-leidang. Varetypene for leidangen er også den samme i dette området, den besto av smør og penger, og i tillegg enten mel eller korn. Vest for Brunlanes viste Steinnes sine undersøkelser at det ikke var et skille mellom vår og høst-leidang. I tillegg så var det her også andre varetyper som skulle betales.¹³⁸

Konklusjonen blir ut fra dette at det i middelalderkildene finnes lite som underbygger en teori om at Skienssysla var en del av Tunsberg fehirde. Om fehirde på Tunsberg hus førte kontroll med systemannen i Skien sine økonomiske disposisjoner er et spørsmål som det er vanskelig å besvare, men dette er ikke usannsynlig da Tunsberghus var den eneste riksborgen i nærheten.¹³⁹

Hvor grensen gikk mellom Oslos fehirde og Tunsberg fehirde har også vært omdiskutert blant norske historikere. P.A. Munch argumenterte for at grensen fulgte Drammenselva, og at Sande (Anger) og Eiker skipreider¹⁴⁰ derfor tilhørte Tunsbergssysla.¹⁴¹

Steinnes pekte imidlertid at skillet mellom varetypene som skulle betales i leidang gjør det mer sannsynlig at Sande og Eiker tilhørte Oslosysla.¹⁴² Mest sannsynlig lå ihvertfall Sande under fehirde på Tunsberghus, men om dette også gjaldt Eiker er mer usikkert.¹⁴³

Det området som utgjorde Tunsberghus fehirde på 1300-tallet strakte seg derfor trolig langs

¹³⁷ Thoresen 1970:22

¹³⁸ Steinnes 1982: Andre Luten: 73:66 og 67

¹³⁹ Thoresen 1970:28

¹⁴⁰ Skipreida var den minste administrative enheten i leidangsordningen. Hver skipreide skulle bidra til å bemanne og utruste leidangskip. Moseng m.fl. 2007:207

¹⁴¹ Munch 1849:169

¹⁴² Steinnes 1982: Andre Luten: 73

¹⁴³ Thoresen 1970:35

kysten fra Brunlanes i sør til Sande i nord, i tillegg til innlandsbygdene. Dette området trolig delt inn i 7 skipreider, Eiker, Numedal, Arendal, Slagen, Våle, Råbygge og Anger.

I tillegg til disse 7 skipreidene hørte også Sandsvær innunder Tunsberg fehirdsle, men bygda var trolig ikke regnet som en skipreide.¹⁴⁴ Et privilegiebrev utstedt i 1307 fritok innbyggerne i Sandsvær fra all leidangsferd, unntatt ved alminnelig utbud, så lenge de var lydige mot kongen og betalte all leidangsskatt. Brevet befalte også innbyggerne for egen kostnad å frakte leidangskatten til høvedsmannen på Tunsberghus.¹⁴⁵ Privilegiebrevet ble senere stadfestet både av Håkon VI og Magnus VII, og så sent som i 1383 ble privilegiene til Sandsvær stadfestet av Olav IV.¹⁴⁶

Hva var så årsaken til at kongemakten ga Sandsvær disse privilegiene? En sannsynlig årsak kan være at privilegiene ble gitt på grunn av permanente tjenester bøndene skulle yte kongen og hans representanter, noe som også er nevnt i privilegiebrevet.¹⁴⁷ Det står ikke hva tjenestene innebar, men trolig dreide det seg om bøndenes plikt til å yte kongemakten skyss.

Forvaltningen gikk gjennom store endringer i løpet av den siste halvdel av 1300-tallet og på begynnelsen av 1400-tallet. Det er mulig at endringene i forvaltningen førte til endringer i størrelsen på området som lå under Tunsberghus, men dette er det vanskelig å finne spor av i kildene. Et trekk ved utviklingen var en økende tendens til at flere sysler ble tildelt én person, noe som førte til en svekkelse av sysla som administrativt område fordi den gikk inn i en større enhet.¹⁴⁸ Et resultat av denne utviklingen var at lensherren fikk større inntekter, da han hadde direkte kontroll med et større område enn tidligere. Hvor store inntekter som ble ført til Tunsberghus er ikke kjent, men undersøkelser kan tyde på at skatteinntektene for Viken utgjorde over en tredjedel av kongedømmets skatteinntekter på begynnelsen av 1300-tallet.¹⁴⁹ Hvis Viken sin andel av skatteinntektene utgjorde en like stor andel på slutten av 1300-tallet betyr dette at inntektene som lensherrene på Tunsberghus forvaltet var betydelige. Skatteinntektene sank kraftig som et resultat av pestepidemiene som rammet landet fra midten av 1300-tallet, men det er ingen grunn til å tro at de sank mer i Viken enn i andre deler av landet.

---

144 Steinnes 1982: Andre Luten: 57 note 4

145 NGL III 70

146 DN XXI 95, 118 og 170

147 Steinnes 1982:Fyrste Luten: 36

148 Moseng m.fl. 2007:340

149 Steinnes 1982: Andre Luten:207

Selv om det er vanskelig å nøyaktig tidfeste overgangen til lensordningen nasjonalt er det kildegrunnlag for ihvertfall å avgrense perioden overgangen fant sted i Tunsberghus sitt administrative område. Tønsberg len nevnes første gang i et brev fra Høyjord sogn , datert til sannsynligvis 1406.¹⁵⁰ Et annet brev, fra Borre sogn i Tønsberg len, er datert til en gang mellom 8. september 1407 og 7. september 1408.¹⁵¹

Etter disse to brevene ble ikke Tønsberg len nevnt igjen før i 1424, da allmuen i Tønsberg len sendte et klagebrev til kong Erik.¹⁵² Begrepene len og sysle ble i overgangsperioden ofte benyttet om hverandre, og det er derfor vanskelig å tidfeste overgangen.

---

150 Ak.reg nr 2365 (O)

151 Ak.reg nr 2339 (O)

152 DN I 696

2.4 Kongens menn på Tunsberghus i perioden 1355-1397

Etter at forvaltningsapparatet i andre halvdel av 1300-tallet i større grad ble sentralisert ble det vanlig at høvedsmannsombudet ble kombinert med systemanns- og fehirdeoppgaver.¹⁵³ Når disse tre embedene ble slått sammen på Tunsberghus er ikke kjent, men det er ingen grunn til at dette skal ha skjedd noe senere enn andre steder. Selv om embedene ofte var slått sammen er det mulig at de, ihvertfall på slutten av 1300-tallet, ikke alltid var det. Et eksempel på dette er Kjetil Vigleiksson, som i 1374 og 1376 ble nevnt som systemann i henholdsvis Tønsberg og Vestfold.¹⁵⁴ Imidlertid så er det ikke kjent hvem som var høvedsmann på Tunsberghus på dette tidspunktet, noe som åpner for flere muligheter.

Det er mulig at systemannsombudet i en periode var skilt ut som et eget embede etter Lodvik Eivindsson sin død i 1372 eller 1373. En annen mulighet er at systemann i Vestfold er et annet navn på høvedsmannen på Tunsberghus, eller systemannen i Tønsberg. Slik variasjon i tittelbruk gjør det også vanskeligere å avgjøre forholdet mellom de tre embedene. Hvis systemann i Vestfold var et annet navn på høvedsmannen på Tunsberghus er det ikke umulig at Kjetil Vigleiksson fungerte som høvedsmann på Tunsberghus, men dette må ses på som usikkert.

I perioden fra 1355 til 1397 forteller kildene om 10 ulike høvedsmenn som med relativ stor grad av sikkerhet kan knyttes til Tunsberghus.¹⁵⁵ Den første av høvedsmennene på borgen innenfor denne perioden var Orm Øysteinsson, som ble utnevnt til drottsete i 1350. Etter riksdelingen i 1355 fikk Orm redusert sitt forvaltningsområde til å bare gjelde Magnus VII sin riksdel, og som drottsete holdt han Tunsberghus ihvertfall fram til desember 1356. Hvor gammel han var da han overtok Tunsberghus er ikke kjent, men han ble nevnt i kildene første gang i 1340.¹⁵⁶ Om han satt som drottsete helt fram til sitt fall er usikkert. Sannsynligvis ble han i 1358 kastet i fengsel og henrettet på bud fra både Magnus VII og Håkon VI, trolig på grunn av beskyldninger om økonomiske misligheter og politisk illojalitet.¹⁵⁷ Dronning Blanca flyttet inn på Tunsberghus rundt samme tid, sannsynligvis som en følge av Orm Øysteinsson sitt fall. Som kongemaktens representant i Magnus VII sin norske riksdel overtok hun den

---

153 Moseng m.fl. 2007:330

154 DN III 397; DN VII 297

155 Se liste over høvedsmenn i Appendiks

156 DN IV 236

157 DN I 337; Moseng m.fl. 2007:329; Opsahl 2003c:176

henrettede drottseten sine oppgaver, og fungerte i praksis trolig som en slags riksforsstander i Magnus VII sin riksdal fram til sin død i 1363.

Væpneren Rane Eivindsson tok trolig over som høvedsmann etter Orm, men han ble først nevnt som fogd på Tunsberghus i 1360, og som fehirde samme sted i 1362.¹⁵⁸ Rane fikk i 1362 flere gårder i Vestfold av kongen som betaling ulike tjenester, blant annet byggearbeider på Tunsberghus.¹⁵⁹ Hvor gammel Rane Eivindsson var da han overtok borgen er usikkert, men han var ifølge et brev gift i 1351.¹⁶⁰ Hans kone, Åsa Salmundsdatter, opprettet et testament i 1396, hvor det går fram at Rane sannsynligvis hadde vært død i noen år.¹⁶¹ Det kan derfor se ut til at Rane fikk Tunsberghus tidlig i sin karriere, men da han ikke er nevnt i kildene mellom 1362 og 1396 må dette betraktes som usikkert. Rane Eivindsson satt trolig på Tunsberghus fram til 1363, og kan derfor ha holdt borgen i rundt 5 år.

Han ble etterfulgt som høvedsmann av svigersønnen, væpneren Peter Nikulasson, som var gift med Ranes datter Elin.¹⁶² Etter dronningens død på Tunsberghus høsten 1363 fikk Peter Nikulasson, sammen med to andre menn, fullmakt av kong Magnus til å gå gjennom den avdøde dronningens eiendeler.¹⁶³ I 1365 holdt han fremdeles borgen, og skrev sammen med lagmannen og to andre menn en liste over hva som ble tatt ut av dronningens eiendeler.¹⁶⁴ I et vitnebrev fra 1367 ble han ikke nevnt med posten, men dette trenger ikke å bety at han ikke lenger holdt borgen.¹⁶⁵ Det var ikke vanlig at utstederen av et brev i Norge brukte titulatur på denne tiden, og det var først mot slutten av 1300-tallet at bruken av titulatur slo gjennom i Norge. Bruken var heller ikke konsekvent, og i mange tilfeller kan en person nevnes med ulike titulatur uten at personens samfunnsstilling var endret, mens titulaturen andre ganger veksler fordi personen kombinerte ulike funksjoner og opptrådte i forskjellige sammenhenger.¹⁶⁶ Det er mulig at Peter Nikulasson gikk av som høvedsmann året etter, da det er bevart et brev som henviser til en kongelig tilbakekalling av alle sysler og privilegier.¹⁶⁷ Om denne tilbakekallingen faktisk ble gjennomført er ikke kjent, og en kan derfor ikke ut fra brevet med sikkerhet hevde at han må ha gått av.

---

158 DN I 374; DN IV 411

159 DN XXI 111; Belsvik 1995:39

160 DN IV 351

161 DN IV 660

162 DN II 527; Munch 1863:171

163 DN III 335

164 DN III 344

165 DN V 257

166 Kjellberg 1974: 395-401

167 DN II 402

Hvis Peter Nikulasson fremdeles holdt Tunsberghus sent i 1368 må han kort tid etter ha gitt fra seg posten til Lodvik Eivindsson. Det er derfor mulig at Peter Nikulasson holdt borgen i rundt 6 år, men dette må betraktes som usikkert. Etter at Peter ga fra seg Tunsberghus hadde han en lang karriere innenfor forvaltningen. Han var tilstede da riksrådet valgte Margrete til riksstyrer på livstid i 1388, og på 1390-tallet var han systemann i Ryfylket.¹⁶⁸ Han er nevnt siste gang i livet 28. mai 1398, og døde trolig en gang før 13. oktober 1405.¹⁶⁹

Lodvik Eivindsson ble nevnt som riksråd og høvedsmann på Tunsberghus i mai 1369, i et fullmaktsbrev utstedt av kong Håkon.¹⁷⁰ Brevet ble utstedt i forbindelse med at kong Håkon sendte fire rådgivere til hansabyene for å forhandle om fred etter krigen mellom Norge og Danmark på den ene siden og hansabyene på den andre.

Lodvik fikk Tunsberghus sent i sin karriere, og dette var ikke første gangen han satt som høvedsmann. I 1363 måtte han som høvedsmann på Båhus flykte da Erik av Sachsen, som var i tjeneste for kong Valdemar av Danmark, overtok borgen. I 1359 ble Håkon VI trolovet med kong Valdemar sin datter Margrete, men utenrikspolitiske forhold førte til et brudd i forholdet, før Håkon VI og Margrete giftet seg i 1363.¹⁷¹ Hva som egentlig skjedde på Båhus er usikkert, men Håkon VI hevdet i forhandlinger med hansabyene at Lodvik for å berge livet måtte søke tilflukt i en kirke da kongens gods ble ført bort med makt av hertug Erik.¹⁷² En annen teori rundt hva som hendte er at borgen ble pantsatt, og deretter overlatt til hertug Erik, da trolig i bytte mot militær hjelp i konflikten med kong Albrecht.¹⁷³

På Tunsberghus satt trolig Lodvik i litt over fire år, fram til han døde en gang før 8. september 1373. En kvittering fra Lodvik sin bror, ridderen Håkon Eivindsson forteller at han på dette tidspunktet var død.¹⁷⁴ Ved samme tilfelle ble Lodvik nevnt med herretittel. Når han ble slått til ridder er ukjent, men i flere udaterte innføringer i biskop Eysteins jordebok ble han nevnt som ridder.¹⁷⁵ Etter Lodviks død er det mulig at broren Håkon midlertidig tok over som høvedsmann, men dette er usikkert.¹⁷⁶ Det at et nært familiemedlem kunne overta en post ved sykdom eller død gir en indikasjon på den sosiale eksklusiviteten som preget

---

168 DN IV 610; NGL 2rk I nr 2

169 DN I 605 og DN IV 682

170 DN VIII 185

171 Bjørkvik 2001: 466

172 DN XIX 583

173 Blom 1992:505

174 DN XXI 146

175 EJ s. 183, 392 og 503

176 Blom 1992:522

senmiddelalderens forvaltningsapparat. Det aristokratiske nettverket var avgjørende for å fremme en karriere i forvaltningen for aristokrater, og tette familiære bånd kunne ha stor betydning for å sikre høyere poster i forvaltningen.

Etter september 1373 blir kildene stille om hvem som satt på Tunsberghus. En Kjetil Vigleiksson ble i 1375 nevnt som systemann i Tønsberg, og året etter, i 1376, ble han nevnt som systemann i Vestfold.¹⁷⁷ Dette kan ha vært et tilfelle av ulik tittelbruk på samme forvaltningspost. Hvorvidt han var høvedsmann på Tunsberghus er usikkert, men det er fullt mulig at han i en periode ha holdt posten. Det er imidlertid ingen kilder som knytter han til posten som høvedsmann, men det er som tidligere nevnt ikke usannsynlig at systemann og høvedsmann postene var slått sammen.

Et argument mot Kjetil Vigleiksson har vært at det ikke virker som at han hadde høy nok rang til å holde et så viktig embede som høvedsmann.¹⁷⁸ Dette virker imidlertid usannsynlig, da det var svært få riddere i Norge på denne tiden, og det var ikke noe krav om «ridder-rang» for å holde viktige poster. Tvert imot så er det mange eksempler på høvedsmenn som ikke var riddere, og det er ihvertfall et kjent tilfelle hvor en stormann, Erlend Filippusson, avslo ridderslaget.¹⁷⁹

Ikke før i 1378 forteller kildene om en mulig høvedsmann, da en ombudsmann for Håkon Jonsson besøkte Tjølling sogn.¹⁸⁰ Det er derfor mulig at Kjetil Vigleiksson holdt Tunsberghus i rundt tre år, men dette må betraktes som usikkert.

Som tidligere nevnt ble en ombudsmann for Håkon Jonsson nevnt i 1378. Dette er den eneste kilden som knytter Håkon Jonsson til Tunsberghus, men det at en ombudsmann virket i hans navn kan tyde på at han på det tidspunktet var høvedsmann eller systemann.¹⁸¹ Samme året som Håkon døde, i 1391, ble han nevnt som væpner i et arvelensbrev.¹⁸² I et skriftlig vitnesbyrd fra 1402 ble han heller ikke nevnt med herre tittel, mens hans onkel, Sigurd Havtoresson, ble nevnt med herre tittel.¹⁸³ Utstederen, Gunnar Rolvsson, vitner om en samtale han hørte på mellom Håkon Jonsson og Sigurd Havtoresson, som begge er døde på

---

177 DN III 397; DN VII 297

178 Munch sitert i Rynning 1912:88

179 Bjørkvik 2000:499

180 DN XI 66

181 DN XI 66

182 DN II 525

183 DN II 572

tidspunktet for utstedelsen av brevet. Det at de begge var omtalt, men bare Sigurd var nevnt med herretittel underbygger at Håkon aldri ble slått til ridder.

Håkon Jonsson var sønn av kong Håkon V sin dattersønn, Jon Havtoreson, og han sto kong Håkon VI nær. Gjennom arv og ekteskap fikk han omfattende jordgods både på Østlandet, Vestlandet og Agder, og som medlem av riksrådet og systemann på Orknøyene, Hjaltland og Bergen hadde han en solid erfaring innenfor forvaltningen.¹⁸⁴ Han fikk Tunsberghus i midten av sin karriere, og holdt borgen i tre år.

Ikke før i oktober 1381 var det med sikkerhet en ny høvedsmann på Tunsberghus. Riksråden og tidligere systemann i Oslosysla, Gaute Eiriksson, ble nevnt som fehirde ved borgen dette året.¹⁸⁵ Gaute Eiriksson var en av Norges fremste stormenn i siste halvdel av 1300-tallet, og han hadde en sentral rolle i politikk og forvaltning. Da han fikk Tunsberghus var han rundt 40 år, og i midten av sin karriere. Gjennom sine to ekteskap knyttet han tette forbindelser til flere mektige stormenn. Hans første ekteskap ledet til at Gaute ble omtalt som «svoger» av ridderen og riksråden Jon Marteinsson, og ble gjennom sitt andre ekteskap svoger til riksrådene Svale Ottesson Rømer og Jakob Fastulvsson.¹⁸⁶

Hvor lenge han holdt embedet er usikkert, men det er sannsynlig at han ikke lenger satt på Tunsberghus i juni 1386, da en av Jon Reidarsson Darre sine lensmenn opptrådte i Sandar.¹⁸⁷ Gaute utstedte i 1387 et brev som systemann i Skien, og trolig har han overtatt sysselen rundt samme tid som Jon Darre kan ha tatt over som høvedsmann på Tunsberghus.¹⁸⁸ Gaute fortsatte å være en viktig støttespiller for kongemakten etter sine fem år som høvedsmann på Tunsberghus, og som medlem av riksrådet deltok han på møtet i Kalmar i 1397, hvor han også ble slått til ridder.¹⁸⁹

Etter at en av Jon Darre sine lensmenn som tidligere nevnt opptrådte i Sandar i 1386 er det de neste fire årene ingen kilder som kan knytte han til Tunsberghus¹⁹⁰. I 1388 ble han nevnt to ganger som medlem av riksrådet i forbindelse med valget av dronning Margrete, men om han holdt et embede på dette tidspunktet er ukjent.¹⁹¹ Det virker imidlertid sannsynlig at han fra 1386 fungert som høvedsmann, men han nevnes for første gang som systemann på

¹⁸⁴ *Store norske leksikon*, sv. "Håkon Jonsson" Besøkt 27.03.2012

¹⁸⁵ DN II 396; DN III 435

¹⁸⁶ Opsahl 2001:271

¹⁸⁷ DN II 496

¹⁸⁸ DN VII 321

¹⁸⁹ NGL 2rk I nr 21

¹⁹⁰ DN II 496

¹⁹¹ DN III 477; NGL 2rk I nr 2

Tunsberghus i juli 1390.¹⁹² I tillegg til å være medlem av riksrådet hadde Jon Darre trolig også gode forbindelser gjennom faren, Reidar Jonsson Darre, som var tidligere fehirde i Nidaros og på Båhus.¹⁹³

Det kan virke som Jon Darre holdt Tunsberghus i rundt seks år, før han på et tidspunkt ble overflyttet til Bergen. I september 1392 befant han seg i byen, sannsynligvis som byens fehirde.¹⁹⁴ Året etter befant han seg også i Bergen, og som fehirde i byen ble han tatt til fange da han ledet forvaret mot vitalinerne som angrep 22. april 1393. Hvor lenge Jon Darre satt som fehirde er ikke sikkert, men det er mulig at han etter å ha blitt satt fri en gang før mai 1395, fortsatte å fungere som fehirde i Bergen fram til 1397.¹⁹⁵

Væpner og riksråd Finn Gyrðsson ble nevnt som høvedsmann på Tunsberghus i juni 1396.¹⁹⁶ Det virker sannsynlig at han overtok etter at Jon Darre ble fehirde i Bergen. Når han fikk embedet, og hvor lenge han holdt det er det imidlertid vanskelig å si noe om, men det er ikke usannsynlig at han satt som høvedsmann i ihvertfall tre år, fram til Jon Darre igjen tok over fehirdslen en gang mellom 1399 og 1402.¹⁹⁷

De 10 høvedsmennene som holdt Tunsberghus mellom 1355 og 1397 var alle norske stormenn, og det var ingen utlendinger som kan knyttes til borgen. Orm Øysteinsson, Lodvik Eivindsson, Håkon Eivindsson, Jon Reidarsson Darre var riddere, mens Rane Eivindsson, Peter Nikulasson, Håkon Jonsson, Gaute Eiriksson og Finn Gyrðsson var væpnere mens de satt i ombudet. Gaute Eiriksson ble senere slått til ridder, men i perioden han satt som høvedsmann var han væpner. Den eneste av høvedsmennene som trolig aldri ble medlem av riksrådet var Rane Eivindsson. Peter Nikulasson og Håkon Eivindsson var ikke i riksrådet da de satt på Tunsberghus, men ble senere nevnt som medlemmer av rådet.¹⁹⁸

Sett over tid så er vanskelig å se en merkbar forskjell mellom riddere og væpnere mellom 1355 og 1397. Hvor lenge de ulike høvedsmennene satt med borgen varierte fra et til seks år. Halvparten av høvedsmennene satt med posten i tre eller fire år, mens fire satt med posten i fem eller seks år. Det virker ikke som at det var en sammenheng mellom hvor lenge hver høvedsmann satt med posten og høvedsmannens rang. Av de fem som satt fra tre til fire år var

---

192 DN I 524

193 DN V 226; DN XI 48

194 DN V 352

195 Helle 1995:698

196 DN VIII 222

197 DN IV 32; DN VII 331; DN XI 106; DN XVIII 39

198 Se liste over høvedsmenn i Appendiks

det tre riddere, mens blant de fire som satt fem til seks år var det tre væpnere. Her må det imidlertid nevnes at en av de fire som satt lengst, Jon Darre, senere kom tilbake til Tunsberghus som høvedsmann.

Fordelt over tid ser det ut til at nesten alle ridderne ved borgen ble avløst av en væpner. Det eneste unntaket var Håkon Eivindsson, som kan ha tatt over borgen etter broren Lodvik.

Om denne vekslingen mellom riddere og væpnere har vært noe mer enn tilfeldig er vanskelig å vite, men sannsynligvis tyder dette på at rangen var mer tilfeldig og mindre formalisert innenfor det høyere aristokratiet på 1300-tallet. Først på 1400-tallet ble det mer markerte forskjeller mellom de to rangklassene.

2.5 Kongens menn på Tunsberghus i perioden 1398-1448

Det er mulig at Jon Darre fikk tilbake sin gamle post som høvedsmann på Tunsberghus høsten 1399. Han er ikke nevnt som høvedsmann, men han kjøpte Gautesgården i Tønsberg på dette tidspunktet.¹⁹⁹ I mars 1400 ble han omtalt som systemann på Agder.²⁰⁰ Det er ingen grunn til at han ikke kunne fungerte både som systemann på Agder og fehirde på Tunsberghus samtidig. Sigurd Jonsson hadde Solør i forlening da han var høvedsmann på Tunsberghus, og Kolbjørn Gerst hadde Nedenes i Aust-Agder under seg i 1459.²⁰¹

Først i 1402 ble Jon Darre igjen omtalt som høvedsmann på Tunsberghus, og året etter ble han også omtalt som ridder og høvedsmann.²⁰² I Margrete sin instruks fra 1405 viser at han fremdeles holdt borgen, det står i instruksene at han skulle beholde Tunsberghus.²⁰³ Hvor lenge han satt med borgen denne gangen er usikkert, men hvis han overtok posten i 1399 er det mulig at han holdt den i mellom seks og ni år.

Den neste høvedsmannen på Tunsberghus var væpneren Håkon Bårdsson, som er nevnt som husfogd på borgen i 1408.²⁰⁴ Dette er den eneste kilden som knytter han til Tunsberghus, men fire år tidligere, i 1404, ble han nevnt som systemann i Solør.²⁰⁵

En av de viktigste av høvedsmennene på Tunsberghus i senmiddelalderen var Eindride Erlendsson. I Margrete sin tidligere nevnte instruks fra 1405 ble det nevnt at Eindride skulle ta over Akershus. Hvis dette ikke var mulig skulle Eindride ta over Tunsberghus og holde borgen til Margrete kunne sende brev om hvem som skulle overta den.²⁰⁶ Hvorfor Margrete nevner at dette ikke nødvendigvis var mulig er ukjent, men da Eindride ble høvedsmann på Akershus virker det lite sannsynlig at Eindride overtok Tunsberghus i 1405.

Eindride ble sist nevnt som høvedsmann på Akershus i høsten 1407 eller i 1408.²⁰⁷ Han ble omtalt første gang på Tunsberghus i 1411, og er også omtalt som høvedsmann ved borgen i 1419, 1422, 1423, 1427, 1429, 1436 og 1438²⁰⁸.

---

199 DN VII 331

200 DN XVIII 39

201 Opsahl 2002:321; Opsahl 2004: 204-205

202 DN IV 732; DN XI 106

203 DN XI 110

204 DN I 617

205 DN XXI 230

206 DN XI 110

207 AK.reg nr 2244 (N)

208 DN I 682; DN IV 838; DN VI 465; DN XI 120 og 163; DN XII 168; DN XXI 296; Bjørkvik 2000:433-434

Eindride Erlendsson ble i kildene også nevnt som fehirde og høvedsmann i Bergen i 1412 og 1427.²⁰⁹ Ingen andre høvedsmenn er nevnt ved Tunsberghus mellom 1411 og 1438, og hvem som eventuelt holdt borgen i tiden Eindride Erlendsson var høvedsmann i Bergen er ukjent. Det ser ut til at Eindride holdt Tunsberghus i 1411/1412, før han overtok Bergen i 1412.²¹⁰ Hvor lenge han var høvedsmann Bergen er ukjent, men det er mulig at han satt i byen fra 1412 til han igjen ble nevnt høvedsmann på Tunsberghus i 1419.²¹¹ I 1427 ble Eindride igjen nevnt som høvedsmenn i Bergen.²¹² Dette var siste gang han ble nevnt som høvedsmann i Bergen, men hvor lenge han satt der er ikke kjent. Han er igjen nevnt som høvedsmann på Tunsberghus i 1429, og det kan virke som han beholder posten fram til 1438.²¹³

Eindride var åpenbart en betrodd mann hos både dronning Margrete og kong Erik og gjennom sin lange tjeneste fremsto han som kongemaktens fremste representant i Norge.

Han ble også nevnt som kong Erik sin kjøgemester i forbindelse med dronningen sin instruks fra 1405. Kjøgemesteren hadde ansvar for å føre regnskap for kongens personlige underhold, og som derfor fulgte med kongen på reiser.²¹⁴ Dette var et hoffembete, og det kan være at Eindride etter tjenesten ved hoffet førte et slags overordnet tilsyn for riksstyret i Norge i kongens fravær, i praksis en riksforsstander.²¹⁵

Eindride Erlendsson virker som tidligere nevnt som kongemaktens fremste representant i Norge. I perioder virker det som hans forvaltningsområde har strukket seg fra Oslosysla og langs kysten til Bergen. Som fehirde i Bergen hadde han også oppsyn med finansforvaltningen i Finnmark og øyene vest i havet. Som en av kongens mest betrodde menn reiste han også utenlands som sendebud for kong Erik. I 1415 ble Eindride og Jakob Knutsson, biskop i Oslo, sendt til kong Henrik V av England. Bakgrunnen for reisen var at engelskmenn drev ulovlig handel og fiske i farvannet rundt Island, og i 1431 ble han tatt til fange av engelske sjørøvere da han var på vei til riksrådsmøte i København.²¹⁶

Hans spesielle stilling innenfor det norske aristokratiet understrekes ytterligere ved at han var det eneste kjente nye verdslige medlemmet av riksrådet i perioden 1400-1425, og han var den

209 DN II 625; DN VII 382

210 DN II 625; DN XI 120

211 DN XII 168

212 DN VII 382

213 DN IV 838; DN XI 163

214 Taranger 1915:220; Hamre 1968:53

215 Veiledningsnotater fra Erik Opsahl 25/4-2013

216 DN XX 733; Bjørkvik 2000:434

eneste norske aristokraten som er belagt som riksråd mellom 1419 og 1425.²¹⁷

Selv om kildene tyder på en viss reisevirksomhet oppholdt trolig Eindride seg for det meste i Tønsberg og styrte resten av sine områder ved hjelp av ombudsmenn.

Endride Erlendsson sto i en særstilling sammenlignet med de andre høvedsmennene i Viken i første halvdel av 1400-tallet. Han var høvedsmann både på Akershus, Tunsberghus og i Bergen i over 30 år tilsammen, og størrelsen på hans forvaltningsområde skilte seg også ut. Eindride sin alder er ukjent, men han ble første gang nevnt i kildene i 1395, da som ridder og riksråd.²¹⁸ Alt tyder derfor på at han ble en gammel mann, noe som kan ha vært årsaken til at sønnen Erlend tok over som høvedsmann de siste årene før Eindride døde i 1440 eller kort tid etter. Erlend Endridsson ble første gang nevnt i kongens tjeneste i 1429.²¹⁹ I 1439 var han foreslått som drottsete av det norske riksrådet, men Sigurd Jonsson fikk embedet, sannsynligvis fordi han ble ansett som den mest prominente. Embedet som høvedsmann på Tunsberghus holdt Erlend fram til 1445, og sannsynligvis døde han i 1450 eller kort tid etter, rundt 50 år gammel.²²⁰

Den siste høvedsmannen på Tunsberghus innenfor oppgavens periode var Erik Sæmundsson. Han ble første gang nevnt som høvedsmann i 1446, men det er mulig at han overtok borgen tidligere.²²¹ Erik Sæmundsson ble trolig slått til ridder i forbindelse med Christoffer av Bayerns kroning i Oslo i 1442, og trolig var han på dette tidspunktet medlem av riksrådet, da han i 1437 ble nevnt som riksråd.²²² Det kan ofte være vanskelig å avgjøre når en person formelt ble medlem av riksrådet, da stormenn kunne møte på politiske møter som en del av rikets menn, uten å være formelt medlem av riksrådet.²²³ Dette var ikke noe nytt, selv før Kalmarunionen var det i de enkelte landene vanlig at stormenn tok del i større politiske møter som rikets menn. Erik Sæmundsson var motstander av den danske dominansen innenfor unionen, og ble etter Christoffer av Bayern sin død i 1448 blant de viktigste norske støttespillerene for Karl Knutsson Bonde i kampen om den norske tronen.²²⁴

I tiden mellom 1398 og 1448 forteller kildene om 5 høvedsmenn som holdt Tunsberghus. En av disse, Jon Reidarsson Darre hadde også holdt borgen tidligere. Fire av høvedsmennene,

---

217 Benedictow 1971:254

218 RN VIII 383

219 DN XX 774

220 Hamre 1968:53 og 83; Bjørkvik 2000:433-434 og Bjørkvik 2000:498-499

221 DN I 799

222 DN II 727; Sandberg 2000:497

223 Moseng m.fl. 2007:339

224 Sandberg 2000:497

Jon Darre, Eindride Erlendsson, Erlend Eindridsson og Erik Sæmundsson var riddere og satt alle i riksrådet. Håkon Bårdsson var den eneste av høvedsmennene som var væpner, og han ser ikke ut til å ha sittet i riksrådet. I motsetning til tiden før 1397 satt høvedsmennene lenger med posten enn tidligere så langt kildene rekker. Lengst satt Eindride Erlendsson, som holdt borgen i flere perioder, i tilsammen minst 20 år. I Jon Darre holdt som tidligere nevnt borgen to ganger, tilsammen et sted mellom 12 og 15 år. Alle høvedsmennene var også i denne perioden norske stormenn, noe som bryter med det tradisjonelle synet om utlendinger i norske len etter 1397. Hva som var årsaken til at kun norske stormenn holdt Tunsberghus vil bli drøftet senere i oppgaven.

Nedgangen i antall høvedsmenn etter 1397 var et resultat av at høvedsmennene satt lenger. Dette kan ha vært en følge av at unionsmonarkiet hadde behov for lojale menn i den norske forvaltningen når de for det meste befant seg utenfor landets grenser. I tillegg er det mulig at den økonomiske nedgangen for aristokratiet førte til at utvalgte menn fikk lengre forvaltningsposter.²²⁵

I motsetning til mellom 1355 og 1397, med en jevn fordeling mellom riddere og væpnere, viser utviklingen etter 1398 at posten som høvedsmann på Tunsberghus i stor grad var forbeholdt riddere. Det er også verdt å merke seg at den eneste væpneren, Håkon Bårdsson, er nevnt tidlig i perioden, i 1408. Denne utviklingen har sannsynligvis sammenheng med den økte statusen ridder-rangen fikk innenfor aristokratiet i løpet av 1400-tallet, og at det var mange flere stormenn som ble slått til riddere i denne perioden enn i perioden før.

---

225 Veiledningsnotater fra Erik Opsahl 25/4-2013

2.6 Sammendrag

Tønsberg var en viktig residensby for den innenlandske kongemakten, og representanter for kongemakten oppholdt seg etter hva som er belagt minst 19 ganger der mellom 1355 og 1380. Dette var betydelig flere besøk enn de andre byene, Bergen hadde 10 besøk, og Oslo hadde 9 besøk i den samme perioden. Det har vært hevdet at kongemakten i perioder nærmest permanent har oppholdt seg i Tønsberg, men dette virker det ikke som at det er belegg for i kildene og det ville også være i strid med tidens forvaltningsskikk. Men de mange besøkene viser at Tønsberg økte i betydning som kongelig residensby i andre halvdel av 1300-tallet. Etter kongefellesskapet med Danmark etter Håkon VI sin død i 1380 oppholdt kongemakten seg i stor grad utenlands, men besøkte landet endel ganger. Etter innføringen av Kalmarunionen i 1397 endret dette seg, og unionsmonarkene besøkte bare Norge noen få ganger. Unionen fikk dermed stor betydning for Tønsberg som kongelig residensby, mens betydningen for Oslo og Bergen var mindre. Fra å være den mest besøkte byen opplevde Tønsberg bare et sikkert kongelig besøk mellom 1380 og 1448, da Erik av Pommern besøkte byen i 1405. Norge opplevde endel kongebesøk mellom 1380 og 1410, Oslo hadde i denne perioden 10 kongebesøk, noe som tyder på at byens ble prioritert av dronning Margrete. Etter kongebesøket i 1410 skulle det gå hele 32 år før en unionsmonark igjen besøkte landet, da Christoffer av Bayern besøkte Oslo i 1442.

Hvor stort det område som var underlagt høvedsmannen på Tunsberghus er usikkert, og det har vært mange teorier rundt dette. Et av spørsmålene har vært å avgjøre om områder på østsiden av Oslofjorden på et tidspunkt kan ha vært en del av feirdslen. Dette spørsmålet har det vist seg vanskelig å finne et svar på, men det kan ikke utelukkes at Borgarsysla kan ha vært underlagt høvedsmannen på Tunsberghus.

Hvor stort området som var underlagt Tunsberghus på vestsiden av fjorden har også vært diskutert. Sannsynligvis strakte Tunsberg feirdsle langs kysten fra Brunlanes til Sande, i tillegg til innlandsbygdene. Utover dette har det blitt drøftet om Skien kan ha vært under Tunsberghus, men det virker ikke som kildene støtter oppunder dette.

Det var 13 kjente høvedsmenn ved Tunsberghus mellom 1355 og 1448. Selv om sannsynligvis de aller fleste høvedsmennene på Tunsberghus er kjent, er det begrenset hvor

mye det er mulig å lese ut av kildematerialet som er relevant i forhold til forvaltningen. Høvedsmennene ble ofte nevnt enten som vitner i eiendomssaker eller ved opplesning av testamenter, noe som gjenspeiler hvilke kilder det har vært viktig å ta vare på. Et eksempel på en eiendomssak er kjent fra 1381, da Gaute Eiriksson utstedte et vitnebrev om salg av en byeiendom i Tønsberg.²²⁶ I 1360 var Rane Eivindsson tilstede i Fransiskanerkirken i Tønsberg i forbindelse med en begravelse, og var vitne til opplesning av den avdødes testament.²²⁷ Slike brev er nyttige, da de både forteller om hvem som innehar ulike poster, og gir en viss oversikt over noen av høvedsmennenes arbeidsoppgaver. Imidlertid forteller de lite om selve forvaltningen, og i de fleste tilfeller er høvedsmannen kun nevnt som vitne eller utsteder. I enkelte tilfeller dukker høvedsmennene opp også i andre sammenhenger, noe som gjør det mulig å si mer om høvedsmennenes betydning.

Eindride Erlendsson, kanskje den viktigste av høvedsmennene på Tunsberghus, var som riksråd ved flere anledninger tilstedeværende ved inngåelser av traktater, og bedrev en utstrakt reisevirksomhet på vegne av kongemakten. Et eksempel på dette er at han var tilstede i Kolding, da traktaten mellom Erik av Pommern, hertuginne Elisabeth av Slesvig og grev Henrik av Holstein inngått i 1411.²²⁸ Eindride sin reise til England i 1415 er viser hans reisevirksomhet i kongemaktens tjeneste.²²⁹ Ved unionsmøtet i Kalmar i 1397 var en rekke riksrådet tilstede, blant dem både Ogmund Berdorsson Bolt, høvedsmann på Akershus og Jon Reidarsson Darre. Jon Darre var på dette tidspunktet høvedsmann på i Bergen, men holdt Tunsberghus i en periode på begynnelsen av 1390-tallet. Han dukket igjen opp som høvedsmann på borgen fra en gang mellom 1400 og 1402.²³⁰

Etter innføringen av unionsmonarkiet i 1397 er det belagt færre høvedsmenn ved Tunsberghus, og de satt lenger enn tidligere. Spesielt Eindride Erlendsson skilte seg ut med sin lange periode som høvedsmenn.

Med et så tynt kildegrunnlag er det vanskelig å si noe om hvordan de enkelte høvedsmennene påvirket forvaltningen. Det er derfor nødvendig å se på utviklingen gjennom hele perioden for å få en innsikt i mulige endringer som skjedde i forvaltningen. En endring var overgangen fra syssel til len. I Vestfold er det mulig at lensordningen kan ha blitt innført en gang før 1406, da

---

226 DN III 435

227 DN IV 411

228 Rydberg Traktater III nr 441 s 14 sitert i *RN IX 678*

229 DN XX 733

230 DN IV 732; DN XI 106

Tønsberg len nevnes i kildene for første gang.²³¹ Utviklingen skjedde over tid, og det er mulig at det først skjedde et navneskifte, før flere sysler etterhvert ble underlagt lensherrene. Hvor stor betydning dette hadde for lensherrene på Tønsberghus er vanskelig å vite, men overgangen til lenet førte til at lensherrene økte sine inntekter og makt. Utover denne konsentrasjonen av inntekter og makt forteller kildene lite om hvordan overgangen til lensordningen påvirket forvaltningen.

---

231 Ak.reg nr 2365 (O)

Kapittel 3

Tunsberghus i en regional kontekst

3.1 Innledning

Fra de tre riksborgene i Viken, Akershus, Båhus og Tunsberghus, administrerte høvedsmennene der et forvaltningsapparat som dekket store områder. I middelalderens samfunn var militær og sivil forvaltning gjennomgående koplet sammen, og den aristokratiske eliten som høvedsmennene tilhørte var fremdeles en krigerelite. Denne eliten var delt i to rangklasser som kan benyttes for å undersøke høvedsmennene nærmere.

Dette kapittelet vil undersøke forskjeller og likheter mellom Tunsberghus og de to andre riksborgene, Akershus og Båhus, sine roller i det regionale forvaltningsapparatet. I denne sammenhengen er det interessant å undersøke hvem de ulike høvedsmennene ved de tre riksborgene i Viken var.

Oppgaven strekker seg over en lengre tidsperiode som var preget av en skiftende politisk og dynastisk situasjon. Perioden opplevde også store endringer innenfor forvaltningen, og det kan derfor være interessant å undersøke utviklingen over tid, for å belyse i hvilken grad de ulike monarkene sin politikk og ikke minst overgangen fra innenlandsk til unionelt kongedømme påvirket hvem som ble utpekt til høvedsmenn og forvaltningsposter.

Tradisjonelt har det vært hevdet at overgangen til unionelt kongedømme var et avgjørende skille, og det er derfor interessant å undersøke om det virkelig var slik.

I middelalderens samfunn var slektsbånd og nettverk av stor betydning både for aristokratiet og ellers i samfunnet. Ekteskap knyttet sterke bånd mellom ulike aristokratiske slekter og førte til sammenslåing av store jordgods, noe som tillot de øvre delene av aristokratiet å opprettholde sin velstand og posisjon. Men hvilken betydning hadde slektsforhold og det aristokratiske nettverket for forvaltningen? For å svare på dette vil det undersøkes hvilke slektsbånd som eksisterte mellom høvedsmennene i Viken.

Som tidligere drøftet så var det ingen utenlandske høvedsmenn på Tunsberghus, og det kan

derfor være nyttig å undersøke bruken av utlendinger i forvaltningen av Viken for å avdekke eventuelle forskjeller mellom borgene på dette området.

Etter opprettelsen av Kalmarunionen i 1397 hadde unionsmonarkene interesse av å benytte seg av utlendinger i forvaltningen. Bakgrunnen for dette var at utlendinger, uten slekt eller store eiendommer i Norge, i stor grad var avhengig av unionsmonarkenes gunst. De kunne derfor oppfattes som mer lojale enn innenlandske stormenn. For norske stormenn var det et krav at alle poster i forvaltningen skulle gå til innenlandske menn. Dette ble i stor grad oppfylt under både de innenlandske kongene og dronning Margrete. Båhus var her et unntak, som en del av dronningens morgengave-len ble høvedsmennene her utpekt av dronningen, uavhengig av andre hensyn.²³²

Til tross for unionsmonarkenes bruk av utlendinger i forvaltningen ser det ikke ut til å ha vært utenlandske høvedsmenn på Tunsberghus. Det kan derfor være interessant å undersøke forskjellene i bruken av utenlandske høvedsmenn, for å søke forklaringer på mulige forskjeller i «personalpolitikken» mellom de tre borgene.

Kapittelet avsluttes med en drøfting av høvedsmennenes rolle i det norske riksrådet, og undersøker eventuelle forskjeller mellom de tre borgene.

---

232 Opsahl 2003a:142

3.2 Høvedsmennene i Viken

De tre riksborgene i Viken var ikke bare viktige knutepunkter for den regionale forvaltningen, men også for riksforsvaltningen. Borgbygging var et uttrykk for den økte betydningen som byene hadde som periodiske kongelige residenser og administrative forvaltningssentre.²³³

Høvedsmennene ved riksborgene tilhørte det verdslige aristokratiet, og var i mange tilfeller blant landets mektigste menn. Men ikke alle høvedsmennene var nordmenn, både danske, svenske og tyske stormenn satt som høvedsmenn ved norske borger.

Allerede fra Magnus Lagabøte sin tid (1263-1280) var man i Norge fortrolig med ridderterminologi og -ideologi. Den kulturelle påvirkningen fra kontinentet førte til at den verdslige overklassen ble inspirert av fransk hoffkultur, hvor ridderideologien hadde stor betydning.

Innenfor det europeiske riddervesenet var det to rangklasser, væpnere og riddere. Opprinnelig var væpnerklassen en gruppe unge menn som trente til å bli riddere, etterhvert utviklet den seg til å bli en fullverdig rangklasse av samme type som ridderklassen, men ridderklassen var fortsatt den gjeveste. Antallet riddere i Norge var imidlertid begrenset, og mange av høvedsmennene var væpnere. En av årsakene til dette kan ha vært de store kostnadene knyttet til å være ridder. Det ser også ut til at forskjellen mellom væpnere og riddere i Norge var liten på 1300-tallet. Først på begynnelsen av 1400-tallet økte forskjellene mellom de to klassen betydelig, med ridderklassen som den klart fremste.

Riddervesenet bidro til å markere et skille mellom aristokratiet og den øvrige befolkningen, både gjennom ideologi og militær trening, men også gjennom økonomiske fordeler. På slutten av 1200-tallet ble det innført skattefrihet for stormennene som motytelse for personlig militærtjeneste. Dette utviklet seg gjennom 1300-tallet, og rundt 1370 hadde stormennene oppnådd skattefrihet for hele setegården.²³⁴

Som nevnt kom høvedsmennene fra begge de verdslige aristokratiske rangklassene. Det kan være nyttig å undersøke om det er noen forskjell på fordelingen mellom de to rangklassene på de ulike borgene. Hvor mye vekt som kan legges på eventuelle forskjeller mellom borgene må ses i sammenheng utviklingen over tid av forholdet mellom ridder og væpner-rang. Som tidligere nevnt var det på 1300-tallet ennå ikke så stor avstand mellom de to rangklassene,

233 Moseng m.fl. 2007:331

234 Opsahl 2003a:130; Moseng m.fl. 2007:194

men utover på 1400-tallet ble avstanden større. Vurderingen må derfor ses i lys av hvilken periode som behandles.

Av de totalt 32 høvedsmennene omtales 17 som riddere enten før de blir høvedsmenn, eller mens de holder posten.²³⁵ De resterende høvedsmennene er enten omtalt som væpnere, eller en kan gå ut fra at de var det. Det kan imidlertid ikke utelukkes at noen av disse ble slått til ridder uten at dette er nevnt i bevarte kilder. Forholdet mellom antallet riddere og væpnere var ikke konstant, men varierte fra periode til periode. Ved å undersøke denne variasjonen ved de tre borgene kan det være mulig å si noe om eventuelle endringer i borgenes betydning for kongemakten. Det er viktig å være klar over at det var mange årsaker til slike endringer, noe som kan gjøre det vanskelig å si noe sikkert om forholdene på de enkelte borgene. Sett over tid kan det allikevel være mulig å se om det var forskjeller i de ulike monarkenes «personalpolitikk» ved riksborgene i Viken. Det kan også være interessant å undersøke om det er noen forskjeller i fordelingen av høvedsmenn som også satt i riksrådet. Som vist i kapittel 2 var 4 av 5 høvedsmenn på Tunsberghus etter 1397 riddere, og kildene nevner bare en væpner ved borgen, Håkon Bårdsson. De fire ridderne satt alle i riksrådet, og et viktig spørsmål i denne sammenhengen er om en nordmann, ihvertfall etter 1397 kunne ha et så viktig embede som høvedsmann på Akershus, Båhus eller Tunsberghus uten å være medlem av riksrådet?

Fra 1355, og fram til Magnus VII sin død i 1374 var det bare to riddere som kildene med sikkerhet forteller at fungerte som høvedsmenn i Viken, i tillegg til to som er mer usikre. Den første ridderen var drottseten Orm Øysteinsson som var høvedsmann på Tunsberghus fra 1353, og han kan ha holdt posten fram til han ble henrettet, trolig i 1358.²³⁶ Lodvik Eivindsson var også høvedsmann på Tunsberghus, men hans rang er mer usikker. Han holdt embedet fra 1369 og fram til 1372 eller 1373²³⁷. Da Lodvik trolig fikk ridderslaget en gang mellom sommeren 1370 og høsten 1373, er det usikkert om han var ridder i perioden han fungerte som høvedsmann. Det kan imidlertid virke som at han holdt embedet frem til sin død, noe som som er et sterkt argument for at han ble slått til ridder mens han var høvedsmann. En annen mulig forklaring er at han kan ha hatt en annen forvaltningspost da han ble slått til ridder. Dette var heller ikke første gangen Lodvik var høvedsmann, i 1363 ble

---

235 Se side 95 for liste over høvedsmennene i perioden

236 Opsahl 2003c:176

237 RN VII 46; Blom 1992:616

han nevnt som høvedsmann på Båhus.²³⁸

Håkon Eivindsson er ikke nevnt direkte som høvedsmann i kildene, men etter brorens død befant han seg i Tønsberg hvor han kvitterte på vegne av kong Magnus i forbindelse med en drapssak i Hedrum.²³⁹

Den neste ridderen som med sikkerhet fungerte som høvedsmann var Narve Ingvaldsson, som i 1366 var høvedsmann på Båhus.²⁴⁰

I den samme perioden var det 6 væpnere ved de tre riksborgene. Den første av væpnerne, Reidar Jonsson Darre, var høvedsmann på Båhus i 1359²⁴¹. Væpneren Ånund Eivindsson var høvedsmann på Akershus i 1363²⁴², mens Peter Nikulasson satt på Tunsberghus fra 1364-1365.²⁴³ Som nevnt holdt Lodvik Eivindsson Båhus i 1363, før Gottskalk Skarpenberg overtok borgen samme år. Den neste væpneren på Båhus var Lavrans Bjørnsson, som er belagt ved borgen i 1369.²⁴⁴

Etter Magnus VII sin død i 1374 regjerte sønnen Håkon VI alene i 6 år før han døde i 1380.²⁴⁵ Hverken under kong Håkon eller hans etterfølger Olav IV var det kjente høvedsmenn ved de tre riksborgene i Viken som kildene kan sannsynliggjøre at hadde mottatt ridderslaget.

Mellom 1374 og 1380 var det bare en kjent høvedsmann i Viken, Håkon Jonsson, som kan ha holdt Tunsberghus i 1378. Under Olav IV var det to kjente væpnere. Benedikt Nikulasson holdt Akershus fra 1381-1388, og Jon Reidarsson Darre kan ha holdt Tunsberghus så tidlig som i 1386, da som væpner.

Ikke før i 1397 er det bevarte kilder på at det igjen satt riddere som høvedsmenn ved riksborgene i Viken. Dette lave antallet riddere må ses i sammenheng med at det var ytterst få nordmenn fikk ridderslag under Håkon VI.

Etter Håkon VI sin død i 1380 var dronning Margrete den faktiske regenten fram til sin død i 1412, og under hennes styre forteller kildene om fem høvedsmenn som var riddere.

En av de som mottok ridderslaget i forbindelse med unionsmøtet i Kalmar var høvedsmannen

---

238 DN XIX 583

239 DN XXI 146; Blom 1992:616

240 DN III 350

241 DN XI 48

242 DN II 737

243 DN III 335, 343 og 344

244 DN VVIII 185, 186 og 188

245 Moseng m.fl. 2007:424

på Akershus, Ogmund Berdorsson Bolt. Han holdt embedet fra 1390 til 1405, og var medlem av riksrådet fra 1388.²⁴⁶

Ridderen Klaus Grupendal var høvedsmann på Båhus fra 1407-1415. Han var den eneste kjente ridderen som holdt borgen under dronning Margrete.²⁴⁷

På Akershus var det i tillegg til Ogmund Bolt to andre riddere, Eindride Erlendsson og Aslak Petersson. Eindride ble nevnt som høvedsmann både i 1405 og 1407-1408, og tilhørte også gruppen som fikk ridderslaget i forbindelse med unionsmøtet i Kalmar.²⁴⁸ Aslak Petersson ble nevnt som høvedsmann ved borgen i 1412, og han er trolig belagt som ridder i 1395.²⁴⁹

Jon Reidarsson Darre var riksråd fra 1381, og ble nevnt som høvedsmann på Tunsberghus i 1386 og 1390.²⁵⁰ Han dukket opp igjen som høvedsmann på Tunsberghus i 1403-1405, da som ridder.²⁵¹ Hvorvidt Jon Darre satt som høvedsmann gjennom hele 1390-tallet er usikkert, da en Finn Gyrðsson er nevnt som fogd på Tunsberghus i 1396.²⁵²

Den neste høvedsmannen på Tunsberghus var væpneren Håkon Bårdsson, som ble nevnt som husfogd på borgen i 1408. Hvor lenge han satt med borgen er ikke kjent, men Eindride Erlendsson er først nevnt som høvedsmann ved borgen i 1411.²⁵³ Hvor lenge han holdt borgen er usikkert, da han også er belagt som høvedsmann i Bergen i 1412 og 1427. Tilsammen holdt Eindride Tunsberghus i over 20 år, men hvem som var høvedsmann mens han var høvedsmann i Bergen er ikke kjent.

De tre nevnt væpnerne, Jon Darre, Finn Gyrðsson og Håkon Bårdsson var de tre eneste væpnerne under dronning Margrete sitt styre.

Selv om Erik av Pommern formelt sett var norsk konge fra 1389, og felles unionskonge fra 1397, var det i realiteten Margrete som regjerte, og først etter hennes død i 1412 ble kong Erik den reelle riksstyreren. Under hans styre forteller kildene om fem riddere som var høvedsmenn.

På Tunsberghus var Eindride Erlendsson den eneste høvedsmannen som var ridder under kong Erik sitt styre. Eindride holdt med sikkerhet posten fram til 1438, men det er mulig at han fra 1438 og fram til sin død i i 1440 styrte sammen med sønnen Erlend, som tok over

246 DN II 520; DN IV 628; DN XI 110; Bjørkvik 1999:393

247 NGL 2.r., bd. 1, s.78 (note 1);Lönnroth 1963:135; Hamre 1968:51; Opsahl 2003a:142-144

248 Bjørkvik 2000:433-434

249 DN V 483; RN VIII 383

250 DN I 524

251 DN IV 732

252 DN VIII 222

253 DN XI 163

embedet etter hans død.²⁵⁴

På Akershus var det under kong Erik tre riddere som var høvedsmenn. Denne svenske ridderen Timme Jonsson var høvedsmann fra 1425 til 1430.²⁵⁵ Hans etterfølger var en annen svensk ridder, Svarte Jens. Han holdt borgen fram til 1438, da han mistet posten, muligens på grunn av hans håndtering av opprøret i 1436 og 1437.²⁵⁶ I løpet av den samme perioden var det på Akershus to væpnere som holdt høvedsmannsposten. Dette var Tideke Rust i 1424, og Olav Bukk, som holdt borgen mellom 1438 og 1440.

Drottseten og ridderen Sigurd Jonsson tok over Akershus i 1440, og beholdt posten fram til 1445.²⁵⁷

Væpneren Hans Krøpelin er belagt på Båhus mellom 1415 og 1418, og hans etterfølger var sannsynligvis væpneren Albrekt Bydelsbak, som med er belagt ved borgen mellom 1422 og 1436, men som kan ha overtatt borgen allerede i 1418.

Den siste regjerende kongen innenfor oppgavens tidsperiode var Christoffer av Bayern. Under hans styre fra 1442 til 1448 var det fire høvedsmenn i Viken, alle riddere.

Ridderen Erik Sæmundsson var høvedsmann på Tunsberghus fra 1446 til 1449.²⁵⁸

Ridderen Sigurd Jonsson holdt som tidligere nevnt Akershus fram til 1445, og hans etterfølger var ridderen Hartvig Krummedike, som var høvedsmann fram til 1458.²⁵⁹

Kolbjørn Gerst var med sikkerhet høvedsmann på Båhus fra 1441 og det er mulig at han holdt borgen fram til 1445, men dette er usikkert. Han er først nevnt som ridder i 1445, men det er ikke usannsynlig at han mottok ridderslaget i forbindelse med Christoffer av Bayern sin kroning i 1442.²⁶⁰ Både Erik Sæmundsson og Hartvig Krummedike ble slått til riddere i forbindelse med denne kroningen.

Som gjennomgangen viser så varierte antallet riddere som var høvedsmenn i Viken under de forskjellige regentene. Under Magnus VII forteller kildene med sikkerhet om to riddere, i tillegg til to som er usikre. Under Håkon VI og Olav IV er det ikke kilder på at noen høvedsmenn var riddere, mens det under dronning Margrete er kilder på hele fem riddere.

---

254 NGL 2.r., bd. 1, s. 208; Bjørkvik 2000:498-499; Halvorsen 2010:119

255 DN I 692; DN XXI 314; DN XXI 319; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2003a:144

256 DN III 710; DN III 745; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2002:178; Opsahl 2003a:144

257 Opsahl 2004:204-205

258 Sandberg 2000:497

259 Benedictow 2002:400-401

260 Opsahl 2002:320-321

Under Erik av Pommern forteller kildene om fire riddere, men to av disse, Eindride Erlendsson og Klaus Grupendal fikk sine embeder under dronning Margrete sitt styre. Under Christoffer av Bayern er det også kilder på fire riddere. Drottseten Sigurd Jonsson holdt Akershus da kong Christoffer ble kronet, de tre andre høvedsmennene mottok sine embeder i løpet av hans styre.

Totalt på alle tre borgene var det 17 av 32 høvedsmenn som var riddere, av disse var det som oversikten viser noen som var høvedsmenn ved flere borger. 17 riddere utgjør ca 53% av høvedsmennene. På Tunsberghus var det 7 av 13 høvedsmenn som var riddere, noe som utgjør ca 54%. Tilsvarende var det på Akershus 7 av 12 som var riddere, ca 59%. Tilsvarende var det på Båhus 3 av 9 som var riddere, noe som utgjør ca 33%.

Vi ser at både Akershus og Tunsberghus ikke ligger langt unna det totale snittet, mens Båhus skiller seg ut. Årsaken til dette kan være manglende kildegrunnlag, og dette begrenser hvor mye det er mulig å lese ut av tallmaterialet når en ser etter forskjeller mellom borgene. Det er imidlertid interessant at 11 av de 17 ridderne satt som høvedsmenn etter 1397, noe som utgjør ca 65% av det totale antallet kjente riddere ved de tre riksborgene i Viken. Dette kan være med å underbygge at ridderrangen fikk en økende betydning fra rundt 1400.

Det var trolig flere årsaker til det lave antallet riddere før 1397. En medvirkende årsak kan være mangelfulle kilder, men det er lite sannsynlig at dette kan forklare hele forskjellen. På bakgrunn av kildene fra Viken ser det ikke ut til at noen stormenn ble slått til riddere under Håkon VI sitt styre. Narve Ingvaldsson er kjent som ridder fra 1366²⁶¹, men sannsynligvis ble han ridder en tid før dette. Som høvedsmann på Båhus er det også sannsynlig at han fikk ridderslaget av kong Magnus.²⁶² Etter dette forteller ikke kildene om noen nye riddere som er høvedsmenn i Viken før sannsynligvis i 1372, etter kong Magnus sin frigivelse fra fangenskapet i Sverige.²⁶³

En annen årsak til det lave antallet riddere kan være at det ikke ser ut til at Håkon VI ble slått til ridder, og dermed ikke kunne slå andre til riddere. Bakgrunnen for dette er at Håkon VI i 1360 fremdeles ble omtalt som «junker»²⁶⁴, og i Visby-annalene, skrevet på 1410-tallet, ble

---

261 DN III 350

262 Båhus lå i kong Magnus sin riksdal

263 Dette var Hallvard Jonsson, som var høvedsmann på Akershus fra 1369-71, men som ikke er nevnt som ridder før i 1372.

264 DN II 333 og 361; DN V 227

Håkon VI omtalt som «domicellus helt fram til sin død.²⁶⁵ «Junker» og «domicellus», ble ikke brukt om riddere, og da Håkon VI ikke ser ut til å ha blitt kronet er det ikke belegg for at han noen gang ble slått til ridder.²⁶⁶

Olav IV ble trolig heller ikke slått til ridder, sannsynligvis fordi han døde før han var gammel nok til å kunne regne med å motta ridderslaget.

Det er også viktig å påpeke at det ikke var slik at en stormann, selv om han var mektig, nødvendigvis måtte motta ridderslaget. Hva som skulle til for at en stormann mottok ridderslaget, hvilke kretser riddere ble valgt fra og betydningen av det å være ridder på slutten av 1300-tallet er det begrenset kunnskap om. Bo Jonsson i Sverige og Erlend Filippusson i Norge er eksempler på mektige stormenn som aldri ble riddere, og i Erlend sitt tilfelle skal han ha nektet å bli slått til ridder.²⁶⁷

I løpet av dronning Margrete sin regjeringstid viser kildene en markant økning i antall riddere, og det var også en økning i antall riddere som var høvedsmenn ved de tre riksborgene i Viken. Vadstenadiariet oppgir at så mange som 133 væpnere ble slått til riddere i forbindelse med unionsmøtet i Kalmar i 1397, men dette tallet er trolig sterkt overdrevet.²⁶⁸ Av stormenn som kan knyttes til høvedsmannspostene i Viken ble tre slått til riddere i forbindelse med møtet i Kalmar.²⁶⁹

Antallet riddere holdt seg relativt stabilt under hennes etterfølgere. Denne økningen i antallet riddere som var høvedsmenn har trolig flere ulike årsaker. Selv om det høye antallet nye riddere kildene omtaler i forbindelse med unionsmøtet i Kalmar i 1397 trolig var sterkt overdrevet, er det klart at det generelt var et økende antall riddere i Norden på denne tiden. Det virker også som at riddervesenet og ridderrang fikk en økende betydning etter 1400, og sannsynligvis gjenspeiler det økende antallet riddere som ble høvedsmenn denne utviklingen. Margrete plasserte menn tett knyttet til dynastiet, men som ikke hadde noe maktgrunnlag utover det kongemakten ga dem, i viktige posisjoner i forvaltningen. På denne måten sikret hun seg at stormenn var avhengig av å fremme sine interesser gjennom lojal tjeneste ovenfor henne. Dette hadde sammenheng med Margrete sitt forsøk på å styrke den unionelle

---

265 Opsahl 1995a:481

266 Opsahl 1995a:481

267 Opsahl 1995a:489

268 Christensen 1980 referert i Opsahl 1995a:488

269 Disse tre var Gaute Eiriksson, Jon Reidarsson Darre og Ogmund Berdorsson.

sentralmakten, noe som var hennes fremste innenrikspolitiske mål.²⁷⁰

På lang sikt førte dronning Margrete sin politikk til en styrking av høvedsmennene sin makt, men selv med det økende antallet riddere var det gjennom hele perioden også væpnere som fungerte som høvedsmenn. Et eksempel på dette er væpneren og mulig riksråden Olav Bukk, som var høvedsmann på Akershus fra 1438-1440.²⁷¹

---

270 Hamre 1968:41-42

271 DN III 745; DN V 674; DN XXI 371; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Bjørkvik 2005:167

3.3 Betydningen av slektsforhold og nettverk

Slektsforhold hadde stor betydning for medlemmer av aristokratiet i senmiddelalderen.

Slekten ga unge aristokrater tilgang til økonomiske ressurser, og kunne gi muligheten til å oppnå ulike forvaltningsposter. Gjennom ekteskap mellom ulike slekter ble det knyttet sterke bånd, samtidig som dette førte til en konsentrasjon av jordgods.

I tillegg til båndene som ble knyttet gjennom ekteskap ble det knyttet viktige bånd gjennom et større aristokratisk nettverk. Et eksempel på dette var at det for kriserammede aristokrater var mulig å skaffe seg de nødvendige inntektene til å opprettholde sin ære og status gjennom å gå i tjeneste hos en mer velstående aristokrater. Slike klientforhold, ofte for eksempel godsforvalter eller andre administrative poster, var attraktive for lavadelmenn.²⁷²

Et eksempel på betydningen av ekteskap mellom ulike slekter er Gaute Eiriksson, som i siste halvdel av 1300-tallet var en av Norges fremste stormenn. Han var ifølge en slektstavle fra 1500-tallet sønn av Erik Galtung, som trolig var sønn av Sigurd Gautsson, fehirde i Tønsberg i 1340-årene. Han giftet seg to ganger, og begge ekteskapene førte til at han knyttet tette forbindelser med andre stormenn. Hans første kone Ingrid var datter av Märta, fostermoren til dronning Margrete, og søsteren Katarina ble gift med drottseten Ogmund Finnsson. Ridderen og riksråden Jon Marteinsson omtalte Gaute som «svoger», trolig på grunn av ekteskapet med Ingrid. Gaute sin andre kone var Margrete Rømersdatter, og gjennom sitt ekteskap med henne ble han svoger til riksrådene Svale Ottesson Rømer og Jakob Fastulvsson. Gaute sin søster Gyrid giftet seg med riksråden Svale Jonsson Smør, som var en tremenning av Svale Rømer. Gaute Eiriksson sine ekteskap viser hvor tette bånd som eksisterte mellom de ulike slektene i det høyere norske aristokratiet. Disse tette båndene bidro til å fremme Gaute sin karriere, men var også et resultat av den.²⁷³

Men det var ikke bare mellom norske slekter at ekteskap hadde stor betydning. Aristokrater giftet seg i mange tilfeller på tvers av landegrensene, og spesielt aristokratiet i Norge og Vest-Sverige ble mer knyttet sammen etter 1360. Spesielt for utenlandske aristokrater var ekteskap i mange tilfeller avgjørende for å skaffe seg det personlige nettverket som var nødvendig for å

---

272 Moseng m.fl. 2007:300

273 Opsahl 2001:271

gjøre karriere i Norge,²⁷⁴ Et eksempel på disse internordiske forbindelsene er kretsen rundt Jon Reidarsson Darre og hans kone, Ingrid Karlsdotter. Jon Darre, høvedsmann på Tunsberghus, var svigerfar til Jakob Augustin som sannsynligvis var en tysk eller svensk-tysk aristokrat. Fikke Grupendal, som sannsynligvis hadde samme bakgrunn som Jakob, var gift med Katarina Andersdotter, som var datter av Gyrid Abrahamsdotter, søster til Ingrid Karlsdotter sin mor.²⁷⁵ Dette eksemplet viser hvordan ekteskap mellom aristokrater førte til tette bånd mellom slekter fra ikke bare Norden, men også fra tyske områder.

Undersøkelser av slektsforhold er imidlertid ikke alltid like enkelt, og i tilfeller der slektsforhold er nevnt i senere slektstavler eller rettsdokumenter er det alltid en mulighet for at slektsforholdet er oppdiktet eller en senere konstruksjon. Et annet problem er personer med samme navn, og et eksempel på dette er Halvard Jonsson. Innenfor norsk historie er det tre personer med samme fornavn og samme farsnavn, hvis slektsforhold til tider har blitt diskutert. Disse tre var faren til herr Jon Hallvardsson (Smør), herr Hallvard Jonnson på Haga og herr Hallvard Jonsson Næpa.

Jon Hallvardsson Smør er nevnt i en slektstavle fra det 16. århundre i forbindelse med en rettssak om jordgods som stammet fra slektene Kane, Galtung og Smør. Det samtidige kildegrunnlag er nesten fraværende, men det er mulig at herr Jon var den samme som den Jon Hallvardsson som i 1375 ble nevnt som en av kongens ombudsmenn i Bergen i 1375. Herr Jon Halvardsson var trolig i familie med Otto Rømer, ridder, riksråd og høvedsmann i Bergen fra 1398-1405. Det er også sannsynlig at faren til herr Jon var nærfrende av væpneren Torgaut Jonsson, høvedsmann på Tunsberghus i 1350 og senere norsk riksråd.²⁷⁶

Den andre Hallvarden var herr Hallvard Jensson Næpa, som bare er kjent gjennom to brev, begge datert 15 februar 1408, etter hans død. I Oslo bys historie er herr Hallvard Jonsson Næpa oppført som høvedsmann på Akershus fra 1369 til 1371, men dette var trolig en tredje Hallvard, herr Hallvard Jonsson på Haga.²⁷⁷

I 1372 var Hallvard Jonsson på Haga medbesegler på to dokumenter utstedt i Tønsberg. Han ble da for første gang nevnt som ridder, og var sannsynligvis også medlem av riksrådet på dette tidspunktet.²⁷⁸

---

274 Opsahl 2003a:149

275 Opsahl 2003a:150

276 Leistad 1995:171-172; Halvorsen 2010:118

277 Leistad 1995: 172-174

278 DN VII 287; RN VII 303

Det at flere personer med samme navn hadde embedet innenfor en kort tidsperiode øker muligheten for at feil person knyttes til et bestemt embede. De ofte mangelfulle kildene kan også gjøre det vanskelig å avdekke dette.

Eindride Erlendsson sin slektsbakgrunn er også interessant. Han var sønn av Erlend Filippusson, som er den første mannen som med sikkerhet kan knyttes til den mektige Losnaætten. Losnaætten ble på begynnelsen av senmiddelalderen en av de fremste stormannsættene i landet, og hadde tre generasjoner med riksrådsmedlemer.

Tre kvinner er også kjent, Sigrid, datter av Erlend Filippusson, og Erlend Eindridssons to døtre Ingerd Erlendsdatter og Sigrid. Alle tre kvinnene ble nevnt med fruetittel, noe som viser at de giftet seg med riddere. Et eksempel på dette var Erlend Filippussons datter Sigrid, som ble gift med Håkon Sigurdsson av Giske, sønn av Sigurd Havtoresson av Sørum og fru Ingeborg, datter av drottseten Erlend Vidkunsson. Etter sin død ble Håkon Sigurdsson omtalt som den mest ættegjeve mannen i Norge.²⁷⁹

Erlend Filippusson ble først nevnt i et brev fra 1366, og lite er kjent om han før dette. Det er mulig at faren var Filippus Erlendsson, men til tross for navnligheten må koblingen mellom de to betraktes som rent hypotetisk. Hvem som var Erlend sin mor er heller ikke kjent.

Erlend Filippusson ble fast medlem av riksrådet fra 1370, og var fra 1375 fehirde i Bergen. Islandske annaler forteller at han ble tilbudt ridderslaget, men at han avslo dette og han ble derfor aldri slått til ridder.²⁸⁰

Erlend Filippusson sin sønn var den tidligere nevnte Eindride Erlendsson, høvedsmann på Akershus, Tunsberghus og fehirde i Bergen, og en av kongemaktens mest lojale menn i Norge.

Da Eindride døde i 1440 eller 1441 arvet sønnen Erlend farens jordgods og overtok flere av posisjonene som faren holdt.²⁸¹ Erlend Eindridsson var det siste kjente mannlige medlemmet av Losnaætten. Han kom tidlig i tjeneste for kongemakten, og ble i 1429 nevnt som kongens tjener. Senest i 1434 kom han inn i riksrådet, og i forbindelse med kroningen av Christoffer av Bayern i 1442 ble han slått til ridder.

---

279 Bjørkvik 2000:499

280 Bjørkvik 2000:499

281 Bjørkvik 2000:433-434

Erlend Eindridsson sitt første ekteskap var med Gudrun Olavsdatter. Hun var datter av ridderen og riksråden Olav Håkonsson, som holdt det viktige Nesøygodset. Hans andre ekteskap var med fru Ingebjørg Jonsdatter av den viktige Giske- og Sørumætten.

Sannsynligvis overtok Erlend stadig mer av farens plikter, og da Eindride døde tok han over som høvedsmann på Tunsberghus. I 1439 var Erlend en av kandidatene til drottseteembete, og han hadde tette slektsbånd til de to andre kandidatene, Sigurd Jonsson og Olav Håkonsson. Erlend fikk ingen sønn, og ble derfor det siste mannlige medlemmet av Losnaætten.²⁸²

Losnaætten er interessant da den viser hvordan en aristokratisk slekt sin utvikling på begynnelsen av senmiddelalderen kunne være, og ikke minst hvordan en ny slekt steg fram. Da slekten steg fram som en av de fremste stormannsslektene i landet er det ikke utenkelig at årsaken var nettopp den store tilgangen på jordgods gjennom strategiske ekteskap.

Det er flere årsaker til at aristokratiets ressurstilgang var viktig. Etter at kongemakten flyttet utenlands var riksrådet det viktigste innenlandske politiske organet og en viktig nasjonal maktfaktor.

En annen årsak var at det i middelalderens forvaltning ikke eksisterte et klart skille mellom den offentlige og den private sfære slik vi oppfatter et slikt skille. Et resultat av dette var at det ble forventet at personer i forvaltningen brukte både offentlige og private ressurser for å løse sine oppgaver. Denne praksisen medførte at i mange tilfeller var nødvendig med tette bånd til andre aristokrater, ikke bare for å oppnå en høy post i forvaltningen, men i enkelte tilfeller også for å kunne fungere i embedet da mange forvaltningsposter neppe ga stort overskudd.

Men selv om det for mange poster var nødvendige med betydelige private ressurser var det ikke slik at det ikke kunne gi avkastning. Mange av embedene i forvaltningen, slik som systemenn og senere lensherrer, kunne gi en betydelig inntekt.²⁸³ For mange stormenn var også forvaltningsposter en mulighet til å oppnå makt og posisjon til å fremme sine interesser, og dette kan i mange tilfeller ha vært viktigere enn den økonomiske avkastningen.

Men selv om det var tette bånd blant det norske aristokratiet var det også mange konflikter. Ett eksempel på dette var håndteringen av opprøret i 1438. Svarte Jens og Eindride Erlendsson var uenige om hvordan en skulle opptre ovenfor opprørerne, og Svarte Jens ble

---

282 Bjørkvik 2000:498-499

283 Moseng m.fl. 2007:300

anklaget for å opptre for mildt ovenfor opprørerne.²⁸⁴ Men selv om opprøret ble slått ned støttet ledende stormenn i Norge kravet om reformer av unionen, med større selvstendighet og mer makt for riksrådene i de enkelte rikene og en reduksjon i unionsmonarkens makt. I forbindelse med tronestriden i Norge mellom 1448 og 1450 var det norske aristokratiet som tidligere nevnt splittet mellom Christian 1 og Karl Knutsson Bonde.²⁸⁵

En annen mindre konflikt oppsto i 1443 mellom Kolbjørn Gerst og Erik Sæmundsson over økonomiske interesser, striden gjaldt rettigheter til laksefiske i Båhuslen.²⁸⁶ Dette viser at det eksisterte mange kilder til konflikt mellom høvedsmennene, fra politisk rivalisering til økonomisk vinning.

---

284 DN XXI 370 og 371; Opsahl 2002:178

285 Moseng m.fl. 2007:348

286 Opsahl 2002:321

3.4 Utlendinger i forvaltningen

Som tidligere nevnt så var det flere utlendinger som hadde poster i den norske forvaltningen i den aktuelle perioden, og tradisjonelt har det blant historikere vært hevdet at utenlandske menn dominerte i forvaltningen fra begynnelsen av 1400-tallet. Ved to av landets viktigste borger, Akershus og Båhus, var det flere utenlandske høvedsmenn, men det er interessant at oversikten over høvedsmennene på Tunsberghus viser at det kun var norske høvedsmenn ved borgen mellom 1355 og 1448. Det kan derfor være nyttig med en nærmere undersøkelse rundt de utlendingene som fungerte som høvedsmenn i Viken, og hvorfor ingen utlendinger seg ut til å ha fungert som høvedsmenn på Tunsberghus. Hva var årsaken til at utenlandske stormenn ble høvedsmenn i Norge og hvilke holdninger hadde norske aristokrater til de utenlandske stormennene?. Det er lett å se for seg at i kampen om lukrative embeder så kan noen av utlendingene ha blitt oppfattet som konkurrenter, men dette må undersøkes nærmere. Og kanskje viktigst av alt, hvilke kriterier lå til grunn for skille mellom nordmenn og utlendinger i senmiddelalderens Norge?

I instruksen Margrete gav Erik av Pommern i 1405 kommer det frem at dronningen så det som sannsynlig at nordmennene ville protestere mot hennes kandidat til å forvalte seglet i Norge, fordi «han er en utenlandsk mann og står fast på det som krona har rett til»²⁸⁷

Det at norske stormenn var bekymret for å miste innflytelse til fordel for utenlandske menn var ikke noe nytt. Da kong Håkon V i april 1319 lå på dødsleie på Tunsberghus utstedte kongens nærmeste rådgivere en erklæring om at de skulle overholde kongens bestemmelser om kongearv og riksstyre. En av bestemmelsene var at utlendinger ikke skulle ha slott, sysler eller annen myndighet over den norske kongens undersåtter.²⁸⁸ Kongefellesskapet med Sverige under Magnus Eriksson førte imidlertid til et tettere samarbeid mellom norske og svenske stormenn. Spesielt etter at Magnus VII og Håkon VI i 1364 ble fordrevet fra den svenske kronen var det en gruppe svenske stormenn som fortsatte å støtte de to kongene, og flere fra denne gruppen dukket også opp i Norge som kongelige rådgivere og ombudsmenn. En av disse var ridderen Narve Ingvaldsson, som i 1366 ble høvedsmann på Båhus. Han er også et eksempel på den tette kontakten mellom aristokratiet på tvers av landegrensene.²⁸⁹

---

287 DN XI 110; Opsahl 2003a:140

288 DN I 156; Opsahl 2003a:97

289 Opsahl 2003a:94; DN III 350

Sannsynligvis hadde Narve delvis norsk opphav, fornavnet hans er et typisk vestnordisk navn, noe som kan tyde på at moren var norsk.²⁹⁰ Det virker ikke som det norske aristokratiet protesterte mot at denne gruppen dukket opp i Norge og det ser ikke ut til å ha vært noe skille mellom norske og svenske rådgivere etter 1364. Årsaken til dette kan ha vært det tidligere tette samarbeidet på tvers av landegrensene, men svenskene kunne også oppfattes som nære allierte mot den virkelige trusselen, de «tyske i Sverige».²⁹¹ I tillegg så var det også i mange tilfeller slektsbånd mellom de to gruppene.

Etter at Håkon IV mistet størstedelen av Sverige i 1364 virker det ikke som at det i rådgiverkretsen rundt kongen ble opprettholdt et skille mellom norske og svenske rådgivere.

Bruken av utenlandske stormenn var et utslag av en bevisst strategi fra den norske kongemakten sin side for å fremme sine interesser i den nordiske politikken på slutten av 1200-tallet og begynnelsen av 1300-tallet. Svensk og dansk politikk førte til at Norge til en viss grad ble isolert, noe som skapte et behov for å støtte opposisjonelle stormenn i begge landene for å nå politiske mål. Det viktigste målet for den norske kronen i første halvdel av 1300-tallet var å sikre den norske kongemakten innflytelse i Halland.²⁹²

Håkon VI var i den samme situasjonen etter 1364 da han ble avsatt i Sverige, mens hans territorielle ambisjoner var betydelig større. Han hadde fremdeles herredømme over deler av Vest-Sverige, men målet var å gjenvinne kontrollen over hele landet. For å oppnå dette måtte han knytte til seg så mange menn som mulig. Ikke bare svensker, men også en større gruppe tyske stormenn, mange av disse mecklenburgere gikk derfor i Håkon VI sin tjeneste.²⁹³

For utenlandske stormenn som ønsket å slå seg ned i Norge var det å knytte seg til kongen eller en norsk stormann nyttig. Tjeneste for kongen eller en stormann betydde vern og en sikker inntekt. Kongen eller stormannen kunne som regel regne med at utenlandske stormenn som gjorde tjeneste for dem ville være ekstra lojale. Årsaken til dette var at utlendinger var mer ensidig avhengig av tjenesten for å beholde sin posisjon enn en innfødt nordmann ville

---

290 Blom 1992:807

291 Opsahl 2003a:97

292 Opsahl 2003a:96

293 Opsahl 2003a:96

"Tysker" og "Tyskland" ser på dette tidspunktet ikke ut til å ha vært helt klart avgrenset når det gjelder begrepsbruk, men det nordtyske Mecklenburgske dynastiet arbeidet for å legge deler av Norden under seg på 1300-tallet. Det ser uansett ikke ut til at datidens nordiske folk hadde problemer med å skille ut hvem som var "tysk". Opsahl 2003a:141

vært.²⁹⁴ Dette var ikke noe som var særegent for Norge, både den danske og svenske kongen hadde også mange utlendinger som rådgivere eller i andre tjenester. I Håkon VI sin regjeringstid var det få protester mot utlendinger i kongens tjeneste. En årsak til dette kan ha vært at den lange perioden med kongefellesskap mellom Norge og Sverige under Magnus VII hadde tvunget fram et tettere politisk samarbeid mellom aristokratiet i begge land, og et mindre antall ekteskap mellom svenske og norske slekter ble inngått. Svenskene gled inn i det norske aristokratiet, og fordrev ikke norske stormenn slik situasjonen kunne oppfattes som for norske stormenn utover i Kalmarunionen. Det var også en rekke stormenn, både svenske og norske, som hadde eiendommer i begge rikene.²⁹⁵

Som tidligere nevnt var eksempler på ekteskap mellom nordiske aristokrater. Flertallet av de inngåtte ekteskapene i siste halvdel av 1300-tallet var mellom en norsk kvinne og en utenlandsk aristokrat, og med unntak av et par tilfeller så var alle de utenlandske aristokratene svenske. På grunn av de mange norske kvinnene som giftet seg med utenlandske aristokrater har det blitt hevdet at var et overskudd på kvinner i det norske aristokratiet.²⁹⁶ Dette er en tolkning som det kan stilles spørsmål ved. Det var gjennom ekteskap menn kunne vinne fram og forbedre sin status, og det var derfor naturlig at utenlandske aristokrater som søkte å vinne fram i Norge giftet seg inn i norske aristokratiske slekter.

Etter at Håkon VI døde endret norske aristokrater sine holdninger til de utenlandske stormennene seg, som et resultat av de endrede politiske rammene som kom i kjølvannet av kongens død. Denne holdningsendringen kom for fullt etter 1397, som et resultat av den grunnleggende politiske endringen som Kalmarunionen innebar. Det var en økende frykt blant både norske og svenske stormenn at unionsavtalen ville føre til at utlendinger i stadig større grad ville bli satt inn i viktige posisjoner.

Et eksempel på denne holdningsendingen kom til uttrykk ved at dronning Margrete i 1405 uttrykte bekymring for at norske stormenn ville protestere mot hennes kandidat til kanslerembedet. Hvem som var tiltenkt embedet er ukjent, det er bare kjent at han var utenlandsk. Det har blitt gjettet på at kandidaten kan ha vært Klaus Grupendal, høvedsmann på Båhus fra 1407 til 1415. Dronningen var klar over at dette kunne føre til protester, blant annet brøt det med tradisjonen for at prostens ved Mariakirken skulle bekle kanslerembedet, og

---

294 Opsahl 2003a:92

295 Opsahl 2003a:97

296 Benedictow 1983:253-254

som kansler forvalte riksseglet, selv om denne ordningen ikke hadde vært praktisert regelmessig under Magnus VII og Håkon VI heller.²⁹⁷

Før man kan si noe om hvilke høvedsmenn som var utenlandske er det nødvendig å se nærmere på begrepet «nasjonal identitet» i middelalderen. En stormanns fødested neppe er det beste utgangspunktet for å forstå eller forutsi hans politiske adferd. Selv om fødested ikke var uvesentlig hadde det nok mye mindre betydning for en persons identitet enn hva som kan være tilfelle i dag. Istedenfor kan man undersøke hvor en stormann hadde hovedvekten av sine politiske, økonomiske, militære og sosiale interesser. Man kan derfor skille mellom to grupper utenlandske stormenn, de som bare oppholdt seg i Norge så lenge de hadde et embete, og de som slo seg ned i landet permanent, giftet seg og fikk gods i landet. Denne siste gruppen kalles naturaliserte nordmenn, og de fikk som oftest felles interesser med innfødte stormenn, og som oftest opptrådte de på samme måte politisk.²⁹⁸ Dette skillet ser en også i kravet om innfødsrett, som ble et viktig trekk ved det som er kjent som den nordiske riksrådskonstitusjonalismen fra 1430-årene. De viktigste trekkene ved riksrådskonstitusjonalismen var at kongemakten ble begrenset av ulike politiske, rettslige og institusjonelle forhold. Kongemakten måtte dele makten med riksrådet, og styre i samsvar med gammel rett og sedvane.²⁹⁹

Kravet om innfødsrett utviklet seg litt forskjellig i Norge og Sverige. I Norge ble det etterhvert slik at inngiftede utlendinger fikk fulle statsborgerlige retter. Det var imidlertid mange tilfeller hvor også denne gruppen sin utenlandske bakgrunn ble brukt mot dem.³⁰⁰ I Sverige ble det holdt fast ved at en skulle være født i Sverige, og utlendinger fikk derfor ikke fulle statsborgerlige retter.

Av de 32 kjente høvedsmennene i Viken kan syv regnes som utenlandske, mens to kan regnes som naturaliserte nordmenn. I gruppen med utlendinger finner en tyskerne Gottskalk Skarpenberg³⁰¹, Klaus Grupendal³⁰², Hans Krøpelin³⁰³ og Tideke Rust³⁰⁴, dansken Timme

---

297 Opsahl 2003a:140; Moseng m.fl. 2007:338

298 Opsahl 1995b:538-539; Opsahl 2003a:142

299 Imsen og Winge 1999:349-350

300 Moseng m.fl. 2007:273

301 Lönnroth 1963:130

302 Opsahl 2003a:142

303 Lönnroth 1963:135; Opsahl 2003a:144

304 Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2003a:144

Jonsson³⁰⁵, Svarte Jens, som var svensk med delvis dansk bakgrunn,³⁰⁶ og tysk-danske Albrekt Bydelsbak³⁰⁷. Norsk-svenske Narve Ingvaldsson³⁰⁸ og Hartvig Krummedike, med holsteinsk³⁰⁹ og muligens også dansk bakgrunn³¹⁰ kan regnes som naturaliserte nordmenn. Narve Ingvaldsson dukker i kildene først opp i Sverige, før han etablerte seg for godt i Norge. Som tidligere nevnt er fornævnet typisk vestnorsk, og han var derfor sannsynligvis nordmann med delvis svensk opphav. På bakgrunn av sin delvis svenske bakgrunn er han tatt med som naturalisert nordmann.

Hvordan fordelte de utenlandske og naturaliserte nordmennene seg på de tre borgene? På Båhus satt det fire utlendinger. Dette var Gottskalk Skarpenberg, Klaus Grupendal, Hans Krøpelin, Albrekt Bydelsbak, i tillegg til Narve Ingvaldsson som høyst sannsynlig opprinnelig hadde delvis norsk opphav. De resterende tre utlendingene: Tideke Rust, Timme Jonsson og Svarte Jens satt på Akershus. Det gjorde også den holsteinskættede Hartvig Krummedike.

På Tunsberghus satt det gjennom hele perioden bare norske høvedsmenn. Spørsmålet blir da hvorfor satt det bare norske høvedsmenn på Tunsberghus og ikke utlendinger i en periode hvor Tunsberghus fremdeles var en av landets viktigste borger? For å svare på dette spørsmålet er det nødvendig å se på de to andre borgene. Som tidligere har nevnt så var det i perioder protester fra det norske aristokratiet mot bruken av utlendinger i forvaltningen, og krav om at bare innenlandske menn skulle få poster i forvaltningen. Dette kravet i stor grad ble oppfylt under dronning Margrete, med unntak av Båhus som hun sto friere til å forvalte da det var hennes morgengave. Bruken av utlendinger på Båhus dannet også mønster for hva som ble vanlig på Akershus utover i senmiddelalderen, med en over tid synkende andel norske høvedsmenn. Den første utenlandske høvedsmannen på Akershus var tyskeren Tideke Rust, som ikke fikk posten før under Erik av Pommern, i 1424. Erik av Pommern ser ut til å ha vært den kongen som benyttet seg av flest utenlandske menn i forvaltningen. Av de 7 utenlandske høvedsmennene fikk 6 av dem embedet under kong Erik. Gottskalk Skarpenberg var det eneste unntaket, han ble innsatt av hertug Erik av Sachsen da hertugen muligens hadde borgen i pant. Norsk-svenske Narve Ingvaldsson satt på på Båhus fra 1366, under Håkon VI. Han var sannsynligvis utnevnt av Margrete, selv om dronningen var 16 år. Båhuslen var gitt til

---

305 Opsahl 2003a:144; Nedkvitne og Norseng 1991:413

306 Opsahl 2003a:144; Nedkvitne og Norseng 1991:413

307 Opsahl 2003a:144

308 Opsahl 2003a:94

309 Person fra grevskapet Holstein

310 Nedkvitne og Norseng 1991:413; Benedictow 2002:400-401

Margrete som morgengavelen da hun giftet seg med Håkon VI, og hun sto derfor helt fritt til selv å velge høvedsmenn på Båhus. Den naturaliserte nordmannen Hartvig Krummedike ble høvedsmann på Akershus i 1445 under Kristoffer av Bayern. Christian I ble ny konge i 1449, men beholdt Hartvig som høvedsmann på borgen frem til 1458.³¹¹

Som dette viser var det bare norske høvedsmenn ved Akershus fram til 1424, da det skjedde en endring. Etter dette var det flere av høvedsmennene på Akershus som hadde utenlandsk bakgrunn. Borgen ble også under stadig viktigere under kong Erik, og lensherren ved Akershus fikk etterhvert direkte kontroll med store deler av det sønnafjelske.³¹²

Som vist forteller de kjente kildene kun om norske høvedsmenn på Tunsberghus.

Det kan være flere mulige årsaker til at nettopp Tunsberghus ble gitt til nordmenn. I forhold til de to andre riksborgene i Viken er det mulig at Tunsberghus hadde mindre unionpolitisk betydning enn de to andre fra. Båhus var strategisk beliggende i skjæringspunktet mellom de tre nordiske rikene, og Akershus styrket sin posisjon som senter for forvaltningen av størstedelen av det sønnafjelske Norge. Tunsberghus ble derfor etterhvert den minst viktige av riksborgene i Viken, noe som kan ha gjort det enklere for unionsmonarkene å plassere norske stormenn på borgen da det var politisk mindre risikofylt. Det var nok heller ikke tilfeldig at høvedsmannen på Tunsberghus i gjennom store deler av Erik av Pommerns regjeringstid var Eindride Erlendsson, kanskje en av de mest markante norske stormennene i første halvdel av 1400-tallet. Riktignok var Tunsberghus innenfor opprørsområdet i 1430-årene, men Eindride var lojal i sin tjeneste for kong Erik og dette kan ha redusert kongens behov for å plassere en utenlandsk høvedsmann på Tunsberghus.

---

311 Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2003a:94, 142-144

312 Moseng m.fl. 2007:340

3.5 Riksrådet

Under både Håkon VI og Olav IV ser det norske riksrådet ut til å ha hatt en sentral posisjon i styret av riket.

Riksrådet besto av både verdslige og geistlige medlemmer, i tillegg var det en større krets av stormenn rundt kongen som utgjorde «rikets menn» og som møtte til større politiske møter og fylte poster i forvaltningen.³¹³

Etter overgangen til unionsmonarkiet ble riksrådet svekket, og det kan virke som det bare ble utnevnt ett nytt medlem av rådet mellom 1398 og 1425, dette var høvedsmannen på Tunsberghus, Eindride Erlendsson.³¹⁴ Årsaken til denne svekkelsen var at unionsmonarkiet sin styringsideologi var en sterkest mulig kongemakt, hvor enkeltpersoner istedenfor politiske institusjoner skulle ta størst mulig del i styringen av de tre rikene.³¹⁵ I dronning Margrete sin instruks til kong Erik kom dette til uttrykk ved at kongen skulle holde seg inne med de norske riksrådene og spørre dem til råds. Han skulle imidlertid bare kalle inn noen rådsmedlemmer av gangen, aldri hele rådet, og helst ikke de samme rådsmedlemmene hver gang.³¹⁶ Resultatet av denne politikken var at de nasjonale styringsorganene i alle tre rikene ble skjøvet tilside. Etter at drottseten Ogmund Finnsson døde i 1388 ble det ikke utnevnt noen ny drottsete før Sigurd Jonsson ble utnevnt til drottsete i 1439.³¹⁷

Et annet eksempel på sentraliseringen av unionsstyret var den reduserte betydningen av kanslerembetet. Tidligere hadde riksseglet blitt brukt av kansleren eller en annen ombudsmann hvis kongen var fraværende fra riket. Under Kalmarunionen ble dette endret fra da av ble praksisen at riksseglet var hos monarken uavhengig av hvor monarken befant seg, etterhvert til protest fra nordmenn. Riksseglet ble fraktet til København i august 1398, i forbindelse med at kansleren Arne Sigurdsson var tilstede på det unionelle riksrådsmøtet i byen og Margrete benyttet muligheten til å holde seglet tilbake.³¹⁸

Medlemmer av de tre nordiske riksrådene ble innkalt til unionelle politiske møter, hvor også menn som ikke var med i rådet kunne delta. Disse møtene ble vanligvis holdt i Danmark, men

---

313 Moseng m.fl. 2007:329

314 Benedictow 1983:254

315 Moseng m.fl. 2007:338

316 DN XI 110

317 Opsahl 2004:204

318 Johnsen 1944: 107; Hamre 1968:50; Moseng m.fl. 2007:339

også enkelte ganger i Sverige. I Norge kjenner man ikke til at det ble holdt noen slike unionelle riksrådsmøter, men det norske riksrådet hadde flere møter uten at kongen var tilstede.³¹⁹

Det norske riksrådet deltok på ihvertfall to unionelle riksrådsmøter, i København i 1398 og i Helsingborg i 1401.³²⁰ I tillegg til de unionelle riksrådsmøtene reiste også norske stormenn til København for å delta på riksrådsmøter der og under en slik reise i 1431 ble riksråden og høvedsmannen Eindride Erlendsson tatt til fange av engelske sjørøvere.³²¹ Ikke bare kunne reisen være lang og vanskelig, den var også heller ikke uten risiko.

I 1426, i forbindelse med fornyelsen av Perth-traktaten, ble riksrådet styrket med 5 nye medlemmer.³²² Sannsynligvis var dette nødvendig for at riksrådet skulle være i stand til å gjennomføre forhandlingene.³²³ For riksrådet må forhandlingene i Bergen ha vært en viktig seier, da resultatet ble en gunstig fornyelse av traktaten. Perth-traktaten var en særnorsk traktat, hvor det var kong Erik og det norske riksrådet som var avtalepartnere, ikke det samlede unionsmonarkiet.³²⁴ Stadfestingen av hanseatenes privilegier i Norge i 1398 er et annet eksempel på en slik særnorsk traktat.³²⁵ Det kan se ut som at fornyelser av eldre privilegier ble utstedt for hvert rike i samarbeid med de enkelte riksrådene, mens nye avtaler ble gitt samlet for hele unionen.³²⁶

Riksrådets stilling ble ytterligere styrket i forbindelse med opprøret i Dalarna i 1434, da det ble utnevnt tre nye riksråder, noe som medførte at riksrådet på dette tidspunktet besto av 9 verdslige medlemmer.³²⁷

Som tidligere nevnt ble konfliktene innad i unionen forsterket under kong Erik, noe som førte til opprøret i Dalarna i Sverige i 1434, og deretter til opprør i Norge i 1436. Kong Erik oppholdt seg fra 1436 på Gotland i et forsøkte å skape konflikter mellom stormenn og mellom rikene ved sitt fravær. Det å styre uten en fungerende konge i lengre tid var umulig, og han ble

---

319 Moseng m.fl. 2007:339; Haug 2000b:486

320 Bjørkvik 2003a:234

321 DN XX 733

322 Dette var Svale Jonsson, Harnikt Henriksson, Olav Håkonsson, Guttorm Bendiktsson og Narve Jakobsson. Misund 2007: 47-51

323 Benedictow 1983:255

324 Moseng m.fl. 2007:338

325 DN V 382

326 Moseng m.fl. 2007:337

327 Benedictow 1983:255

avsatt som konge i både Sverige og Danmark. Cristoffer av Bayern, kong Eriks nevø, ble deretter valgt til konge, først i Danmark i 1440 og så i Sverige i 1441.

De norske stormennene var imidlertid ikke klare til å avsette Erik, og de forsøkte i det lengste å presse politiske innrømmelser fra han. Et krav var utnevning av en drottsete med fulle kongelige rettigheter og fullmakter. Kongen gikk med på dette, og Sigurd Jonsson, landets fremste verdslige stormann, ble utnevnt til drottsete i september 1439. Men problemene med den fraværende kongen ble ikke løst, og han ble derfor avsatt av riksrådet i august 1440.³²⁸ Christoffer av Bayern ble valgt til ny konge i 1442, og samtidig gikk Sigurd Jonsson av som drottsete, og det ble ikke utnevnt en etterfølger. Da kongen ikke kom tilbake til landet etter kroningen, og at det ikke ble utnevnt en ny drottsete i Norge førte til at kongens kansler i Danmark fortsatte å fungere som unionskansler i en viss utstrekning.³²⁹

Det er i mange tilfeller vanskelig å avgjøre hvem som var medlem av riksrådet. Det er ikke bevart noe reglement eller lov om det norske riksrådets størrelse og funksjon, og en må derfor slutte seg til dette indirekte gjennom det bevarte kildematerialet. Det er ofte vanskelig å avgjøre om en person tilhørte gruppen rikets menn, eller om han var medlem av rådet. Ofte ble ikke riksrådene nevnt ved navn i diplomaterialet, men bare referert til som kongens råd. Årsaken til dette var at det i Norge ser ut til å ha vært en praksis for bare å navngi rådgivere når de opptrådte som seglvitner ved viktige dokumenter. Slike viktige dokumenter, som traktater med utlandet og kongelige testamenter, ofte ble utferdiget i situasjoner hvor kongen hadde kalt til seg en større gruppe menn enn konges råd.³³⁰

Etter 1400 er det lettere å avgjøre hvem som var medlem av rådet, men også her hersker det endel usikkerhet. Denne usikkerheten er i stor grad knyttet til to av høvedsmennene ved Akershus, Aslak Petersson og Olav Bukk, og vil bli drøftet senere i kapitlet.

Selv om det er vanskelig å avgjøre hvem som satt i rådet burde det være mulig å avdekke eventuelle forskjeller mellom de tre riksborgene, når det gjelder antall høvedsmenn som også satt i riksrådet.

16 av de totalt 32 høvedsmennene i Viken omtales som medlem av det norske riksrådet i kildene, og dette utgjør 50% av høvedsmennene.

---

328 Moseng m.fl. 2007:345-350

329 Moseng m.fl. 2007:351

330 Blom 1992: 787

Det var imidlertid store forskjeller mellom de tre borgene. På Tunsberghus var det 9 høvedsmenn som var medlem av riksrådet, noe som utgjorde ca 69% av høvedsmennene.³³¹

På Akershus satt det seks medlemmer av riksrådet, noe som utgjorde ca 58%.³³²

På Båhus var det bare to av høvedsmennene som var medlem av det norske riksrådet, noe som utgjorde ca 22% av høvedsmennene.³³³ Når det gjelder Båhus så er det viktig å ta hensyn til det begrensede kildegrunnlaget. I tillegg så var to av høvedsmennene ved borgen riksråder i Sverige og Danmark. Dette var den svenske riksråden Hans Krøpelin og den danske riksråden Albrekt Bydelsbak.

Det ser også ut til at det bare var én utenlandsk høvedsmann som satt i det norske riksrådet gjennom hele perioden. Dette var svensken Svarte Jens, som var høvedsmann på Akershus fra 1430 til 1438.³³⁴

Halvparten av høvedsmennene i Viken ble medlem av riksrådet før vi vet de fikk posten som høvedsmenn i Viken, eller ble med i rådet i løpet av perioden de fungerte som høvedsmann. Dette tallet må imidlertid betraktes som meget usikkert, da det er ukjent hvem som var høvedsmenn på Båhus mellom 1369 og 1407. Hvor stor påvirkning dette har på tallene er imidlertid vanskelig å si. Båhus var en del av dronning Margrete sitt morgengavelen, som hun i motsetning til resten av landet forvaltet til egen personlig inntekt. Dette førte til at mange av høvedsmennene ved borgen var utlendinger, mens de andre riksborgene under hennes styre ble holdt av norske høvedsmenn.³³⁵

Til tross for det begrensede kildegrunnlaget er det klart at Båhus skilte seg fra Akershus og Tunsberghus. Båhus skilte seg også ut ved at to av høvedsmennene ved borgen, Hans Krøpelin og Albrekt Bydelsbak var henholdsvis svensk og dansk riksråd. Dette var de to eneste høvedsmennene i Viken som satt i et utenlandsk riksråd mens de holdt embedet. Svarte Jens, høvedsmann på Akershus mellom 1430 og 1438, var tidligere svensk riksråd. Han var sannsynligvis medlem av det norske riksrådet i 1435, da han deltok på forliksmøtet mellom kong Erik og svenskene.³³⁶

---

331 Riksrådene som holdt Tunsberghus var ridderene Orm Øysteinsson, Lodvik Eivindsson, Jon Reidarsson Darre, Eindride Erlendsson, Erlend Eindridesson, Erik Sæmundsson og væpnerne Torgaut Jonsson, Håkon Jonsson, Gaute Eiriksson og Finn Gyrðsson,

332 Riksrådene som holdt Akershus var ridderne Ogmund Berdorsson Bolt, Eindride Erlendsson, Svarte Jens, Sigurd Jonsson, Hartvig Krummedike og væpneren Bendikt Nikulasson

333 Riksrådene som holdt Båhus var ridderen Kolbjørn Gerst og væpneren Lavrans Bjørnsson

334 Opsahl 2002:178

335 Moseng m.fl. 2007: 340

336 Opsahl 2002:178

Hvor lenge han fungerte som svensk riksråd er ukjent, men det ser ikke ut til at han opptrådte som svensk riksråd i perioden han var høvedsmann på Akershus.

I den gradvise maktpolitiske drakampen mellom unionsmonarkiet og de norske stormennene var kontrollen med Båhus viktig, og det hadde derfor stor betydning om høvedsmannen var norsk eller utenlandsk riksråd. Dette kan også forklare hvorfor så få av høvedsmennene ved borgen kan knyttes til det norske riksrådet. Unionsmonarkene trengte lojale menn ved denne viktige borgen, og helst menn som var avhengige av kongemakten. Riksrådsmedlemsskap kunne gi større næring til til opposisjonsvirksomhet mot den unionelle kongemakten, og var derfor ingen garanti for lojalitet.

Utenlandske stormenn som ikke hadde en egen maktbase i Norge var mer avhengig av unionsmonarkenes gunst enn norske stormenn, som gjennom eiendommer, slekt og nettverk hadde en egen maktbase som kunne gjøre det mulig å være mer politisk uavhengig.

Det å plassere menn som manglet en uavhengig maktbase i viktige posisjoner var ikke spesielt for Norge. I Sverige ble viktige lensposter ofte besatt av tyske og danske lensmenn som var utenfor den danske rådskretsen. Tilsvarende kunne danske len bli gitt til lavadelige og ikke-rådsaristokrater, ikke mist tyskere, også dette for å styrke kongemaktens kontroll.³³⁷

Ihvertfall 9 av høvedsmennene på Tunsberghus satt i riksrådet, dette var flere enn Akershus og Båhus tilsammen. Hvorfor var det så mange av høvedsmennene på Tunsberghus som også satt i riksrådet?

Det høye antallet riksråder hadde sannsynligvis en sammenheng med fraværet av utenlandske høvedsmenn ved borgen, men dette forklarer ikke hele forskjellen. Akershus hadde også ifølge de overleverte kildene bare norske høvedsmenn fram til 1424, da tyskeren Tideke Rust overtok borgen, og antallet riksråder ved Akershus etter dette er litt høyere enn ved Tunsberghus. Årsaken til dette var Eindride Erlendsson sin lange periode på Tunsberghus, noe som medførte et lavere antall høvedsmenn ved borgen etter 1400. Til tross for dette hadde altså Tunsberghus flere riksråder som var høvedsmenn enn Akershus. Dette viser at borgen, selv om den unionspolitiske betydningen over tid ble svekket, fortsatte å ha en stor betydning, ikke minst fordi det var et viktig maktsenter for det norske aristokratiet.

---

337 Moseng m.fl. 2007: 340

Selv om riksrådet som institusjon fikk redusert sin betydning etter innføringen av Kalmarunionen i 1397 hadde riksrådets medlemmer fremdeles stor makt gjennom sine embeder. Et interessant trekk er at utviklingen tyder på at de fleste norske høvedsmenn etter 1397 også satt i riksrådet.

Det er bare tre norske høvedsmenn i Viken som ikke er nevnt som medlem av riksrådet etter 1397, dette er ridderen Aslak Petersson, og væpnerne Håkon Bårdsson og Olav Bukk. Aslak Petersson ble slått til ridder senest i 1400, og ble høvedsmann ved Akershus i 1412.³³⁸ Han blir i kildene aldri nevnt medlem av riksrådet, men tatt i betraktning av hans viktige embede og rang virker det ikke usannsynlig at han var en del av rådet. Et problem med denne tolkningen er at Eindride Erlendsson er den eneste verdslige riksråden som opptrer i kildene mellom 1419 og 1425³³⁹. Aslak Petersson er derimot ikke nevnt i kildene mellom 1413 og 1425.³⁴⁰ Hvor lenge han holdt Akershus er heller ikke kjent, da han kun ble nevnt som høvedsmann i 1412. Det er derfor mulig at han holdt borgen i en kort periode, og derfor ikke ble utnevnt til rådet. Hvem som holdt borgen mellom 1412 og 1424 forteller ikke kildene, og hvor lenge Aslak Petersson holdt Akershus er det derfor vanskelig å vite.

Væpneren Håkon Bårdsson ble nevnt som husfogd på Tunsberghus i 1408 og var høyst sannsynlig høvedsmann.³⁴¹ Han er ikke nevnt i kildene som medlem av rådet.

Væpneren Olav Bukk erstattet Svarte Jens som høvedsmann på Akershus i 1438, og holdt borgen fram til 1440.³⁴² Heller ikke han er nevnt i kildene som riksråd, og det har derfor blitt antatt at han sto utenfor rådet.³⁴³ Men det virker ikke sannsynlig at en norsk høvedsmann på Akershus, landets viktigste borg på midten av 1400-tallet, ikke også var medlem av riksrådet. Drottseten Sigurd Jonsson, som overtok borgen etter Olav Bukk, ble medlem av rådet i forbindelse med økningen i antall medlemmer i 1434. Hvis Olav Bukk var medlem av rådet er det mulig at han ble utnevnt i forbindelse med denne styrkingen av riksrådet.

Om Aslak Petersson og Olav Bukk satt i rådet er vanskelig å vite sikkert. Som tidligere nevnt var det både Margrete og Erik av Pommern sin politikk å svekke riksrådene, noe som kan være en årsak til at Aslak Petersson ikke var riksråd. De mangelfulle kildene kan også være årsak, og det er mye vi ikke vet om riksrådets sammensetning og funksjon. Det virker heller ikke som at hverken Aslak Petersson eller Olav Bukk ble gamle menn selv etter datidens

---

338 DN III 550; DN V 483; Nedkvitne og Norseng 1991:413

339 Benedictow 1983:254

340 DN IV 790; DN II 683

341 DN I 617

342 Opsahl 2002:178

343 Benedictow 1983:255

målestokk, noe som også kan være en årsak til at de ikke kan knyttes til riksrådet. Et vanskelig spørsmål er om Håkon Bårdsson også satt i rådet, men også her er kildematerialet for tynt til at det er mulig å gi et svar.

Hva kan så årsakene være til at nesten alle norske høvedsmenn i Viken etter 1397 var medlem av riksrådet? Som tidligere nevnt så førte sentraliseringen av forvaltningsapparatet til at mange mindre len ble lagt under slottslenene, noe som styrket høvedsmennene ved riksborgene. Spesielt høvedsmannen på Akershus fikk økt sin makt betydelig, etterhvert fikk han den direkte kontrollen over store deler av det sønnafjelske. Samtidig som høvedsmennene ved riksborgene fikk større makt og betydning økte kong Erik andelen utlendinger som holdt norske len.³⁴⁴ Selv om mange av utlendingene giftet seg inn i norske slekter og over tid ble naturaliserte nordmenn er det sannsynlig at denne utviklingen gjorde det vanskeligere for norske aristokrater å oppnå viktige embeder, slik som høvedsmannsposten ved en riksborg. Det er ikke overraskende at de aller fleste høvedsmennene ved riksborgene også satt i riksrådet. Antallet borger i riket var begrenset, og de fleste aristokrater måtte nøye seg med mindre len. Som tidligere drøftet var Akershus og Båhus de viktigste borgene i Norge for unionsmonarkene, og de ble derfor i stor grad gitt til utenlandske menn som ble ansett som mer lojale enn nordmenn. For norske stormenn var det derfor vanskelig å oppnå posten som høvedsmann, og sannsynligvis var det bare rikets mektigste aristokrater som hadde nettverket og forbindelsene som skulle til. Selv om antall riksråder ikke er kjent og varierte gjennom perioden er det sannsynlig at det til enhver tid var flere medlemmer av riksrådet enn det var norske riksborger. Dette kan tyde på at det var enklere for en aristokrat å bli medlem av rådet enn å bli høvedsmann på en riksborg. Hvorvidt det var nødvendig med en plass i rådet for å bli høvedsmenn er det på grunn av mangelen på kilder ikke mulig å svare på, men det må utvilsomt ha vært en fordel.

På bakgrunn av dette er det derfor ikke overraskende at de aller fleste norske høvedsmennene i Viken også satt i riksrådet.

---

344 Moseng m.fl. 2007: 340

3.6 Sammendrag

En komplett oversikt over alle høvedsmenn ved de tre riksborgene i Viken er det på grunn av det mangelfulle kildegrunnlaget ikke mulig å lage. For Akershus med 12, og Tunsberghus med 13 kjente høvedsmenn kjenner en sannsynligvis til de fleste høvedsmennene, men det er enkelte perioder hvor det er ukjent hvem som holdt de to borgene. Båhus, med 9 kjente høvedsmenn er derimot et større problem, med ingen kjente høvedsmenn mellom 1369 og 1407. Dette gjør det vanskelig å si noe om utviklingen ved borgen i store deler av perioden oppgaven dekker.

Ved å se på hvilken rangklasse høvedsmennene tilhørte så viser det seg at 17 høvedsmenn var riddere enten før de ble høvedsmenn, eller i løpet av perioden de holdt embedet. De resterende 15 var sannsynligvis væpnere. Det er imidlertid bare 5 kjente riddere som holdt embedet som høvedsmann før unionsavtalen i 1397. De resterende 12 ridderne hadde sitt virke i unionstiden. Det er flere sannsynlige årsaker til denne økningen i antallet riddere etter 1397, men det sannsynligvis store antallet stormenn som ble slått til ridder i forbindelse med unionsmøtet i Kalmar var trolig en betydelig årsak. Dette står i kontrast til Håkon VI og Olav IV sitt styre, hvor det ikke var noen kjente høvedsmenn som var holdt ridderrang.

Årsaken til at så mange stormenn ble slått til ridder under Margrete kan ha vært hennes forsøk på å styrke den unionelle sentralmakten. Ved å gi lojale menn viktige posisjoner og høy rang sikret hun seg at stormenn forsøkte å fremme sine egne politiske interesser.

Det er flere eksempler på hvilken betydning slektsbånd hadde i forvaltningen. Eindride Erlendsson og sønnen Erlend er gode eksempler på dette. Det kan virke som at Erlend styrte Tunsberghus på farens vegne de siste årene av hans liv. Etter Eindride sin død i 1440 tok sannsynligvis Erlend over embedet som høvedsmann, i tillegg til flere andre av farens posisjoner. Han var også kandidat til embedet som drottsete i 1439, og hadde tette slektsbånd til de to andre kandidatene Sigurd Jonsson og Olav Håkonsson.³⁴⁵

Det var flere utenlandske menn som hadde poster i forvaltningen, men Tunsberghus skiller seg fra de andre riksborgene i Viken på dette området ved at alle kjente høvedsmenn ved

---

345 Bjørkvik 2000:498-499

borgen mellom 1355 og 1448 var nordmenn. Den første utenlandske høvedsmannen ved Akershus var Tideke Rust, som fikk posten under Erik av Pommern i 1424. Totalt var det tre utenlandske høvedsmenn ved Akershus, men det på Båhus var fire utlendinger. Det kan være flere årsaker til dette. Det er interessant at med unntak av på Båhus, som var både dronning Blanca og dronning Margrete sitt morgengavelen så var det ingen utenlandske høvedsmenn i Viken før i 1424. Etter innføringen av unionsmonarkiet er det mulig at Tunsberghus kan ha blitt gitt til norske stormenn som «erstatning» for Akershus og Båhus, som i i større grad ble gitt til utlendinger. Årsaken til dette kan ha vært at Akershus og Båhus ble sett på som unionspolitisk viktigere enn Tunsberghus. Det er også mulig at Tunsberghus var spesielt betydningsfull som et maktsenter for det norske aristokratiet, og av den grunn ble gitt til norske aristokrater som et forsøk på å tilfredsstille norske stormenns ambisjoner.

Halvparten av høvedsmennene ved de tre riksborgene i Viken var medlem av riksrådet, og Tunsberghus var den borgen med det høyeste antallet riksråder. Hele 9 riksråder var høvedsmenn ved Tunsberghus, mot 6 ved Akershus og kun to ved Båhus. Det høye antallet riksråder ved Tunsberghus har sannsynligvis en sammenheng med fraværet av utenlandske høvedsmenn, men dette forklarer ikke hele forskjellen. Som tidligere nevnt kan det være mulig at borgen hadde en spesiell betydning for det norske aristokratiet, og derfor ble gitt til norske stormenn, noe som også kan ha ført til et større antall riksråder. Her må det også nevnes at det i mange tilfeller er vanskelig å avgjøre hvem som var medlem av riksrådet. Mange av stormennene rundt kongen var ikke en del av rådet, og riksråder ble før 1397 i mange tilfeller heller ikke nevnt med navn, men bare referert til som kongens råd.

Det virker imidlertid som sannsynlig at ihvertfall de fleste norske høvedsmenn etter 1397 var medlem av riksrådet. Årsaken til dette var sannsynligvis sentraliseringen av forvaltningen, i tillegg til at norske aristokrater fikk utenlandsk konkurranse om poster. Det å være medlem av riksrådet krevde både ressurser og nettverk, noe som også var nødvendig for å oppnå en post som høvedsmann. Det er derfor ikke overraskende at de aller fleste høvedsmennene i Viken også satt i rådet.

Kapittel 4

Kalmarunionen: endring eller kontinuitet?

4.1 Innledning

Stormenn fra de tre nordiske rikene møttes sommeren 1397 i Kalmar. Formålet med møtet var å forhandle fram en nordisk union, og krone den nordiske unionskongen, Erik av Pommern. Kalmarunionen skulle føre til forandringer på mange områder. For Norges sin del flyttet kongemakten permanent ut av landet, og kongemaktens inntekter fra riket ble i større grad sent til unionsmonarken som stort sett befant seg i Danmark.

Innføringen av Kalmarunionen førte ikke til drastiske endringer over natten, men styrket en utvikling som en kunne ane starten på etter at Håkon VI døde i 1380. Hvis en ser på den kongelige tilstedeværelsen kan det virke som at 1380 av større betydning for Tønsberg enn 1397. Spørsmålet da er hvilken betydning Kalmarunionen fikk for den norske borgforvaltningen, førte unionen til store endringer, eller var utviklingen preget av kontinuitet?

Det har også blitt hevdet at Tønsberghus mistet mye av sin betydning etter 1397, men dette er en påstand som må undersøkes nærmere.

4.2 Kalmarunionen – hvilken betydning for Tunsberghus?

I bind 1 av *Tønsbergs historie* skrev Oscar Albert Johnsen at «med Håkon VI Magnussons død, ophører Tønsbergs rolle som kongelig residensstad og politisk centrum helt og holdent».³⁴⁶ Med sannsynligvis bare et kongebesøk mellom 1380 og 1460 virker det klart at Tønsberg sin tid som kongelig residensby var over. Men hva med byens rolle som politisk sentrum, forsvant den også da byen ikke lenger fungerte som kongelig residensby? Johnsen påpekte at selv om Tønsberg etter hans mening ikke lenger var et politisk sentrum nasjonalt, så var fremdeles byen viktig som senter for forvaltningen av Vestfold syssel og Tunsberghus fehirde.³⁴⁷

Det å vurdere utviklingen for en borg innenfor en kort tidsperiode er vanskelig, men ved å se nærmere på hvem høvedsmennene ved Tunsberghus etter 1380, kan det være mulig å peke på enkelte trekk ved utviklingen. Selv om det kan virke som at Tunsberghus ble gitt til norske aristokrater som en slags erstatning for Akershus og Båhus, virker det ikke sannsynlig at borgens betydning skulle blitt redusert kraftig hvis høvedsmennenes status ble opprettholdt. Som analysen av den kongelige tilstedeværelsen i Norge i kapittel 1 viser så befant kongemakten seg i stor grad utenfor rikets grenser etter 1380, og fraværet fra Tønsberg tyder derfor ikke på at byens betydning nødvendigvis ble mindre. Tønsbergs betydning for unionspolitikken ble riktignok redusert, men dette gjaldt også Bergen og Oslo, selv om Oslo styrket sin stilling blant de norske byene.

Den første høvedsmannen på Tunsberghus etter Håkon VI sin død i 1380 var Gaute Eiriksson, som ble nevnt som fehirde der i 1381. Gaute Eiriksson kan ha vært en av de mest høytstående mennene i landet og han hadde gjennom sine to ekteskap hadde han tette forbindelser med de andre viktige adelsslektene i Norge. Etter hans tid på Tunsberghus overtok han Skienssyla.³⁴⁸ Jon Reidarsson Darre var den neste høvedsmannen på Tunsberghus. Det er ikke så mye som er kjent om han, men faren ble nevnt som fehirde i Nidaros i 1358, og høvedsmann på Båhus i 1359.³⁴⁹ Jon Darre overtok Tunsberghus i 1386, og satt med borgen fram til ihvertfall 1405.³⁵⁰

---

346 Johnsen 1929:389

347 Johnsen 1929:389

348 DN III 435; Opsahl 2001:271

349 DN V 226; DN XI 48

350 Helle 1982:827; Halvorsen 2010:118

Sannsynligvis overtok væpneren Håkon Bårdsson borgen, han ble nevnt som husfogd i 1408.³⁵¹ Eindride Erlendsson overtok borgen en gang etter 1408, men kildene nevner han ikke direkte som høvedsmenn før i 1411.³⁵² Lars Hamre skriver at det under Erik av Pommern var «en sterk maktkonsentrasjon hjå hovudsmannen på Akershus og hjå herr Endrid Erlendsson».³⁵³ Hvor lenge Eindride Erlendsson satt på Akershus er ukjent, han ble sist nevnt som høvedsmann her i 1408.³⁵⁴ Som en av landets mektigste menn styrte han et stort område, som i tillegg til Tunsbergsysla omfattet sysler på Sunnmøre, på Agder og i Ryfylke, i tillegg til at han er nevnt som høvedsmann og fehirde i Bergen i 1412 og 1427.³⁵⁵ Det må derfor være lov å stille spørsmål om ikke Tunsberghus opplevde minst den samme maktkonsentrasjonen som Akershus, da Eindride holdt borgen i flere perioder fra 1411 og fram til 1438. Men Eindride sitt «kystrike» besto ikke utover hans levetid, mens Akershus len ble en langvarig realitet.³⁵⁶ Dette kan tyde på at mens Akershus fikk en stadig viktigere rolle i riksforvaltningen etter 1400, var Tunsberghus sin betydning i større grad knyttet til den regionale forvaltningen, og forvaltningen av Eindride Erlendsson sine personlige forleninger. En tilsvarende maktkonsentrasjon som Eindride oppnådde ingen annen norsk stormann siden, og vitner om den helt spesielle posisjonen han hadde. At han i praksis fungerte som en riksforstander i Norge i unionsmonarkenes fravær er på bakgrunn av dette ikke umulig.

Under Eindride Erlendsson hadde Tunsberghus fremdeles en viktig rolle i forvaltningen, men beholdt byen noe av sin tidligere politiske rolle?

Selv om mange diplomer som omhandler Tønsberg eller Tunsberghus er bevart fra tiden etter 1380 er det få av dem som omhandler regionale eller nasjonale forhold.

I 1380 ble det i Tønsberg utstedt et løftebrev til kong Håkon i forbindelse med at Henrik Sinclair hadde fått jarledømmet Orknøyene i Marstrand året før. Kongen holdt tre av hans menn som gisler i Tønsberg i påvente av at vilkårene han hadde stilt til Henrik Sinclair ble oppfylt.³⁵⁷

To år senere, i 1382, ble det utstedt et brev i forbindelse med at drottseten, ridderen Ogmund Finnsson oppholdt seg på Tunsberghus. Brevet er riktignok beseglet med kongens segl, men

---

351 DN I 617

352 DN XI 110 og 120; Halvorsen 2010:118

353 Hamre 1968:83

354 Ak.reg nr 2244 (N)

355 Bjørkvik 2000:433-434

356 Hamre 1968:83

357 DN II 465

Olav IV ble ikke myndig før i 1384/85, og drottseten sammen med riksrådet utstedte fram til kongen ble myndig brev i kongens navn.³⁵⁸ Året etter, i august 1383 oppholdt drottseten seg igjen i Tønsberg, hvor han utstedte to brev. Det første av disse omhandlet en lovinnskjerping for folk i Bergen og Hordaland. Dette brevet er også beseget med kongens segl, og flere medlemmer av riksrådet. Dette kan tyde på at drottseten har oppholdt seg i Tønsberg i forbindelse med et riksrådsmøte.³⁵⁹ Under besøket stadfestet også drottseten privilegiebrev for allmuen i Sandsvær, og ble beseget med kongens og drottsetens segl.³⁶⁰ I tillegg til disse tre brevene utstedte Henrik Henriksson, kansler og prost ved Mariakirken i Oslo, i august 1384 et stadfestingsbrev i forbindelse med et besøk i Tønsberg.³⁶¹ Dette var viktige rikspolitiske hendelser som viser at Tønsberg også i tiden etter Håkon VI sin død ikke bare var et administrasjonssenter i Viken, men også hadde en viktig rolle for styringen av landet. Spørsmålet da er i hvor stor grad 1380 var det avgjørende året for Tønsberg som innenrikspolitisk sentrum. Selv om 1380 var viktig i forhold til rollen som residensby, virker det ikke som den politiske betydningen svekkes som en direkte følge av dette. I årene etter 1384 ser det imidlertid ikke ut til å ha vært noen rikspolitiske hendelser av betydning i Tønsberg. Årsaken til dette kan ha vært de politiske behovene til felleskongedømmet, og etter 1397 unionsmonarkiet. Det er derfor mulig at Olav IV sin død i 1387, eller unionsavtalen i 1397 kan ha vært minst like avgjørende år for Tønsbergs politiske betydning.

Den neste rikspolitiske hendelsen av betydning var Erik av Pommern sitt besøk i 1405. Dette besøket er nevnt både i Margretes instruks for kongen, og i et brev som omtaler besøket.³⁶² Det var 25 år siden en konge besøkte byen, og det må ha vært en stor begivenhet da kong Erik ankom Tønsberg i juni 1405.³⁶³ Kongebesøk var viktige begivenheter i middelalderbyene, og hadde stor betydning for befolkningen. Lite er kjent om kongens besøk i Tønsberg, men i dronningens instruks for hyllingsferden kommer det fram at skomakergårdene i Oslo og Tønsberg hver skulle gi 100 par støvler og 200 par sko under kongens besøk. Det var forventet at kjøpstedene ga hjelp i form av smør, huder og penger, og dette skulle sammen med gjengjerden sørge for underhold for kongen og hans følge. Dronningen forventet også at kong Erik ville motta gaver og bli hyllet av allmuen, og det var viktig at kongen tok imot alle

---

358 DN I 470; Johnsen 1929:389; Bjørkvik 2003b:119

359 DN III 315

360 DN XXI 170

361 DN I 491

362 DN VI 367; DN XI 110

363 DN VI 367

gaver uansett verdi.³⁶⁴ Kongebesøket i 1405 er det eneste hvor det er mulig å undersøke kongebesøkernes betydning for byene i detalj, men det er sannsynlig at også senere kongebesøk i senmiddelalderen hadde den samme påvirkningen på byene.

En kan trygt gå ut fra at kongemaktens regelmessige opphold i Tønsberg før 1380 hadde store ringvirkninger i Tønsberg, og at fraværet i perioden etterpå førte til tilsvarende tap for byen.

Etter kongebesøket i 1405 gikk det 31 år før vi igjen kjenner til en større politisk begivenhet i Tønsberg.

I 1436 og 1437 ledet aritokraten Amund Sigurdsson (Bolt) et opprør i Viken som var rettet mot deler av Erik av Pommerns politikk. Opprørerne protesterte mot utenlandske menn i forvaltningen og høye skatter. De ønsket også at landet igjen skulle få eget drottsete, og at rikets segl skulle være i landet, noe som i praksis ville betydd et sentralt innenlandsk riksstyre. I juni 1436 ble det på Jersøy ved Tønsberg inngått et forlik og våpenhvile mellom opprørerne og riksrådet.³⁶⁵

Oscar Albert Johnsen sin påstand om at Tønsberg etter Håkon VI sin død i 1380 ikke lenger fungerte som kongelig residensby virker i utgangspunktet riktig. Med jevnlig kongebesøk mellom 1355 og 1380, og bare et kongelig besøk mellom 1380 og 1448 virker det klart at byens betydning som kongelig residensby ble sterkt svekket etter 1380. Men sett i lys av hvor ofte Norge i denne perioden fikk kongelig besøk, og hvor monarkene oppholdt seg når de besøkte landet er det mulig at byens betydning som kongelig residensby ikke ble så sterkt svekket som det ved første øyekast kan se ut som.

Påstanden om at byen fullstendig opphørte å være et politisk sentrum kan det dessuten stilles spørsmål ved. Som nevnt oppholdt drottseten Ogmund Finnsson seg i byen tidlig på 1380-tallet. I tillegg til kongebesøket i 1405 forteller kildene om en annen viktig politisk hendelse i Tønsberg, dette var riksrådsmøtet på Jersøy i 1436. Det kan imidlertid ikke utelukkes at det har vært flere politiske hendelser i Tønsberg, men at kildene har gått tapt. Dette tyder på at byens rolle i rikspolitikken ble kraftig svekket etter 1380, men selv om det ikke var så mange viktige politiske hendelser i byen så var ikke nødvendigvis utviklingen så negativ som Johnsen fremstilte den. Årsaken til de få politiske hendelsene i byen var at norsk politikk ble koblet til og til dels underordnet unionspolitikken.

---

364 DN XI 110; RN IX 16 (punkt 23)

365 DN III 733; Njåstad 1999:393

Selv om Tønsberg sin betydning som politisk sentrum ble svekket etter 1380 så var fremdeles Tønsberghus en av landets viktigste forvaltningsborger. Dessverre finnes det få kilder som direkte forteller om forvaltningen av slottslenet. Mellom 1400 og 1438 er det bare ett bevart brev som er utstedt fra Tønsberghus, og dette brevet handler om en eiendomstransaksjon.³⁶⁶ Det at Eindride Erlendsson, som en av kongemaktens mest betrodde menn og fremste representant i Norge, holdt Tønsberghus i en lang periode, i tillegg til en rekke andre forleninger langs kysten, vitner imidlertid om borgens betydning. Det virker lite sannsynlig at en så viktig støttespiller for kongemakten holdt en borg som ikke ble regnet som en av de viktigste i landet. Samtidig kan forleningen av Tønsberghus til Eindride Erlendsson ha vært en bevist balansegang mellom å tilfredsstille en lojal norsk stormanns ambisjoner og å sikre seg mest mulig lojale menn på Akershus og Båhus, som var unionspolitisk viktigere.

De arkeologiske kildene vitner også om at borgen fortsatte å være viktig. I løpet av 1400-tallet foregikk det byggearbeider ved Tønsberghus, og i forbindelse med dette er det mulig at ringmuren ble utbedret i forbindelse med bondeopprøret i 1436.³⁶⁷

Spesielt under Eindride kan borgens betydning i forvaltningen ha vært betydelig, og nettopp det at Tønsberghus ble holdt av en av kongemaktens mest betrodde menn kan ha redusert kongens behov for å besøke byen. Med unntak av opprørene på Østlandet i 1436/37 og 1438 var, forholdet mellom det norske aristokratiet og kongemakten i stor grad preget av samarbeid. Så lenge de norske stormennene fikk beholde de norske lenene for seg selv fikk de tilfredsstilt et grunnleggende behov for opprettholdelsen av sin samfunnsposisjon.

På lengre sikt førte imidlertid kongemaktens manglende opphold til spenninger som et resultat av personalpolitikken og en manglende innenlandsk sentraltmakt. Etter opprøret i 1436 gjorde riksrådet mange av opprørernes krav til sine egne, med mål om å reformer av det innenlandske styret.³⁶⁸

Kong Erik og dronning Margrete oppholdt seg for det meste på Sjælland, men besøkte også Skåne, Jylland og Sør-Sverige ofte. Dette må ses i sammenheng med unionsmonarkiet sine utenrikspolitiske mål, da spesielt kampen for å gjenvinne Sønderjylland. Med unntak av kong Erik sin reise til Jerusalem fra 1423-1425 oppholdt han seg i stor grad i Danmark, men han oppholdt seg også i lengre perioder i Sverige da det brøt ut opprør der i 1434 og 1435.³⁶⁹

---

366 DN XI 163

367 Eriksson:1995:79

368 Moseng m.fl. 2007:344-346

369 Lerdam 2001:281-302

Selv om unionsmonarkenes politiske behov førte til en svekkelse av Tunsberghus sin politiske rolle så fortsatte borgen under Eindride Erlendsson å opprettholde sin rolle i forvaltningen, men også andre aristokrater hadde store interesser i Tunsberghus sitt forvaltningsområde. Et eksempel på dette er Hartvig Krummedike, som gjennom sitt ekteskap med Katarina Bukk overtok det store Brunla godset. Gjennom dette ekteskapet fikk Hartvig, som opprinnelig trolig var holsteiner eller eventuelt dansk med holsteinsk bakgrunn, norsk innfødsrett. Dette var i tillegg til hans store jordgods og slektsbånd medvirkende til at han i 1442 ble slått til ridder og ble tatt opp i det norske riksrådet.³⁷⁰

Tunsberghus var en strategisk viktig borg for kontroll over en viktig del av Viken, og den betydningen ble ikke redusert etter 1397. Tønsberg var også en viktig by for hanseatene, som opprettet et faktori i byen en gang tidlig på 1300-tallet.³⁷¹ For kongemakten var det viktig med en sterk tilstedeværelse ovenfor hanseatene. Hanseatene utgjorde en selvstendig maktfaktor, og kunne oppfattes som en trussel av norske grupper. Selv om hanseatene var gode lånegivere for kongemakten i de nordiske land var heller ikke dette forholdet uten konflikt.³⁷² I 1367 gikk hanseatene til krig mot Danmark og Norge før Norge oppnådde våpenstillstand året etter.³⁷³ Fra 1426 til 1432 holdt hanseatene seg borte fra Norge, som et resultat av kong Erik sin krig mot Holstein, som var alliert med hanseatene. I løpet av konflikten ble Bergen angrepet i 1428, 1429 og 1432.³⁷⁴

Hvilken betydning hadde det for Tunsberghus at Eindride Erlendsson holdt borgen i en svært lang periode? Som tidligere nevnt ble den kongelige tilstedeværelsen i byen kraftig redusert etter 1380, og det har derfor blitt hevdet at byen mistet mye av den rikspolitiske betydningen den hadde tidligere. Men hvis Eindride styrte sitt store forvaltningsområde fra byen kan dette ha medført at Tunsberghus fremdeles hadde en betydelig rolle i forvaltningen utover slottslenet.

Det virker heller ikke som at Tunsberghus sin rolle i forvaltningen ble redusert i tiden etter at Eindride døde i 1440. 10 år senere, i 1450 overtok Sigurd Jonsson Tunsberghus, som han holdt fram til sin død en gang mellom 1452 og 1454. Sigurd Jonsson var tidligere drottsete og

---

370 Benedictow 2002:400-401

371 Opsahl 2003a:72

372 Moseng m.fl. 2007:320

373 Moseng m.fl. 2007:324

374 Moseng m.fl. 2007:337

riksforstander, høvedsmann på Akershus fra 1440-1445, og hadde ved flere anledninger vært landets fungerende leder. Han var også en etterkommer av den gamle norske kongeslekten, og etter Christoffer av Bayern sin død i 1448 ble han nevnt som mulig norsk konge. Det er imidlertid illustrerende at han ikke fikk tilbake Akershus, hvor Hartvig Krummedike, Kristian I sin viktigste mann i Norge satt.

Det at Tunsberghus etter Eindride sin død ble gitt til andre mektige norske aristokrater tyder på at borgen ble sett på som viktig for det norske aristokratiet. Dette er ikke overraskende, med få tilgjengelige borger måtte de fleste stormenn nøye seg med len.

Aristokratene var ikke bare bundet til makthaverne gjennom lydighet, men også materielle godtgjørelser og sosial prestisje.³⁷⁵ Det at stormenn ikke protesterte mot å holde Tunsberghus viser at borgen sannsynligvis ga høy nok avkastning og nok sosial prestisje til at norske stormenn ved borgen kunne hevde seg i konkurransen med utenlandske stormenn.

---

375 Weber og Fivelsdal 2000:6

4.4 Sammendrag

Et resultat av at kongemakten i stor grad oppholdt seg utenfor landets grenser etter Håkon VI døde i 1380 var at norske byer mye sjeldnere opplevde kongebesøk. Tønsberg, som tidligere hadde vært en viktig residensby for kongemakten opplevde etter 1380 ikke kongebesøk før Erik av Pommern sitt besøk i 1405.³⁷⁶ Men selv om kongemakten ikke lenger residerte i byen virker det ikke som Tønsbergs betydning for rikspolitikken ble svekket, ihvertfall ikke med en gang. Drottseten Ogmund Finsson oppholdt seg på begynnelsen av 1380-tallet i byen ved flere anledninger, og det er mulig at det ene oppholdt var i forbindelse med et riksrådsmøte.³⁷⁷ Dette viser at Tønsberg også etter Håkon VI sin død fortsatte å ha en rikspolitisk betydning.

Unionsavtalen i 1397 forsterket den allerede eksisterende utviklingen, hvor Oslo styrket sin rolle i riksforvaltningen på bekostning av Tønsberg. Etter innføringen til unionsmonarkiet var det bare to viktige politiske hendelser i byen, dette var riksrådsmøtet på Jersøy i 1436 og kongebesøket i 1405.³⁷⁸ Dette viser at Tønsberg sin rikspolitiske rolle ble klart svekket, men Tønsberghus fortsatte å ha en viktig rolle i forvaltningen. En årsak til de få kongebesøkene i Tønsberg kan være unionsmonarkene hadde begrenset mulighet til å besøke Norge på grunn av de unionspolitiske behovene: Akershus og delvis Båhus ble derfor prioritert da de ble ansett som viktigere. Maktkonsentrasjonen som trolig oppsto under Eindride Erlendsson sin lange periode som høvedsmann vitner om den viktige betydningen Tønsberghus fortsatte å ha etter 1397, da spesielt som et maktsenter for det norske aristokratiet.

---

376 DN VI 367

377 DN I 470; DN III 315; DN XXI 170

378 DN III 733

Kapittel 5

5.1 Avslutning

Intensjonen bak denne oppgaven var å undersøke hvordan Kalmarunionen påvirket Tønsberghus sin rolle i forvaltningen i Viken i perioden 1355-1448. Som nevnt i kapittel 1 har det rådende synet på utviklingen i Norge i senmiddelalderen vært preget et nedgangsperspektiv, og det kan virke som Tønsberg har blitt betraktet som en av de byene som ble mest preget av dette. Oscar Albert Johnsen sin påstand i bind 1 av *Tønsbergs historie* vitner om dette. Johnsen skrev at «med Håkon VI Magnussons død, ophører Tønsbergs rolle som kongelig residensstad og politisk centrum helt og holdent».³⁷⁹ Dette synet kan det virke som at har preget senere historikere, men var utviklingen i senmiddelalderen så negativ for Tønsberg? For å svare på dette var det nødvendig å undersøke kongemaktens kjente oppholdssteder.

De innenlandske monarkene besøkte Tønsberg en rekke ganger, og byen var en viktig residensby fram til slutten av 1300-tallet. Etter felleskongedømmet med Danmark i 1380 under Olav IV ble det slutt på de mange kongebesøkene. Det skulle ta 25 år før Tønsberg igjen opplevde et kongebesøk. Dette var i 1405, da unionsmonarken Erik besøkte byen.³⁸⁰ Dette var det eneste kjente kongebesøket i Tønsberg mellom 1380 og 1448, og overgangen fra en stor kongelig tilstedeværelse til nesten totalt fravær må ha hatt en stor betydning for byens borgere. Betyr dette at Johnsen sin påstand var riktig? Sammenlignet med andre norske byer skiller ikke Tønsberg seg negativt ut. Riktignok opprettholdt Oslo sin stilling som residensby bedre enn Tønsberg med en rekke kongebesøk mellom 1380 og 1409, men etter besøket i 1409 opplevde ikke byen et kongebesøk før Christoffer av Bayern i 1442. I de andre norske byene var det også få kjente kongebesøk etter 1380, og i de 32 årene mellom 1410 og 1442 var det ingen kjente kongebesøk i Norge. Sett i lys av dette virker ikke Tønsberg sin utvikling like negativ. Nedgangen i antall kongebesøk var noe som rammet alle de norske byene, men sett i lys av det store kongelige nærværet før 1380 er det sannsynlig at den økonomiske betydningen ihvertfall de første årene var merkbar.

Årsaken til det kongelige fraværet var unionsmonarkenes behov for å oppholde seg i Danmark, unionens hovedland, og i Sverige som var en større utfordring for unionsmonarkiet.

---

³⁷⁹ Johnsen 1929:389

³⁸⁰ DN VI 367

Det kongelige fraværet forhindret ikke at Tunsberghus fortsatte å være sentral i styret av Norge som en av landets riksborger. Høvedsmannen på Tunsberghus var kongemaktens fremste representant i byen og regionen, og det kan derfor være interessant å undersøke hvem de ulike høvedsmennene var, og om det var noen forskjeller i personalpolitikken ved de tre riksborgene i Viken.

Mellom 1355 og 1448 er det kilder på 13 ulike høvedsmenn ved Tunsberghus, mange av dem blant landets mektigste menn. Av disse er det en høvedsmenn som skiller seg ut, Eindride Erlendsson, som holdt borgen fra 1411 og i lange perioder fra til 1440. Eindride var sannsynligvis kongemaktens fremste representant i Norge, og under hans styre var trolig Tunsberghus i lengre perioder senter for forvaltningen av hans mange len og sysler. Nettopp det at Eindride holdt borgen i så mange år tyder på at Tunsberghus fremdeles var en av landets viktigste borger.

Et område hvor Tunsberghus skiller seg fra de to andre riksborgene i Viken er at det kun satt norske høvedsmenn ved borgen gjennom hele perioden fra 1355 til 1448. På Akershus satt det bare nordmenn fram til 1424, da tyskeren Tideke Rust fikk borgen. På Båhus var det tidlig utenlandske høvedsmenn, men borgen var en del av dronning Margrete sitt morgengave-len. Hun kunne derfor utnevne den hun selv ønsket til høvedsmann, uavhengig av andre forhold. Årsaken til at Tunsberghus bare hadde norske høvedsmenn er ikke kjent, men muligens fikk nordmenn tilfredsstilt sine ambisjoner gjennom borgen, og forble derfor lojale ovenfor kongemakten. For unionsmonarkene var Akershus og Båhus viktigere, og de plasserte derfor i større grad utlendinger der. De mange norske høvedsmennene ved Tunsberghus kan også være en årsak til at Tunsberghus var den riksborgen i Viken med flest høvedsmenn som var riksråder. Hele 9 av høvedsmennene ved borgen satt i rådet, dette var mer enn ved Akershus og Båhus tilsammen. Det store antallet riksråder ved borgen bidro til at Tunsberghus fortsatte å være en viktig maktsenter for det norske aristokratiet, selv om borgens unionspolitiske betydning sannsynligvis ble svekket i løpet av første halvdel av 1400-tallet.

Ut fra de tilgjengelige kildene virker det derfor som sannsynlig at Tønsberg også etter at byen ikke lenger fungerte som regelmessig residensby, fortsatte å ha en stor betydning innenfor forvaltningen. Under Eindride Erlendsson kan det virke som at Tunsberghus sitt forvaltningsområde var betydelig, med ansvar for et stort område langs kysten. Overgangen

fra sysle til len førte over tid til en betydelig økning av høvedsmennenes makt, da høvedsmennene fikk direkte kontroll med større områder enn tidligere. Eindride Erlendsson sitt store forvaltningsområde er et interessant eksempel som vitner om denne økningen i høvedsmennenes makt.

Hvilke endringer kan en så til slutt si fant sted i Tunsberghus sin rolle i forvaltningen i Viken i perioden 1355-1448. Den sannsynligvis største endringen for Tunsberghus var kongemaktens fravær fra Tønsberg etter 1380, noe som må ha vært en stor endring etter at byen trolig var den viktigste kongelige residensbyen i tiden før. Dette er et viktig funn sammenlignet med det tradisjonelle synet om at Oslo og Akershus i stigende grad erstattet Bergen som landets viktigste by etter 1319.

Fraværet av kongebesøk etter 1380 var ikke spesielt for Tønsberg, med unntak av Oslo var det få byer som opplevde kongebesøk de neste årene, og mellom 1410 og 1442 var det sannsynligvis ingen kongebesøk i Norge. Årsaken til dette var sannsynligvis unionsmonarkenes politiske behov, og kan derfor ikke brukes til å argumentere for en svekkelse av Tunsberghus i forvaltningen. Tvert imot så kan det virke som at Tunsberghus, ihvertfall under Eindride Erlendsson styrket sin rolle i forvaltningen. Borgen fikk også trolig en stor betydning for det norske aristokratiet, og dette må ha styrket borgens betydning som et maktpolitisk sentrum både i Viken og i Norge.

Appendiks

Liste over høvedsmenn i Viken 1350-1450³⁸¹

Navn	Tittel	Akershus	Båhus	Tunsberghus
Torgaut Jonsson ³⁸² (riksråd 1369)	Væpner			1350
Orm Øysteinsson ³⁸³ (drottsete, riksråd)	Ridder 1348			1353-(1358)
Reidar Jonsson Darre ³⁸⁴ (riksråd 1371)	Væpner		1359	
Rane Eivindsson ³⁸⁵	Væpner			1360-1362
Ånund Eivindsson ³⁸⁶	Væpner	1363		
Peter Nikulasson ³⁸⁷ (riksråd 1382)	Væpner			1364-1365
Lodvik Eivindsson ³⁸⁸ (riksråd 1369)	Ridder etter 1370 ³⁸⁹		1363	1369- 1372/73
Gottskalk Skarpenberg ³⁹⁰	Væpner		1363	
Håkon Eivindsson ³⁹¹ (riksråd 1379)	Ridder 1372			(1373)

381 Årstall oppgitt for høvedsmenn uten parentes kan enten bekrefte direkte i kildene, eller sannsynliggjøres.

Årstall oppgitt med parentes er mer usikre, og er kun nevnt i sekundærkilder.

382 DN IV 363; DN VIII 156 og 185

383 DN I 337; Johnsen 1929:356; Blom 1992:403; Opsahl 2003c:176

384 DN V 226; DN XI 48; RN VII 157

385 DN I 374; DN IV 411; Johnsen 1929:357

386 DN II 373; Nedkvitne og Norseng 1991:413

387 DN III 335, 343 og 344; NGL III nr 118; Johnsen 1929:357

388 DN VIII 185; RN VII 46; Johnsen 1929:357; Blom 1992:505 og 616

389 Ikke nevnt som ridder i DN XXI 133 12. juli 1370. Omtales som Herr i RN VII 393, 394 og 396 datert til før 8. september 1373.

390 DD 3rk VI nr 376; DS VIII 6851; RN VI 914; Lönnroth 1963:130

391 DN II 459; DN XXI 146; Blom 1992:522 og 616

Narve Ingvaldsson ³⁹² (riksråd 1370)	Ridder 1366		1366	
Lavrans Bjørnsson ³⁹³ (riksråd 1369)	Væpner		1369	
Hallvard Jonsson ³⁹⁴ (mulig riksråd 1372)	Ridder 1372	1369-1371		
Håkon Jonsson ³⁹⁵ (riksråd 1370)	Væpner			(1378)
Benedikt Nikulasson ³⁹⁶ (riksråd 1388)	Væpner	1381-1388 (1401)		
Gaute Eiriksson ³⁹⁷ (riksråd 1370)	Ridder 1397			1381
Jon Reidarsson Darre ³⁹⁸ (riksråd 1381)	Ridder 1397			(1386) 1390, 1403-1405
Ogmund Berdorsson (Bolt) ³⁹⁹ (riksråd 1388)	Ridder 1397	1390-1405		
Finn Gyrðsson ⁴⁰⁰ (riksråd 1389)	Væpner			1396
Håkon Bårdsson ⁴⁰¹	Væpner			1408
Klaus Grupendal ⁴⁰²	Ridder		1407-1415	
Hans Krøpelin ⁴⁰³	Væpner		1415-1418	

392 DN III 350; DN XXI 133; Lönnroth 1963:131; Opsahl 2003a:94

393 DN VIII 185, 186 og 188

394 DN II 417; DN IV 489; DN VII 287; DN XIII 32

395 DN XI 66; *Store norske leksikon*, sv. «Håkon Jonsson» besøkt 27.03.2112

396 DN VI 306; Nedkvitne og Norseng 1991:413. Oppført som høvedsmann 1381-88. Ogmund Berdorsson fra 1388-1405

397 DN III 435; Johnsen 1929:357; Opsahl 2001:271

398 Johnsen 1929:357; Lönnroth 1963:134; Helle 1982:827

399 DN I 469; DN II 520; DN III 498; DN IV 582 og 628; DN XI 110; Nedkvitne 1991:413; Bjørkvik 1999:393

400 DN III 484; DN VIII 222; Johnsen 1929:357

Finn Gyrðsson kalles høvedsmann på Tunsberghus 15. juni 1396 i DN VIII 222. Johnsen hevder imidlertid at han bare var en av Jon Darres betjenter.

401 DN I 617

402 NGL 2.r., bd. 1, s.78 (note 1); Lönnroth 1963:135; Hamre 1968:51; Opsahl 2003a:142-144

403 DN I 799; DN II 727; DN IX 308; DN XVI 107; Johnsen 1929: 358-359; Sandberg 2000: 497

(svensk riksråd)			(1425)	
Eindride Erlendsson ⁴⁰⁴ (riksråd 1395)	Ridder 1395	1405 1407-1408		1411-? 1419-1427 1438-
Albrekt Bydelsbak ⁴⁰⁵ (dansk riksråd)	Væpner		(1418-?) (1419-?) (1422- 1436?)	
Aslak Petersson ⁴⁰⁶	Ridder 1400	1412		
Tideke Rust ⁴⁰⁷	Væpner	1424		
Timme Jonsson ⁴⁰⁸	Ridder	1425-1430		
Svarte Jens (Svarte Jöns) ⁴⁰⁹ (norsk riksråd 1436, svensk riksråd 1422)	Ridder 1410/ 1413	1430-1438		
Erlend Eindridsson ⁴¹⁰ (riksråd)	Ridder			1438-1442
Olav Bukk ⁴¹¹ (riksråd?)	Væpner	1438-1440		
Erik Sæmundsson ⁴¹² (riksråd 1437)	Ridder 1442			1446-1449
Sigurd Jonsson ⁴¹³ (riksråd 1434)	Ridder 1440	1440-1445		1450- 1452/54

404 RN VIII 383; RN IX 442; DN I 599, 665 og 682; DN II 625; DN III 720; DN IV 751 og 838; DN VI 465; DN VII 382 og 409; DN XI 110, 120 og 163; DN XII 168 og 169; NGL 2.r., bd. 1, s. 82; Johnsen 1929:358; Helle 1982:827; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Bjørkvik 2000:433-434

405 Halvorsen 2010:119; Opsahl 2003a:144

406 DN III 550; DN V 483; Nedkvitne og Norseng 1991:413

407 Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2003a:144

408 DN I 692; DN XXI 314; DN XXI 319; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2003a:144

409 DN III 710; DN III 745; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2002:178; Opsahl 2003a:144

410 NGL 2.r., bd. 1, s. 208; Bjørkvik 2000:498-499; Halvorsen 2010:119

411 DN III 745; DN V 674; DN XXI 371; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Bjørkvik 2005:235

412 DN I 799; DN II 727; DN IX 308; DN XVI 107; Johnsen 1929:358-359; Sandberg 2000:497

413 DN II 766; DN V 700 og 779; DN XVI 119; DN XXI 463; Johnsen 1929:359; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Opsahl 2004:204-205

(drottsete 1439-1440) (riksforstander 1448)				
Hartvig Krummedike (riksråd 1442) ⁴¹⁴	Ridder 1442	1445-1458		
Kolbjørn Gerst (riksråd 1440) ⁴¹⁵	Ridder (1442) 1445		1441-? (1445)	1459-1460

414 DN II 766 og 822; DN XVI 243; DN XXI 517; Taranger 1917:155; Nedkvitne og Norseng 1991:413; Benedictow 2002:400-401

415 NGL 2.r., bd. 1, s. 204 (note 2); DN II 743 og 830; DN V 829; Taranger 1917:154; Johnsen 1929:359; Hamre 1968:138; Opsahl 2002:320-321

Bibliografi

Kilder

Ak.reg = Akershusregisteret af 1622 : fortegnelse / optaget af Gregers Krabbe og Mogens Høg paa Akershus slot over de derværende breve ; udgivet af Den norske historiske Kildeskriftkommission ved G. Tank 1916

DD = Diplomatarium Danicum. 3 række. Bd. VI. København 1969

DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. I-XXII. Christiania 1847-Oslo 1992

Publisert på nett: <http://www.dokpro.uio.no/>

DS= *Diplomatarium Svecanum* Bd. VII-VIII. Stockholm 1953-1970

EJ= Biskop Esteins Jordebog (Den røde bog), Fortegnelser over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. Christiania 1880

Publisert på nett: <http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=biskop>

NGL = *Norges Gamle Love*. Bd. III og IV og 2. række bd. 1-3. Christiania 1849-Oslo 1966.

Rep = *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis*. Bd. 3 1401-1450.

RN = *Regesta Norvegica*. Bd. III-IX. Oslo 1979-2010

Litteratur

Albrectsen, Esben 2000. "Christian I". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 2. Oslo:

Kunnskapsforlaget.

Belsvik, Cato. 1995. *Tønsberg som administrativt sentrum for kongedømmet i 1100-1380*.

(Masteroppgave) Oslo: Universitetet i Oslo

Belsvik, Cato. 1997. *Tønsberg – Kongens by*. Tønsberg: Cicero Grafisk AS

Benedictow, Ole J. 1983. "Den norske adel i senmiddelalderen". I Claus Krag og

Jørn Sandnes. *Norske historikere i utvalg VI*. Oslo: Universitetsforlaget .

Benedictow, Ole J. 2002. "Krummedike, Hartvig". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 5. Oslo:

Kunnskapsforlaget.

Bjørkvik, Halvard 1999. "Agmund Berdorsson Bolt" I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 1.

- Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bjørkvik, Halvard 2000. "Eindride Erlendsson", "Erlend Eindridsson", "Erlend Filippusson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 2. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bjørkvik, Halvard 2001. "Håkon 6 Magnusson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 4. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bjørkvik, Harald 2003a. "Margrete Valdemarsdatter". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 6. Oslo:Kunnskapsforlaget.
- Bjørkvik, Harald 2003b. "Olav 4 Håkonsson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 7. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bjørkvik, Harald 2005. *Aschehougs Norgeshistorie*. Folketap og sammenbrudd 1350-1520. Bind 4. Oslo: Aschehoug
- Blom, Grete Authèn. 1992. *Det siste gammelnorske kongedømme 1350-1380*. Trondheim: Tapir.
- Bratberg, Terje 2000. "Christoffer av Bayern". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 2. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bull, Edvard, 1968. "Administrasjon og embedsmænd i senmiddelalderen". I Andreas Holmsen og Jarle Simensen (red.) *Norske historikere i utvalg IV*. Oslo: Universitetsforlaget .
- Bøgh, Anders, 2003. *Sejren i kvindens hånd: Kampen om magten i Norden ca. 1365-89*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag
- Eriksson, Anna-Lena 1995. *Maktens boningar: norska riksborgar under medeltiden*. Lund: Institute of Archaeology, University of Lund.
- Ersland, Geir Atle 2000. Norsk forsvarshistorie bind 1: *Del 1 Kongshird og leidangbonde*. Bergen: Eide forlag.
- Halvorsen, Petter 2010. *Kongemaktens tilstedeværelse i - og betydning for - de norske byene i perioden 1397-1502*. (Masteroppgave) Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hamre, Lars 1968. *Norsk historie frå omlag år 1400*. Førelsesningar. Oslo: Universitetsforlaget.
- Harlitz, Erika 2010. *Urbana system och riksbildning i Skandinavien: en studie av Lödöses uppgång och fall ca 1050-1646* (Doktoravhandling) Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.
- Haug, Eldbjørg 1996: *Provincia Nidrosiensis i dronning Margretes unions- og maktpolitikk*.

- (Doktoravhandling) Trondheim : Historisk institutt, NTNU.
- Haug, Eldbjørg. 2000a. ”*Margrete den siste Dronning i Sverreætten: Nordens fullmektige frue og rette husbonde*”. Oslo: Cappelen
- Haug, Eldbjørg 2000b. ”Erik av Pommern”. I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 2. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Helle, Knut 1974. *Norge blir en stat: 1130-1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Helle, Knut 1982. Kongssete og kjøpstad : fra opphavet til 1536. *Bergen bys historie*. Bind 1. Bergen: Universitetsforlaget.
- Helle, Knut 1995. Kongssete og kjøpstad : fra opphavet til 1536. *Bergen bys historie*. Bind 1. Bergen: Universitetsforlaget.
- Helle, Knut 2006. ”Del 1 – Fra opphavet til omkring 1500”. I Helle, Knut, Finn E.Eliassen, Jan E.Myhre og Ola S.Stugu 2006. *Norsk byhistorie*. Oslo: Pax Forlag.
- Henriksen, Petter, red. 4.utgave. 2005. *Store norske leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Imsen, Steinar 1999. ”Blanca av Namur”. I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 1. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Imsen, Steinar og Harald Winge 1999. *Norsk historisk leksikon : kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Imsen, Steinar 2002. *Noregs nedgang*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Johnsen, Oscar Albert 1929. *Tønsbergs historie*. Bind 1. Oslo: Gyldendal.
- Johnsen, Oscar Albert 1944. *Norgesveldets undergang*. 2. utgave. Oslo: Eget forlag.
- Kjeldstadli, Knut 1999. *Fortida er ikke hva den en gang var*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjellberg, Halvor 1974. ”Titulatur”. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Bind XVIII. Oslo. Gyldendal.
- Leistad, Geirr I. 1995. ”De tre Hallvard`ene”. I *Norsk slektshistorisk tidsskrift*. Bind XXXV – Hefte 2. Oslo: Norsk Slekthistorisk Forening.
- Lerdam, Henrik 1996. *Danske len og lensmænd 1370-1443*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Lerdam, Henrik 2001. *Kongen og tinget: det senmiddelalderlige retsvæsen 1340-1448*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Lönnroth, Erik 1963. *Bohusläns historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Misund, Arne Jakob 2007. *Norsk suverenitet under dronning Margrete og Erik av Pommern (1388- 1440)*. (Masteroppgave). Bergen. Universitetet i Bergen
- Moseng, Ole G., Erik Opsahl, Gunnar Pettersen og Erling Sandmo 2007. *Norsk historie I 750-1537*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Munch, P.A. 1849. *Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge (Noregsveldi) i Middelalderen*. Moss: Wilhelm Grams Forlag.
- Munch, P.A. 1862. *Det norske Folks Historie, Anden Hovedafdeling, Unionsperioden*. Bind 1
Christiania: Tønsbergs Forlag.
- Munch, P.A. 1863. *Det norske Folks Historie, Anden Hovedafdeling, Unionsperioden*. Bind 2
Christiania: Tønsbergs Forlag.
- Nedkvitne, Arnved og Norseng, Per Gudbrand 1991. *Byen under Eikaberg: fra byens oppkomst til 1536*. Oslo: Cappelen.
- Nedkvitne, Arnved 1983. *Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600*
(Doktoravhandling) Bergen: Universitetet i Bergen.
- Njåstad, Magne 1999. "Amund Sigurdsson Bolt". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 1. Oslo:
Kunnskapsforlaget.
- Opsahl, Erik: 1995a "Erik av Pommerns kroning og Norges rolle i dannelsen av kalmarunionene." *Historisk tidsskrift* 74, nr. 4. Oslo: Universitetsforlaget.
- Opsahl, Erik 1995 b. "Grethe Authèn Blom: Norge i union på 1300-tallet, del 1 og 2". I *Historisk Tidsskrift*. Bind 74, nr 4. Oslo: Universitetsforlaget.
- Opsahl, Erik 2001. "Gaute Eriksson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 3. Oslo:
Kunnskapsforlaget.
- Opsahl, Erik 2002. "Jöns Nilsson Svarte Skåning", "Kolbjørn Gerst". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 5. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Opsahl, Erik 2003a. "Del 1. 900-1537". I Opsahl, Erik og Sølvi Sogner 2003. *Norsk innvandringshistorie. I kongenes tid 900-1814*. Bind 1. Oslo: Pax Forlag.
- Opsahl, Erik 2003b. "Magnus 7. Eriksson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 6. Oslo:
Kunnskapsforlaget.
- Opsahl, Erik 2003c. "Orm Øysteinsson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 7. Oslo:
Kunnskapsforlaget.
- Opsahl, Erik 2004. "Sigurd Jonsson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 8. Oslo:
Kunnskapsforlaget.

- Opsahl, Erik: *Itinerarier for kong Magnus og Håkon 1351-1380* (Upublisert)
- Reynolds, Susan 1994. *Fiefs and vassals: the medieval evidence reinterpreted*. Oxford: Oxford University Press.
- Rynning, Lorents 1912. «*Brunla len og lensmænd : særskilt om Henrik Krummedikes forleninger i Norge*» Særtrykk av Historisk Tidsskrift 5. rekke 2. bind. Kristiania: Grønbaahl & Søns Boktrykkeri
- Sandberg, Per-Øivind 2000. "Erik Sæmundsson". I *Norsk Biografisk Leksikon*. Bind 2. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Sigurdsson, Jon Vidar og Riisøy, Anne Irene 2011. *Norsk Historie 800-1536*. Oslo: Samlaget.
- Steinnes, Asgaut 1982. *Gamal skatteskippnad i Noreg*. Fotografisk opptrykk. Oslo: Kildeforlaget.
- Taranger, Absalon 1915. *Norges historie fremstillet for det norske folk*. Bind 3, del 1. Kristiania: Aschehoug.
- Taranger, Absalon 1917. *Norges historie fremstillet for det norske folk*. Bind 3, del 2. Kristiania: Aschehoug.
- Thoresen, Per 1970. *Om den verdslige lokal-administrasjon i "Vestfold" (byen Tunsbergs oppland) på 1300-tallet*. (Hovedfagsoppgave) Oslo: Universitetet i Oslo.
- Weber, Max og Fivelsdal, Egil 2000. *Makt og byråkrati: essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oslo: Gyldendal.

Antall ord i oppgaven: 30288